STUDII ȘI CERCETĂRI DE

ISTORIE VECHE

4

TOMUL 17

1966

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Preţul unui abonament anual este de 60 de lei.

Pentru completarea colecţiei şi primirea la timp a revistei reînnoiţi abonamentul dv. pe anul 1967.

În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la CARTIMEX, Bucureşti, Căsuţa poştală 134—135 sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă, se vor trimite Comitetului de redacţie, pe adresa: str. I. C. Frimu, nr. 11, Bucureşti.

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ŞI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE

Tomul 17 Nr. 4 1966

SUMAR

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

TOME 17 **N° 4** **1966**

SOMMAIRE

Page

ÉTUDES

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE TERRAIN

DISCUSSIONS ET NOTES

CHRONIQUE

O IPOTEZĂ DESPRE ZOPYRION

DE

ALEXANDRU SUCEVEANU

Într-o notă anterioară [1], pornind de la prezența unui ofițer callatian în armata lui Alexandru cel Mare și încercînd să trecem în revistă și alte elemente care dovedeau o așezare macedoneană statornică în orașele vest-pontice, ajungeam la concluzia că aceste cetăți aparțineau imperiului lui Alexandru. Care va fi fost regimul juridic precis al acestor orașe ne era mai greu s-o spunem, dată fiind dificultatea de a le considera membre ale ligii corintice, căci, așa cum s-a văzut, nici unul din elementele luate în discuție nu lăsau să se înțeleagă o atare stare de lucruri pe plan local, pontic; pe de altă parte, nici cetățile microasiatice, aflate în centrul campaniei din Asia, și cu care Alexandru ar fi dorit deci o legătură mai strînsă, nu par a fi făcut în totalitatea lor parte din ligă [2]. Ni se pare că răspunsul, în măsura în care argumentarea din cele ce urmează se va dovedi viabilă, stă în misiunea lui Zopyrion, cunoscutul, dar în același timp misteriosul general al lui Alexandru [3]. Pentru a ușura înțelegerea discuției de mai jos se cuvine să reluăm, ceva mai pe larg decît s-a făcut în nota precedentă, succesiunea strategilor Traciei, din rîndul cărora al treilea titular, după cum se reține, a fost Zopyrion.

★

Așadar, funcția de strateg al Traciei — στρατηγὸς ἐπὶ Θρᾴκης —, în directa subordine a lui Antipatros, pare să fi luat ființă chiar din vremea

[1] *Dacia*, N. S., X (sub tipar).

[2] H. Bengston, *Griechische Geschichte*, München, 1960, ed. a 2-a, p. 329—330. Pentru o poziție contrarie, cf. G. Busolt, *Griechische Staatskunde*, München, 1926 (bearbeitet von H. Swoboda), vol. II, p. 1390—1391 și H. Berve, *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage*, vol. I, München, 1926, p. 228—231 și 249—253.

[3] D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958, p. 100, atrage de altfel atenția asupra acestui aspect, afirmînd: „Din acest punct de vedere [al intenției regelui macedonean de a-și extinde stăpînirea în Tracia] socotim că s-a acordat prea puțină luare aminte indicațiilor lui Q. Curtius și Iustin, potrivit cărora dregătorul însărcinat de Alexandru cu supravegherea granițelor de nord ale Macedoniei ar fi purtat, după unul titlul de *praepositus Thraciae*, după altul, de *praefectus Ponti*".

lui Filip [4]; cu toate acestea, primele ei menţionări datează din 336, cînd Alexandru, după o informaţie din Arrian [5], numeşte în acest post pe Alexandros, fiul lui Aeropos, din neamul Lynkestis [6]. Nu va ocupa însă mult această funcţie, deoarece în 334 îşi părăseşte strategia, urmîndu-l pe Alexandru în Asia [7]. În locul său îi urmează macedoneanul Memnon [8]. Cariera sa de strateg este însă obscură. Angrenat, după cîte se reţine, într-o revoltă a tracilor (331), în fruntea cărora se afla de bună seamă Seuthes III, el îl obligă pe Antipatros să intervină cu importante forţe în Tracia [9]. Războiul cu Agis, izbucnit la scurtă vreme şi despre care e greu de spus că n-a fost în legătură cu revolta tracilor, îl opreşte pe strategul Europei să continue lupta. Cu totul curioasă apare misiunea sa din 327—326, cînd, la ordinul aceluiaşi Antipatros, Memnon, dacă nu cumva e vorba de un altul, este trimis cu un important contingent de traci la Alexandru, aflat la Hydaspes [10]. Ar exista o singură explicaţie a nepedepsirii lui Memnon după trădarea din 331, şi anume aceea sugerată de W. Otto lui H. Berve, după care revolta strategului Traciei ar fi fost îndreptată împotriva lui Antipatros în mod special, şi nu a lui Alexandru [11]. Oricît de ingenioasă ar fi această soluţie, rezervele de rigoare au impus ca data intrării în funcţie a următorului strateg Zopyrion să oscileze între 331, adică o dată cu defecţiunea lui Memnon, şi 327—326, anul plecării aceluiaşi la Alexandru cu contingentele amintite de traci [12]. Nu trece mult timp şi în 326—325 Zopyrion moare, împreună cu întreaga sa armată, în împrejurări destul de neclare [13]. O dată cu aceasta, Curtius Rufus consemnează aproape pierderea Traciei (*amissa propemodum Thracia*), dacă nu cumva, aşa cum se reţine, Antipatros va fi girat conducerea acestei strategii pînă în 323 [14].

Această suită atît de liniară în aparenţă a fost tulburată însă de o informaţie din Iustin, după care: *Dum haec in Italia aguntur (331) Zopyrion quoque praefectus Ponti ab Alexandro Mango relictus, otiosum se ratus, si nihil et ipse gessisset, adunato XXX milium exercitu, Scythis bellum intulit. Caesusque cum omnibus copiis poenas temere inlati belli genti innoxiae luit* [15]. Să remarcăm în treacăt că Iustin mai pomeneşte în trei rînduri de acest eveniment, în primul fiind vorba tot de anul 331 şi de

---

[4] Pentru titlu cf. Diodor, *Bibliotheca Historica*, XVII, 62,5; Arrian, *Anabasis Alexandri*, I, 25,2, iar pentru înfiinţarea strategiei H. Bengston, *op. cit.*, p. 311—312.

[5] Arrian, I, 25,2.

[6] H. Berve, *op. cit.*, II, nr. 37.

[7] Arrian, I, 17,8, ni-l prezintă ca participant la campanie în 334.

[8] Diodor, XVII, 62,5; cf. şi H. Berve, *op. cit.*, II, nr. 499.

[9] Diodor, XVII, 62,6.

[10] Q. Curtius Rufus, *De rebus gestis Alexandri Magni*, IX, 3.

[11] H. Berve, *op. cit.*, II, nr. 499, nota 1.

[12] Idem, *op. cit.*, I, p. 228.

[13] Curtius Rufus, X, 1, 43—44.

[14] H. Berve, *loc. cit.*

[15] Iustin, *Historiae Philippicae*, XII, 2,16.

sciţi [16], în al doilea şi al treilea pur şi simplu de sciţi [17]. Că expediţia trebuie să fi avut loc în nord ne-o demonstrează şi Macrobius, după care Boristeniţii i s-au opus lui Zopyrion, eliberînd sclavii, dînd cetăţenia străinilor şi promulgînd noi legi [18].

Ştirea transmisă de Iustin este însă evident contrazisă de cea din Curtius Rufus : *Zopyrio, Thraciae praepositus, cum expeditionen in Getas faceret, tempestatibus procellisque coortis, cum toto exercitu opressus erat. Qua cognita clade Seuthes Odrysas, populares suos, ad defectionem compulerat. Amissa propemodum Thracia...* (textul este pierdut) [19]. Mai trebuie adăugat, pe linia neconcordanţei cu textul lui Iustin, că în istorisirea lui Curtius Rufus evenimentul are loc în 326—325.

Vaga asemănare dintre faptele relatate în cele două izvoare — o campanie nefericită a lui Zopyrion —, precum şi calitatea mediocră a autorilor lor [20], a făcut pe învăţaţii care s-au ocupat de ele să considere că e vorba de un singur eveniment, alegînd una sau alta din posibilităţi, după cum urmează : I.G.Droysen [21], V.V.Latîşev [22], S.A. Jebelev [23], F. Geyer [24], M. Rostovţev [25], V.F Gaidukevici [26] dau dreptate lui Iustin ; o altă serie, cu nume nu mai puţin sonore, ca B.Niese [27], K.J. Beloch [28], J. Kaerst [29], H. Berve [30] şi G. Glotz [31], înclină să creadă că adevărul se găseşte în textul lui Curtius Rufus [32]. Fără a intra în detaliile argumentării lor, ni se pare că o luare categorică de poziţie în această problemă atît de obscură este riscantă, mai întîi din cauza unui exagerat credit acordat

---

[16] Iustin, XII, 1, 4—5 : *Dum haec aguntur, epistulae Antipatri a Macedonia ei redduntur, quibus bellum Agidis, regis Sparthanorum, in Grecia, bellum Alexandri, regis Epiri, in Italia, bellum Zopyrionis, praefecti ejus, in Scythia continebatur. 5. Quibus varie adfectus, plus tamen laetitiae, cognitis mortibus duorum aemulorum regum, quam doloris amissi cum Zopyrione exercitus cepit.*

[17] Iustin II, 3, 4 : (Sciţii) *Alexandri Magni ducem Zopyriona pari ratione cum copiis universis deleverunt* şi XXXVII, 3, 2 : *Itaque Scythas invictos antea, qui Zopyriona, Alexandru magni ducem, cum XXX milibus armatorum deleverant ...*

[18] Macrobius, *Saturnalia*, I, 11, 33 : *Borysthenitae, obpugnante Zopyrione, servis liberatis dataque civitate peregrinis et factis tabulis novis hostem sustinere potuerunt.*

[19] Curtius Rufus, X, 1, 44—45.

[20] Pentru Curtius Rufus vezi încă Ed. Schwartz, în *RE*, IV, 1901, col. 1871—1891. Nu am putut consulta lucrarea lui G. Forni, *Valore storico e fonti di Pompeo Trogo*, Urbino, 1958.

[21] I. G. Droysen, *Geschichte Alexanders des Grossen*, Berlin, 1833, p. 273, nota 83.

[22] Vezi nota 23, după care este citat. Personal nu am putut consulta articolul lui Latişev.

[23] S. A. Jebelev, *Милет и Ольвия*, în Известия Академии Наук СССР, 1929, p. 427—435.

[24] F. Geyer, în *RE*, XIV, 1930, col. 2, s.v. *Lysimachos*.

[25] M. Rostovţev, *Social and Economic History of the Hellenistic World*, Oxford, 1959, vol. I[3], p. 160—161.

[26] V. F. Gaidukevici, în *Античные города северного Причерноморья*, Moscova — —Leningrad, 1955, p. 49—50.

[27] B. Niese, *Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea*, vol. I, Gotha, 1893, p. 499—500.

[28] K. J. Beloch, *Griechische Geschichte*, Berlin—Leipzig, 1925, IV, I[2], p. 44 şi 45, nota 1.

[29] J. Kaerst, *Geschichte des Hellenismus*, I[2], Berlin—Leipzig, 1917, p. 410—411, nota 1.

[30] H. Berve, *op. cit.*, II, nr. 340.

[31] G. Glotz, R. Cohen şi P. Roussel, *Histoire grecque*, IV, 1, *Alexandre et le démembrement de son empire*, Paris, 1938, p. 47 şi 189.

[32] W. W. Tarn, în *Cambridge Ancient History*, VI[2], 1933, p. 394—395, se pronunţă indirect pentru anii 329—328 (!).

unuia sau altuia dintre izvoare, ceea ce implică o blamare nemotivată a celuilalt, apoi dintr-o iminentă necesitate de a combina datele oferite de cei doi autori, ajungîndu-se la o formulă de compromis bine evidențiată în concluzia lui H. Berve : ,,Zopyrion, unbekanter Abkunft, vornehmer Makedone (?)[33],im Jahre 327/6 (Curt. Ruf.) als Nachfolger Memnons zum Strategen von Thrakien bestellt (Curt. Ruf.) suchte Ruhm (Iust.), durch einen Einfall in Skythenland zu gewinnen (Iust.) den er im Jahre 325 (Curt.Ruf.) angeblich mit 30.000 Mann (Iust.) unternahm. Er drang bis zum Borysthenes vor und belagerte Olbia (Macrob.) längere Zeit, wurde aber dann mit seinem durch Unwetter (Curt.Ruf.) enscheinend stark mittgenomenen Heere (Iust.) von den Skythen völlig vernichtet" (Iust.)[34]. Concluzia lui H. Berve dă impresia că încearcă parcă să aplice unei scheme dinainte cunoscute toate datele oferite de cei trei autori, luîndu-le în considerație sau lăsîndu-le de o parte, după un criteriu cel puțin arbitrar. Evident, cu unele mici deosebiri, tuturor teoriilor citate mai sus li se poate aduce aceeași obiecție[35], ceea ce nu și-ar avea locul în cadrul unei note atît de restrînse, dar citarea lui H. Berve, cu recunoscuta-i competență în materie, ni s-a părut cea mai sugestivă pentru a arăta că rezultatul unei atare interpretări este că nici pînă astăzi nu s-a ajuns la un acord în ceea ce privește data atacului lui Zopyrion, fără a mai vorbi de celelalte.

O luare de poziție într-o problemă atît de controversată ar părea deci temerară, dacă, făcînd complet abstracție de toate teoriile anterioare, n-am porni numai de la analiza singurelor elemente sigure pe care le avem la dispoziție, și anume textele lui Iustin și Curtius Rufus, la care mai trebuie desigur adăugat și cel al lui Macrobius. Care sînt, așadar, elementele comune? Zopyrion și sfîrșitul acestuia împreună cu armata sa. Prin ce se deosebesc ele? Prin toate celelalte trei date esențiale, și anume prin titlul lui Zopyrion (la Iustin *praefectus Ponti*, la Curtius Rufus *praepositus Thraciae*), prin data atacului (la Iustin 331, la Curtius Rufus 326—325), prin populația împotriva căreia se îndrepta Zopyrion (la Iustin sciții, la Curtius Rufus geții). Iustin dă impresia că este absolut sigur de toate datele oferite, și anume titlu, dată și populație, întrucît, așa cum s-a văzut, în alte trei locuri informațiile sînt identice. Textul lui Macrobius și o dată cu el și rezultatele săpăturilor de la Olbia[36] ne fac să-i acordăm mai multă încredere lui Iustin decît lui Curtius Rufus, care, nepomenind decît într-un singur loc de acest eveniment, este mai susceptibil de a fi confundat lucrurile ; cu toate acestea nimic nu ne dă dreptul să afirmăm precis acest lucru. Eliminînd deci posibilitatea comiterii unor erori, ceea ce la urma urmei ne-ar putea duce la concluzia că ne aflăm în fața unei suite de confuzii cu totul neverosimile, pare destul de greu de admis că este vorba de același eveniment. Sfîrșitul tragic al lui Zopyrion este,

---

[33] Dacă ar fi să-i dăm crezare lui D. Decev, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, p. 191, nume ca Ζιπυρος, Ζειπυρος, Ζιπυρων, Ζειπυρων, sînt de origine tracică.

[34] H. Berve, *loc. cit.* Indicarea izvoarelor în paranteză ne aparține.

[35] Și care, cu excepția autorilor citați mai jos la nota 41, constă în tendința de a-i găsi cu orice preț un loc lui Zopyrion în lista strategilor Traciei, eliminînd a priori posibilitatea oricărei alte funcții.

[36] N. A. Karasyov, în monografia *Ольвия*, Moscova—Leningrad, 1964, capitolul *Monumental remains of the olbian temenos*, p. 130 (rezumat englez).

după cum s-a văzut, singurul element comun și el a putut fi mai curînd alipit de epitomatorul Iustin unui eveniment care n-a avut în realitate un asemenea sfîrșit și pe care el l-a preluat de la a doua campanie a acestuia împotriva geților [37]. Pentru a ne preciza, așadar, punctul de vedere ni se pare mai ușor de admis o asemenea confuzie — datorată, eventual, caracterului rezumativ al lucrării lui Iustin — decît acea suită de contradicții pentru a căror rezolvare era necesară eliminarea unuia sau a celuilalt text.

Să încercăm acum să schițăm evenimentele în lumina acestei ipoteze. În 331, Zopyrion, prefect al Pontului atacă Olbia și este învins de sciți fără să fie omorît. În 326—325, același Zopyrion, de data aceasta strateg al Traciei (*praepositus Thraciae*) din 331, adică imediat după defecțiunea lui Memnon, sau din 327—326, cînd acesta pleacă la Alexandru, este învins de geți, care-i curmă și zilele.

Revenind însă, dacă misiunea lui Memnon se va fi prelungit într-adevăr pînă în 327—326 avem deci dreptul să ne întrebăm ce funcție îndeplinea Zopyrion, activ din 331, în același timp cu Memnon sau, altfel spus, în ce măsură noțiunea de *praefectus Ponti* are vreun conținut? Dar înainte de a răspunde avem impresia că există două elemente care ne fac să antedatăm funcția lui Zopyrion revoltei lui Memnon din 331. Primul dintre ele se referă la conjunctura în care Zopyrion întreprindea campania în nord. Ni se pare că, dacă înțelegem corect lucrurile, o asemenea expediție, chiar dacă nu era motivată de teama de inactivitate a lui Zopyrion, așa cum susține pe bună dreptate Jebelev [38], ci reprezintă o acțiune menită să facă legătura prin nordul Mării Negre cu teritoriile cucerite de Alexandru în Asia [39], nu putea avea loc în momentul în care Tracia era încă zbuciumată de revolta la care fusese părtaș Memnon și pe care Antipatros nici nu avusese timpul să o înăbușe. Cu mult mai normală apare plecarea lui Zopyrion în nord într-un moment în care situația era încă calmă și n-ar fi imposibil ca tracii să fi profitat tocmai de plecarea generalului lui Alexandru cu o armată oricum mare, chiar dacă cifra indicată de Iustin este exagerată. Al doilea element care ne face să credem că Zopyrion deținea această funcție înainte de revolta lui Memnon este menționarea expresă a lui Iustin, după care el a fost instalat în acest post de către Alexandru (*relictus ab Alexandro Magno*) [40], deci cel mai tîrziu din 335—334. Așadar, Zopyrion a funcționat în același timp cu Memnon din 335—334 pînă în 331, dacă nu cumva chiar pînă în 327—326. Odată precizat acest lucru, noțiunea de *praefectus Ponti* capătă adevărata ei valoare [41]. Pontul trebuie să fi reprezentat în concepția lui Pompeius

[37] Informația, pe care o deținem din Prologul XII al istoriilor lui Pompeius Trogus, pare să confirme această confuzie, și anume : *Zopyrion in Ponto cum exercitu periit.* V. Pârvan, în *Getica*, București, 1926, p. 50, are meritul de a fi atras atenția asupra acestei inadvertențe, dar explicația după care Pontul ar fi reprezentat, în formularea de mai sus, doar un punct de plecare, Zopyrion murind de fapt în Scythia, este oarecum forțată.

[38] S. A. Jebelev, *loc. cit.*

[39] K. J. Beloch, *loc. cit.*

[40] Iustin, XII, 2, 16.

[41] Nu este poate inutil de arătat, încă de pe acum, că paralelismul funcțiilor pînă în 331 se poate susține numai pe textul lui Iustin. I. G. Droysen și B. Niese, ale căror păreri diferă în ceea ce privește data atacului lui Zopyrion, sînt de acord în a recunoaște acest paralelism. După primul (*loc. cit.*), Zopyrion era „der Statthalter des unteren Donaulandes”,

Trogus, de unde a preluat-o Iustin, zona de coastă a Traciei şi nu credem că ne înşelăm prea mult cînd susţinem că celebrul istoric putea mai greu să confunde Tracia cu Pontul propriu-zis într-o epocă în care romanii începuseră să se aşeze statornic în aceste regiuni şi deci să le cunoască. Pe de altă parte, a-l considera pe Zopyrion conducător al Traciei încă din 335—334, şi deci a schimba ordinea strategilor ei, susţinută de texte sigure, aşa cum a încercat F. Geyer [42], nu pare de loc posibil. Cu mult mai normală ar fi deci acceptarea coexistenţei acestor două funcţii, adică, după expresia lui V. Pârvan, valabilă în lumina noii ipoteze doar pînă la un anumit moment, şi anume „titlurile lui Zopyrion . . . nu se exclud, ci se întregesc, în sensul că el guverna Tracia pontică" [43]. Ni s-a părut însă necesar acest lung excurs pentru a ajunge, pe alte baze, la aceeaşi formulare cu a lui V.Pârvan.

★

Admiţînd, aşadar, o „prefectură", documentată între 335—334 şi cel puţin 331, ni se pare a fi cîştigat însă un însemnat punct de sprijin în analiza situaţiei din zona cetăţilor de coastă, căci numai în felul acesta sau pe o rază ceva mai extinsă spre interior putem interpreta formularea lui Iustin, după cum s-a văzut.

A confirma însă existenţa unei asemenea forme de organizare în statul lui Alexandru, avînd în vedere, pe lîngă evidenţa textelor, numai politica specială a macedonenilor faţă de oraşele greceşti în general, element care de altfel este departe de a fi neglijabil, nu pare totuşi suficient. Înainte de a recurge la sugestia cercetătoarei italiene G. Saitta, care în legătură cu informaţia lui Iustin se gîndea la unele raioane administrative din vremea lui Lisimach, fiecare avînd în frunte cîte un strateg [44], să cercetăm în ce măsură între 336 şi 323 nu avem elemente precise la care să ne putem referi. Există, după cîte ştim, două funcţii în organizarea administrativă a imperiului lui Alexandru, susceptibile să intre în discuţie. Este vorba de acelea pe care le-au deţinut Filoxenos [45] şi, în acelaşi timp, Menes [46].

Primul dintre ei preia în 331, o dată cu reîntoarcerea lui Harpalos, funcţia de director al finanţelor în Asia de la vest de Taurus [47]. Printre alte misiuni ale sale, era şi aceea de a se ocupa personal de toate problemele pe care i le-ar fi ridicat conducerea cetăţilor greceşti, calitate în care şi primeşte titlul de ὕπαρχος Ἰωνίας sau de ὕπαρχος τῆς παραλίας [48], post echivalent cu acela deţinut de Antipatros în Europa. A-i compara funcţia cu aceea a lui Zopyrion numai datorită faptului că se îngrijea de

de a cărui nefericită expediţie au profitat Seuthes şi „der Thrakische Feldhauptmann Menon", iar B. Niese (*op. cit.*, p. 171), se exprimă mai clar „Zopyrion war makedonischer Befehlshaber in Thrakien, vornemlich des am Schwarzen Meer gelegenen Teiles, wo die griechischen Städte Alexanders Unterthanen oder Bundesgenossen waren".

[42] F. Geyer, *loc. cit.*, dar al cărui raţionament este conturat mai cu seamă de B. Lenk, în *RE*, VI, A, 1936, col. 429—430, s.v. *Thrake*.

[43] V. Pârvan, *loc. cit.*

[44] G. Saitta, *Lisimaco di Tracia*, în Κοκαλος, I, 1955, p. 142.

[45] H. Berve, *op. cit.*, II, nr. 793.

[46] Idem, *op. cit.*, nr. 507.

[47] Arrian, III, 6, 4.

[48] Polyaenus, *Stratagemata*, VI, 49 şi respectiv Plutarh, *De fortuna Alexandri*, I, 12, p. 333 A.

un lanţ de cetăţi greceşti de pe coastă pare riscant, şi aceasta din mai multe motive. Mai întîi datorită celorlalte sarcini pe care le deţinea şi care, comparate cu cele din Europa, vizează, după cum s-a mai arătat, analogia cu funcţiile lui Antipatros. Un al doilea element care vine să complice şi mai mult lucrurile este regimul juridic al cetăţilor greceşti din Asia Mică. Chiar dacă istoriografia contemporană pune sub semn de întrebare integrarea cetăţilor greceşti microasiatice în liga de la Corint, există totuşi suficiente elemente care ne fac să admitem măcar parţial acest lucru[49]. Or, dacă aşa cum s-a arătat în nota precedentă, cetăţile vest-pontice nu par a fi făcut parte din ligă, comparaţia dintre situaţia juridică a celor două coaste, începînd de la un anumit punct nu mai poate fi susţinută. Cu alte cuvinte, altele trebuie să fi fost misiunile lui Filoxenos în cetăţile „aliate" decît în cele afiliate pur şi simplu zonei de coastă (παραλία) şi numai situaţia acestora din urmă poate fi comparată cu aceea a cetăţilor vest-pontice. Deci chiar dacă în Asia Mică au existat unele oraşe într-o situaţie asemănătoare cu cele din Pont, asemănare care ne-a fost sugerată încă de prezenţa celor doi mercenari semnalaţi în nota precedentă [50], la care mai adăugăm acum existenţa unei zone de coastă desprinse ca organizare de regiunea mai mare din care făcea parte, sarcinile lui Filoxenos nu pot fi, credem, omologate cu cele ale lui Zopyrion.

Misiunea lui Menes pare a fi mai aproape de cea a lui Zopyrion, cu toate că şi acestui personaj îi reveneau şi alte sarcini, despre care, în definitiv, nu ştim în ce măsură nu putea să le deţină şi Zopyrion. Ὕπαρχος al Feniciei, Siriei şi Ciliciei din 331, lui Menes, ca urmaş al lui Koiranos i se încredinţează conducerea oraşelor de coastă Arados, Biblos, Sidon, Tyr şi Gaza [51]. În concepţia lui H. Berve, un argument esenţial al dependenţei acestor oraşe de imperiu este că „die doppelte Münzprägung, wie die zuvor von Seiten der Städte und von Seiten des syrischen Satrapen bestanden hatte, blieb ebenfalls, nur mit der Abänderung, dass an der Stelle des Satrapen Al(exander) selbst mit seiner Münzprägung trat, erwiesen, was um so natürlich war, als din Städte Phoinikiens jetzt anscheinend nicht mehr einem Satrapen, sondern dem König unmittelbar unterstanden"[52]. Izolarea acestor oraşe a necesitat subordonarea lor celor două personaje de curînd pomenite, Koiranos şi apoi Menes, despre ale căror misiuni, în general de natură militară şi financiară, se întîmplă să fim mai bine informaţi. Remarcăm doar că situaţia oraşelor feniciene este comparată de H. Berve, datorită tocmai acestei strînse dependenţe de imperiu, cu aceea a cetăţilor din ligă [53], fără ca ele să fi făcut parte, evident, din ea şi, ca un element foarte preţios pentru noi, că aceste centre ofereau în mod regulat armatei lui Alexandru mercenari [54].

Comparaţia este însă într-adevăr îngreunată de puţinătatea informaţiilor, mai ales cu privire la zona vest-pontică. Din punctul de vedere al conducerii lor, ele sînt încredinţate, în caz că ipoteza „prefecturii" lui

---

49 Vezi nota 2.

50 E vorba de Micalos şi Thoas; cf. H. Berve, *op. cit.*, II, nr. 376 şi 530.

51 Arrian, III, 16, 9.

52 H. Berve, *op. cit.*, I, p. 285–286.

53 *Ibidem*.

54 *Ibidem* şi II, nr. 530, bazat în primul rînd pe textul lui Arrian, VII, 19, 5.

Zopyrion este trainică, unor persoane independente sau, mai precis, cu misiuni speciale în oraşe. Documentată pentru coasta tracică între 335—334 şi 331 sau 327—326, ceea ce nu înseamnă că ea nu a existat şi înainte şi după această dată, conducerea coastei feniciene este încredinţată mai întîi lui Koiranos, apoi lui Menes, demonstrînd pregnant o preocupare cu totul specială a stăpînirii macedonene faţă de oraşe în general, spre deosebire de restul teritoriului, reflectată în crearea unor posturi permanente de conducere ale acestora. Cît priveşte specificul misiunii acestor conducători, el pare mai complex în cazul lui Menes, dacă ar fi numai şi datorită faptului că în istoriografia contemporană ideea după care atît Menes cît şi Filoxenos erau conducători de natură financiară [55] este înlocuită cu aceea a existenţei unor districte bazate în primul rînd pe probleme de ordin strategic şi în subsidiar de ordin financiar [56]. Despre Zopyrion, în afara campaniei sau, după ipoteza de mai sus a celor două campanii, nu ştim aproape nimic şi acest lucru ne împiedică să comparăm funcţiile celor doi. Totuşi, pornind numai de la aceste campanii, ni se pare că putem întrezări unele particularităţi ale misiunii lui Zopyrion. Mai întîi, expediţia propriu-zisă împotriva sciţilor demonstrează, dacă nu ne înşelăm, o anumită independenţă de acţiune pe care nu şi-ar fi permis-o strategul Traciei, de pildă, răspunzător de liniştea regiunii care îi era încredinţată şi care era recunoscută ca una anevoie de stăpînit. Părăsirea ei de către principalul conducător ar fi însemnat, credem, o gravă greşeală, aşa cum s-ar fi dovedit, la scurtă vreme. Expediţia proaspătului strateg al Traciei, Zopyrion, împotriva vecinilor geţi din 326—325, după Curtius Rufus, apare însă firească deoarece aceştia reprezentau un pericol imediat, în timp ce olbiopolitanii şi sciţii din jurul oraşului lor nu puteau reprezenta niciodată o reală primejdie pentru stăpînirea macedoneană din Dobrogea. Cu aceasta ajungem la al doilea element care merită luat în discuţie, şi anume la rostul expediţiei împotriva sciţilor. Acceptînd fără rezervă teoria lui K.J. Beloch [57] în legătură cu necesitatea unei căi de legătură prin nordul Mării Negre, atacarea Olbiei, atestată de Macrobius şi confirmată de unele observaţii stratigrafice din vechea colonie milesiană, nu ni se pare întîmplătoare. Ea trebuie să fi reprezentat scopul primei etape a lui Zopyrion, şi nu lupta sterilă cu masele imense de sciţi, intraţi probabil în acţiune ca aliaţi cu olbiopolitanii sau chiar ceva mai tîrziu. Aşa stînd lucrurile, încercarea de înglobare a Olibiei în graniţele imperiului macedonean dovedeşte, dacă interpretăm corect lucrurile, pe de o parte insistenţa macedonenilor în stăpînirea oraşelor [58], considerate, în acest caz, ca puncte ferme avansate în teritoriul „barbar", pe de alta contureazǎ şi mai mult caracterul misiunii lui Zopyrion, axată, în principal tocmai asupra lor.

Fără a mai socoti necesar să reluăm comparaţia atît în ceea ce priveşte modul de înrolare al militarilor din cele două zone, pentru ale cărui implicaţii ni se par suficiente consideraţiile din nota anterioară [59], cît şi în privinţa emisiunilor monetare — care, dacă cel puţin în cazul

[55] H. Berve, *op. cit.*, II, nr. 793 şi 507.
[56] H. Bengtson, *op. cit.*, p. 350.
[57] Vezi nota 28.
[58] În acelaşi sens şi D. M. Pippidi în *Din istoria Dobrogii*, I, Bucureşti, 1965, p. 196.
[59] *Dacia*, N. S., X (sub tipar).

Callatidei, după cum se reține [60], ar putea fi susținută, ar demonstra convingător și pe această cale apartenența ei la imperiul lui Alexandru —avem impresia că sîntem în posesia cîtorva elemente capabile să ne înlesnească, fie și numai ipotetic, această apropiere. În rest, ideea unei zone de coastă supuse unor conduceri unice impune o anumită similitudine în reacțiile diferitelor cetăți din interiorul ei, și acest lucru se lasă, credem, dedus dacă ar fi numai și prin faptul că în ordinea de idei care ne reține atenția avem cel puțin cîte o dovadă pentru fiecare din ele, din însăși analiza istoricului și a situației cetăților vest-pontice, asupra cărora, evident, nu vom reveni. Ar fi poate doar de adus în spirijinul acestei constatări faptul că din a doua jumătate a secolului al IV-lea datează multe decrete vest-pontice în onoarea unor cetățeni din orașele învecinate [61], ca un reflex, extins și în afara ligii, a acelei cunoscute κοινὴ εἰρήνη [62].

După cum s-a mai remarcat, atît Filoxenos, cît și Menes poartă titlul de ὕπαρχος [63]. A merge însă cu comparația între Zopyrion și cei doi pînă și la titlul pe care-l purtau este pe cît de util, pe atît de dificil. Titlul de *praefectus* pe care-l poartă Zopyrion în două locuri la Iustin poate traduce cîteodată pe ὕπαρχος [64] și însuși istoricul cel mai bun al perioadei lui Alexandru, Arrian, îl denumește pe *praefectus Aegypti*, ὕπαρχος Αἰγύπτου [65]. S-ar putea, pe de altă parte, tot atît de bine, luînd în considerație faptul că ne aflăm în interiorul sau măcar în vecinătatea unei strategii, ceea ce ne-ar duce mai curînd cu gîndul la un număr mai mare de strategi, așa cum sugera G. Saitta [66], și că hiparhiile apar la această dată în strînsă legătură numai cu satrapiile, să fie vorba de o simplă confuzie de termeni, plauzibilă din moment ce și Arrian ne oferă cîteva exemple [67], dacă nu cumva — avînd în vedere extinderea unei forme romane de organizare a zonelor de coastă cunoscute sub numele de *praefectura orae maritimae*, condusă de un *praefectus* și documentată în patru locuri între secolul I î.e.n. și al II-lea e.n. [68] — este vorba de o actualizare a titulaturii.

★

Evident, argumentarea de mai sus are un caracter ipotetic. El constă în primul rînd în încercarea de a reabilita deopotrivă cele două texte principale referitoare la Zopyrion. Ipoteza „prefecturii" acestuia

---

[60] *Dacia*, N. S., X (sub tipar).

[61] De exemplu Th. Sauciuc-Săveanu, în *Dacia*, II, 1925, p. 121, nr. 2 (secolul al IV-lea î.e.n.); idem, *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 287, nr. 1 (secolul al IV-lea î.e. n.?); idem, *Dacia*, VII—VIII, 1939—1940, p. 242, nr. 1 (cca. 300 î.e.n.) toate de proveniență callatiană; V. Pârvan, *Histria*, VII, p. 7, nr. 4 (secolele IV—III); G. Mihailov, în *IGB*, I, nr. 308 (la începutul secolului al III-lea î.e.n.) din Messembria.

[62] Întreaga discuție asupra acestui concept se găsește la K. Dienelt, *Der korinthische Bund*, în *JOAI*, XLIII, Beiblatt, 1956, col. 247—274, cu toată bibliografia anterioară.

[63] Faptul că ei poartă și alte titluri este considerat atît de H. Berve, *op. cit.*, II, nr. 793 și 507, nota 1, cît și de W. Schwahn, în *RE*, Supplementband, VI, 1935, col. 1145, s. v. *strategos*, ca greșit.

[64] H. G. Liddell & R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, Oxford, 1958, p. 1853, s.v. ὕπαρχος.

[65] Arrian, III, 5, 7.

[66] G. Saitta, *loc. cit.*

[67] Cf. H. Berve, *op. cit.*, I, p. 275.

[68] W. Ensslin, în *RE*, XXIV, 2, 1954, col. 1333, s.v. *praefectus*.

se sprijină însă în exclusivitate pe textul lui Iustin, care se bucură, după cum am văzut, nu numai de acordul multor învăţaţi, dar şi de cel al altor informaţii complementare. A ne fi bizuit însă numai pe textul acestuia, ceea ce ar fi fost mai comod, dacă ar fi numai prin repetarea argumentelor partizanilor săi, ar fi însemnat să nesocotim, fără nici o dreptate, versiunea lui Curtius Rufus, cu atît mai mult cu cît ea nu contravine cu nimic aceleia a lui Iustin, ci, dimpotrivă, o întregeşte şi o conturează. Încheiem deci cu nădejdea că ipoteza după care zona oraşelor vest-pontice ar fi fost subordonată, în vremea lui Alexandru, unui magistrat special însărcinat cu conducerea ei, în speţă Zopyrion, chiar dacă nu va fi acceptată ca atare, va constitui măcar un început pentru o nouă serie de discuţii, avînd ca scop lămurirea unei perioade atît de importante din istoria veche a acestor ţinuturi.

UNE HYPOTHÈSE À PROPOS DE ZOPYRION

RÉSUMÉ

Passant en revue la liste de stratèges de la Thrace, à l'époque d'Alexandre le Grand, l'auteur s'arrête sur la personne de Zopyrion, ayant en vue que ceux qui se sont occupés de ce personnage ne se sont pas mis d'accord en ce qui concerne la fonction qu'il a remplie et la date de son activité.

En essayant de réhabiliter également les deux textes principaux se référant à Zopyrion (Justin XII, 2, 16 et Q. Curtius Rufus, X, 1, 44—45) il résulte, d'après l'auteur, qu'il pourrait s'agir de deux campagnes, et notamment l'une envers la cité d'Olbia, l'autre contre les Gètes. L'auteur souligne en même temps que, d'après le seul texte de Justin, la mission de Zopyrion a été parallèle à celle du stratège de la Thrace, Memnon, pendant la période comprise entre les années 335/4 et 331, sinon jusqu'en 327/6. Ainsi le titre de *praefectus Ponti*, que Justin accorde à Zopyrion, implique la charge de surveiller la zone côtière, en espèce les cités grecques, et non pas toute la Thrace, tâche qui revenait à Memnon.

Pour raffermir son opinion l'auteur apporte comme analogies les fonctions détenues en même temps par Philoxénos dans les cités grecques de l'Asie Mineure et surtout celles de Ménès dans les cités de la côte phénicienne.

ULTIMELE PILE DE PE MALUL ROMÂNESC ALE PODULUI LUI TRAIAN ŞI SCENA CI DE PE COLUMNA TRAIANĂ

DE

ALEXANDRU BĂRCĂCILĂ

Partea din albia Dunării a podului lui Traian, cea mai greu de construit, a putut fi satisfăcător reconstituită după datele din Cassius Dio (LXVIII, 17, 13) şi prin cercetările la faţa locului, în primul rînd cele din ianuarie 1858, folosite şi publicate de Aschbach [1].

Mulţumitor s-a precizat şi prelungirea podului pe panta malului iugoslav, cu trei bolţi de zidărie sprijinite pe patru pile [2], dar cu totul nesatisfăcător s-a propus aspectul prelungirii lui pe malul românesc, la care, fără îndoială, au trebuit să fie folosite cele două pile de la nord de pila de pe ţărm (fig. 2/2).

În scena XCVIII de pe Columna traiană portalul este schiţat înghesuit, fără proporţii, ca detaşat de pod, servind pentru a scoate în evidenţă, alături de castru, asistenţa la sacrificiu a trei unităţi militare cu înaltele lor flamuri (fig. 3) [3].

---

[1] Joseph Aschbach, *Trajans steinerne Donaubrücke*, Viena, 1858. Cercetători mai recenţi : Edgar Duperrex, *Podul lui Traian peste Dunăre*, Bucureşti, 1907; D. Tudor, *Podul lui Traian de la Drubeta*, Craiova, 1931; Aurel Decei, *Podul lui Traian*, Cluj, 1931; Al. Bărcăcilă, *Drubeta, azi Turnu-Severin*, Bucureşti, 1931; idem, *Une ville daco-romaine*: *DRUBETA*, în *L'Archéologie en Roumanie*, Bucureşti, 1938.

[2] F. Kanitz, *Römische Studien in Serbien*, 1892, p. 45—48; idem, *Das Königreich Serbien und das Serbienvolk*, vol. II, Leipzig, 1904, p. 484—488, revăzută şi întregită de Bogoljub Ivanović.

La Duperrex (*op. cit.*, p. 13, 14 şi 16), cu privire la prelungirea podului pe malul iugoslav, în *E'* din fig. 9 se cuprind: distanţa de 1 m şi grosimea de 2 m a primei pile de pe uscat, cum le dă Kanitz, care şi pe celelalte trei pile le dă groase tot de cîte 2 m, cu distanţa între ele de 4 m, 8 m şi 10 m, ieşindu-i 31 m de la pila de la ţărm pînă la ultima, inclusiv grosimea ei. Le-am cercetat şi noi în iulie şi septembrie 1932 (cf. *Ştiri noi din preajma Porţilor de Fier*: *Drubeta, Transdrubeta, Transdierna*, în *BCMI*, 1939, fasc. 102, p. 157—160 şi fig. 6—18).

[3] E. Duperrex, *op. cit.*, p. 34 şi 35: „Asupra portalurilor ce terminau podul detaliile lipsesc aproape complet. Pe Columnă, unde se vede podul, ele sînt reduse la cea mai simplă expresie, fără nici o proporţie". Într-adevăr, portalul de la malul românesc, figurat alături de castru, e deplasat de la locul lui de pe pila de la ţărm. Aici, în locul lui, alături de ultima boltă de lemn, figurează un stîlp sprijinitor al podelei şi totodată făcînd parte din o primă boltă de zidărie, acoperită de înaltul drapel pretorian.

Fig. 1. — Fața sudică a zidului de suport al fostului portal de pe malul românesc.

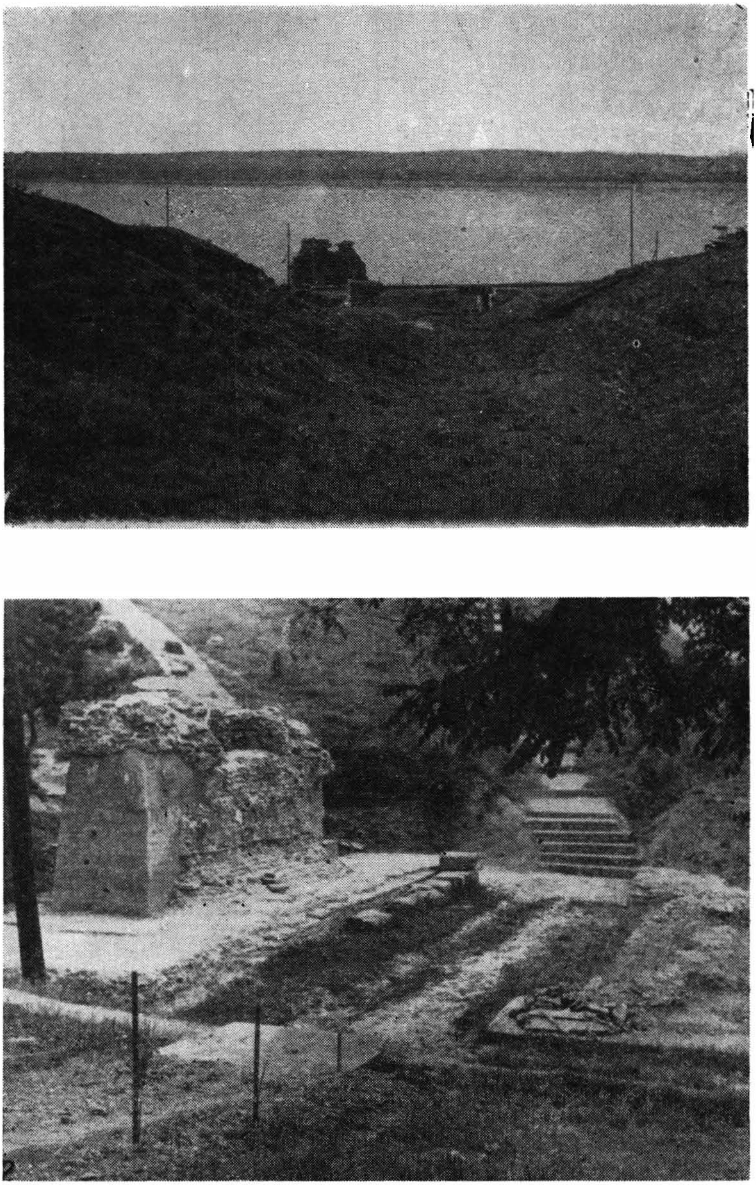

Fig. 2. — *1*, groapa de la vest de castru ; *2*, ultimele două pile. Între ele drum recent în urcare spre castru. Sus, la stînga, zidul în coborîre de la colțul sud-vestic al castrului.

Fig. 3. — Parte din scena XCVIII/XCIX de pe Columna traiană.

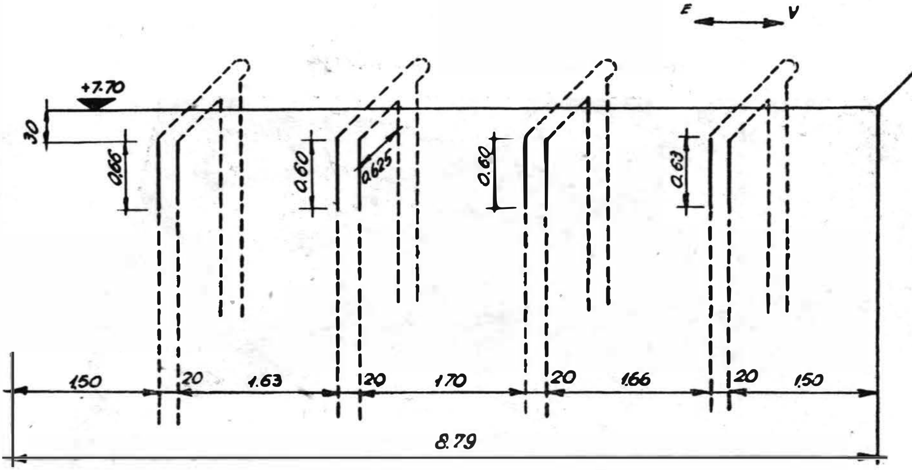

Fig. 4. — Firidele din pila de pe malul stîng.

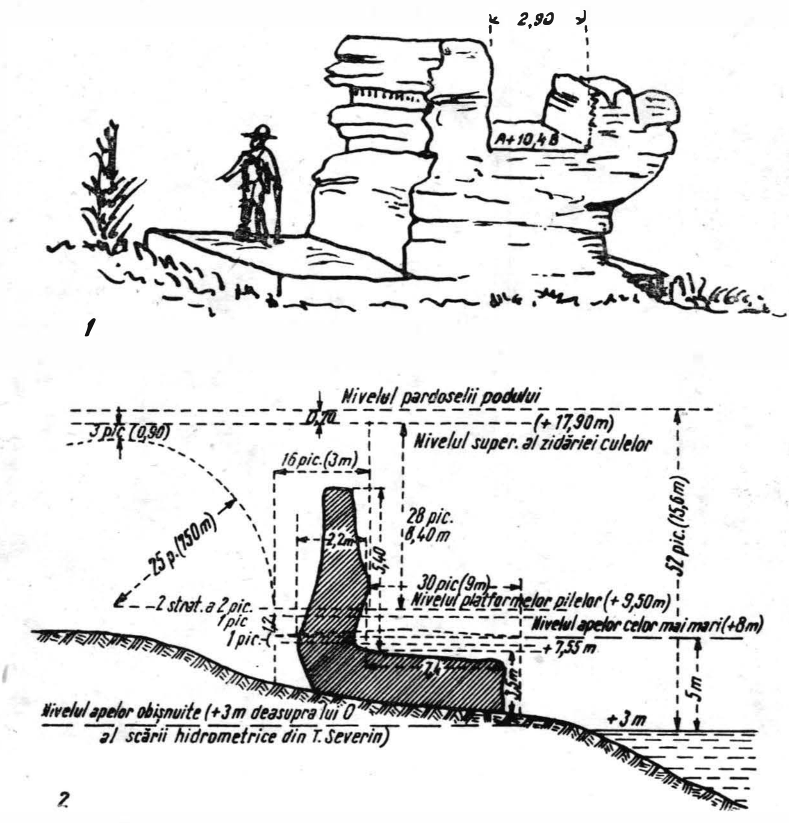

Fig. 5. — *1*, ultima pilă (după Duperrex); *2*, pila de pe malul stîng și 1/2 dintr-o primă boltă de zidărie (după Duperrex, pl. I, fig. 13).

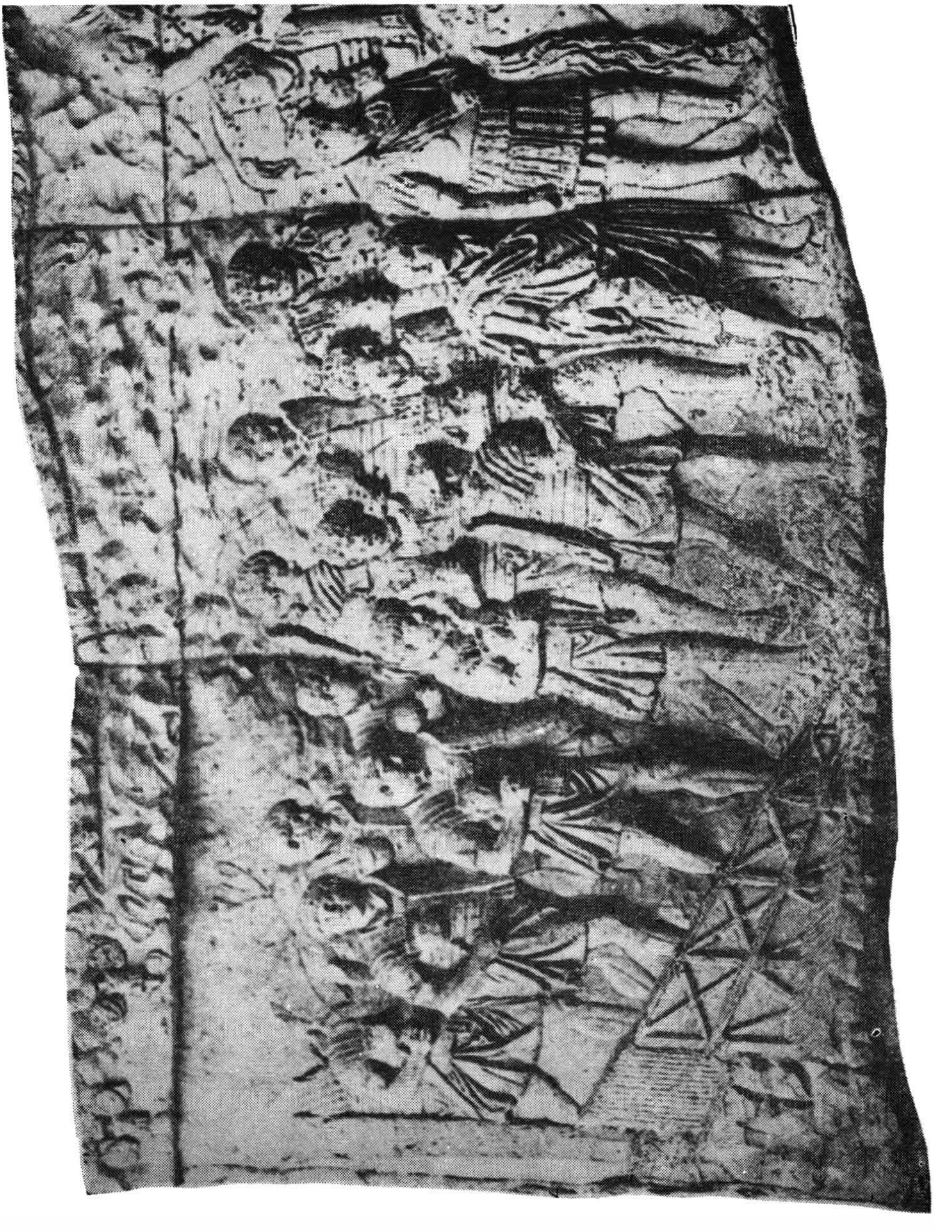

Fig. 6. — Scena CI de pe Columnă (după Cichorius).

Folosind rezultatele cercetărilor anterioare, Duperrex redă aproape exact forma şi dimensiunile celor trei pile de pe malul românesc cu distanţele dintre ele şi caută să fixeze forma a două bolţi de zidărie în plin centru, prima pornind de lîngă pila de la ţărm (fig. 5/2) şi avînd piciorul comun rezemat pe pila intermediară. Plecînd de la nivelul apei la data cercetării, 3 m deasupra etiajului, adaugă 15,60 m pînă la pardoseala podului, pe care astfel o găseşte la +18,60 m faţă de etiaj. Grosimea tablierului o fixează la 0,70 m, raza primei bolţi la 7,50 m, iar grosimea ei probabilă la cheie la 0,70 m. „A doua boltă trebuie să fi avut cam 1/3 din prima, 17 1/2 picioare (5,20 m), proporţie ca pe Columnă”[4].

Vom vedea că această reconstituire nu corespunde realităţilor de pe teren.

Primul picior al primei bolţi îl pune în spatele pilei de la ţărm (fig. 5/2)[5]; pentru al doilea foloseşte scunda pilă intermediară din figura 2/2. A doua boltă o plasează în spaţiul de 5,20 m dintre ultimele două pile (B_2 şi B_3)[6]. Ultima pilă (fig. 5/1), găsind-o nepotrivită ca reazem al portalului cu care aici s-ar termina podul, o înlocuieşte cu alta imaginară, la 23,60 m de cea de la ţărm (fig. 9/1—2).

Există date precise de care Duperrex nu ţine seama. Astfel, citează *firidele din spatele pilei de la ţărm*, observate mai întîi de Marsigli, apoi de Deuster în 1858, de Kanitz în 1863, dar nu pune problema utilizării lor (fig. 4). Sînt situate la 30 cm sub faţa superioară a pilei, în interiorul căreia pătrund în adîncime pînă la 62,5 cm; sînt mai lărgite la capetele din interior; în ele sînt resturi de lemnărie. Deuster le-a găsit coborînd vertical (*Tiefe*), la 72—80 cm (18”—2’, subdiviziuni de stînjen), iar în diametru fiind de 10—12 cm (5”—6”). Nu le indică numărul, nici lungimea pătrunderii în pilă[7].

În 1963 au fost redescoperite patru, prima la 1,50 m de colţul vestic al pilei, iar pe lungime (pe faţa ei) la 60—66 cm. Dificultăţi de moment au împiedicat cercetarea lor mai în adîncime. La ce au putut fi utilizate? Poziţia lor sub înaltul zid de pe pilă le indică mai întîi — prin prelungirea stîlpilor de stejar pătrunşi în ele — ca parţială bază de schelă la construirea acestui zid; apoi, numai parţial, ca bază a piciorului unei bolţi de lemnărie[8], al cărei al doilea picior era pe pila intermediară (fig. 10/1).

Pe întreaga lungime a părţii sudice a pilei mai sînt patru rînduri suprapuse de goluri (*Löcher*) cu resturi de lemnărie şi tot pătrate în sec-

[4] Măsurătorile le dă în metri şi în picioare romane, calculînd piciorul la 0,3 m, în loc de 0,295 m; la fel îl calculăm şi noi pentru distanţe mici (*ibidem*, fig. 7 şi p. 14, 15, 25).

[5] Observăm în această figură o discordanţă la măsurătoarea grosimii zidului de peste această pilă, desigur aceeaşi ca la cel de la ţărmul drept, găsită de Kanitz „avînd încă 4 m grosime şi 10,50 m înălţime, deşi a suferit mult de intemperii” (*op. cit.*, p. 46). Duperrex îl citează, totuşi dă grosimea zidului numai de 2,20 m (Duperrex, *op. cit.*, fig. 7).

[6] Vezi situaţia lor în fig. 10/1.

[7] Deuster, raport publicat de Aschbach. Prin *Tiefe* înţelege aici coborîrea lor pe faţa pilei.

[8] A. Decei, *op. cit.*, p. 162 (în *AISC*, I, 1932). „Partea esenţială a podului ..., bolţile, erau de lemn, în plin centru, uşor aplecat...”. (*ibidem*, p. 163 şi 164). „Trebuie să admitem un pod de lemn care, pornind de la portalul podului cel mare de peste Dunăre, trecea peste groapa ce se deschidea la baza portalului mergînd paralel cu zidul castrului... Petersen îl recunoaşte în scena CI, CII”.

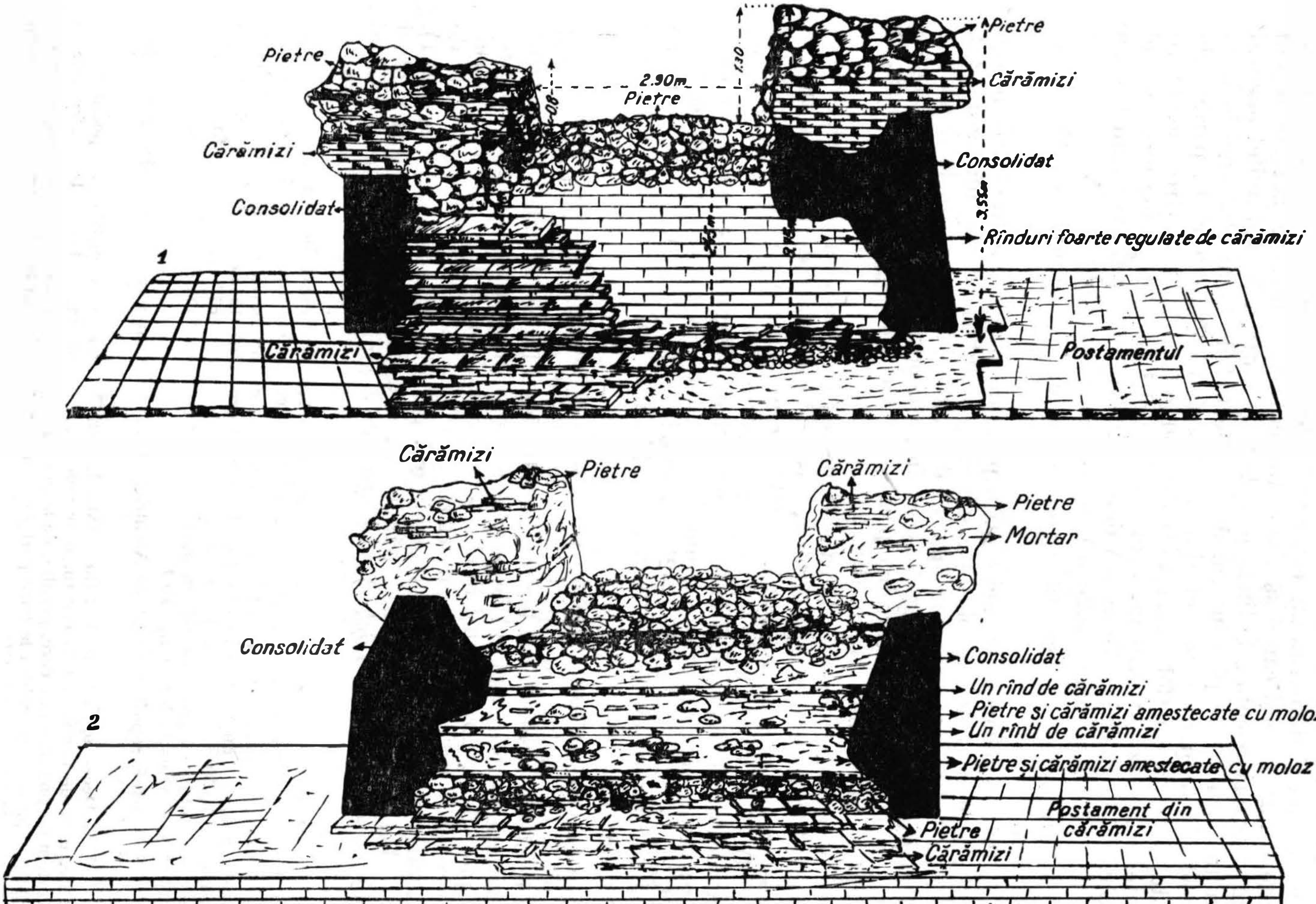

Fig. 7. — *1*, faţa nordică a ultimei pile; *2*, faţa sudică a ultimei pile (desene Gioconda Molinari).

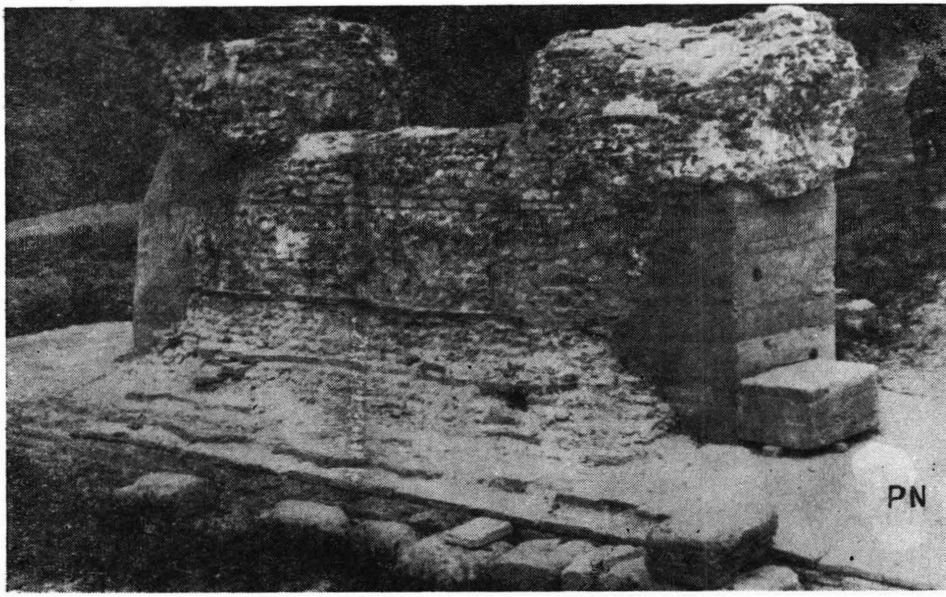

Fig. 8. — Ultima pilă nordică, consolidată.

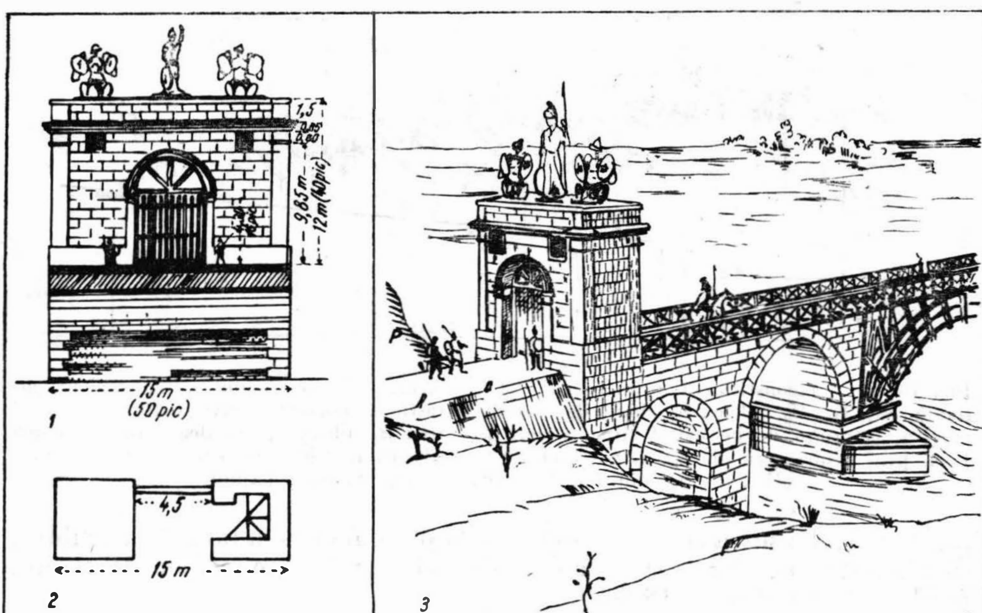

Fig. 9. — *1*, elevaţia portalului cu două camere la etaj ; *2*, camerele de la etaj cu scară de acces ; *3*, ultimele bolţi, portalul şi şoseaua paralelă cu panta (P) de la vest de castru (după Duperrex).

țiune. Pentru cele de pe malul drept, Kanitz se întreabă la ce au putut fi folosite[9]. Marsigli le descrie și le figurează și pe cele de pe malul stîng[10].

Lui Duperrex i-a mai scăpat din vedere scena CI de pe Columna traiană, mai clar dată de Bartoli, unde ar fi văzut că la extrema de nord se cobora pe un podeț de lemn și n-ar fi ajuns la concluzia contrară, că

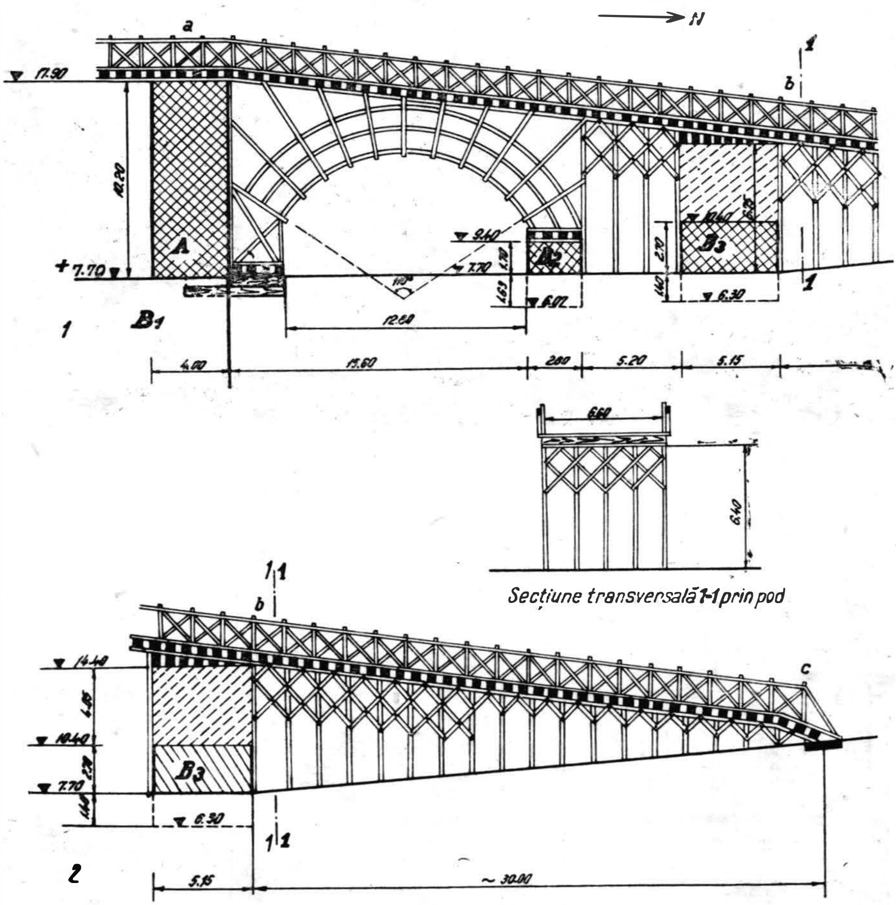

Fig. 10. — *1*, reconstituirea primei părți a sectorului de pe malul stîng, vedere laterală: B_1, B_2, B_3, pilele; A, zidul de reazem al fostului portal; *2*, reconstituirea ultimei părți a sectorului de pe malul stîng, vedere laterală: B_3, ultima pilă; deasupra secțiunea 1—1, prin prima serie de stilpi, valabilă, cu schimbarea înălțimii, și pentru spațiul dintre pilele B_2, B_3 din fig. 10/1 (desene ing. Sabin Săceanu).

„de la portal o șosea conducea în pantă la platoul de de-a lungul castrului", căruia îi dă cota +20 deasupra etiajului, abia cu 1,40 m mai sus de nivelul pardoselii podului (+18,60)[11].

[9] F. Kanitz, *op. cit.*, p. 47.

[10] Marsigli, *Danubius*, II, p. 31 și fig. 11.

[11] Ernst Bartoli-Dzur, *Die Trajans Säule*, Haga, 1941, fig. 75 și p. 26, după scena primirii de către Traian a delegațiilor de daci și alte neamuri (la Cichorius scena C).

Examinînd ultima pilă de nord (fig. 5/1 ; 7/1—2 ; 8) şi găsind la adîncitura din mijlocul ei deschiderea abia de 2,90 m, insuficientă faţă de lărgimea tablierului podului[12], Duperrex adoptă părerea lui Fröhner, care crede că „şoseaua podului era închisă, de fiecare parte, printr-o poartă monumentală, închizîndu-se prin mijlocul unul oblon (*Herse*) care se ridica şi se cobora ; aveau la partea superioară cîte un etaj, locuinţa paznicilor ; erau decorate cu o statuie între două trofee"[13].

În conformitate cu această părere, Duperrex figurează şi închipuitul portal, înălţat cu 40 de picioare (12 m) deasupra bazei lui, cu deschiderea mai redusă, de 4,5 m (fig. 9/1). Adaugă şi o schiţă a scării de acces la etaj, la una din camere[14] (fig. 9/2). Lăţimea tablierului deasupra albiei Dunării era de 49 de picioare (14,70 m)[15].

Duperrex, punînd portalul — şi cu el capătul extrem al podului — peste pila închipuită (fig. 9/1), plasată însă în acelaşi loc unde se află ultima pilă de nord, la SV de incinta sudică a castrului, desfiinţează „groapa" existentă şi ridică în locul ei şoseaua care ar fi dus la poarta de la capătul căii principale a castrului (fig. 9/3).

Cum s-ar putea primi o atare soluţie a acestei dificile probleme asupra ultimului sector al podului ?[16].

Existenţa celor două ziduri înalte ridicate peste pilele de pe malurile opuse ale Dunării şi felul cum e prezentat portalul nordic în scena CI impun, ca unică soluţie, considerarea celor două ziduri ca bază a portalurilor ridicate peste ele, însă complet dispărute, împreună cu trofeele de deasupra lor şi cu statuia aflată între ele numai la cel sudic, de la care s-a putut salva capul, rostogolit în apă şi pescuit în 1850.

Cu mult mai degradat a rămas zidul de reazem al portalului de pe malul stîng (fig. 1), faţă de cel de pe malul drept. A fost victima construirii noului oraş Turnu-Severin, cum arată maiorul Imbricievič la 6 martie 1858 : „Este regretabil că locuitori din Turnu-Severin îşi însuşesc cele mai mari din blocurile de piatră ecarisată, sub pretextul că le sînt necesare la paramentul unei fîntîni... În mijlocul unei pile am găsit zidit un trunchi de stejar"[17]. Blocurile ecarisate s-au scos din părţile laterale ale zidului, iar din miezul lui cărămizi bipedale ca acelea evidente în fig. 7/1—2.

---

[12] E. Duperrex, *op. cit.*, p. 33 : „Pentru lărgimea tablierului podului lipseşte orice dată precisă. O găsim de 49 picioare (14,70 m)" şi „asupra portalurilor ce terminau podul, detaliile lipsesc aproape complet" (p. 34 şi 35).

[13] *Ibidem*, p. 35.

[14] Bazei portalului închipuit îi dă lungimea de 15 m, cît are reala pilă de nord (fig. 7/1—2). În discordanţă cu scena CI de pe Columnă, crede că, „de la portal..., o şosea în pantă, de-a lungul castelului de pe coastă, conducea la nivelul platoului" (p. 26) şi pune Minerva între trofee.

[15] *Ibidem*, p. 33, fig. 2.

[16] Cu părere de rău trebuie să arătăm că, totuşi, distinsul cercetător al Olteniei romane, D. Tudor, acceptă această soluţie în termenii : „În vremurile moderne numeroşi tehnicieni şi arheologi au studiat ruinele podului şi au încercat să-l reconstituie. Cea mai reuşită reconstituire aparţine inginerului E. Duperrex (fig. 8)". (D. Tudor, *Drubeta*, Bucureşti, Edit. Meridiane, 1965, p. 27). Revine deci asupra părerii sale anterioare, cînd găsea că „trebuie să presupunem că a mai existat un pod de lemn, în continuarea celui mare, de-a lungul gropii, paralel cu zidul vestic al castrului, pînă la poarta principală... El e confirmat, după interpretarea lui Petersen, şi de scena CI, CII". „În orice caz, pentru circulaţie mare trebuie să fi fost un pod de lemn peste groapa din faţa podului, cum arată scena CI, CII" (D. Tudor, *Podul lui Traian de la Drubeta*, Craiova, 1931, p. 37 şi 38).

[17] Raport publicat de Aschbach, *op. cit.*

De la zidul de peste pila de la malul Dunării, ultimul sector al podului nu se poate reconstitui decît înclinat și folosindu-se ultimele două pile existente. Acestea, în decursul atîtor veacuri, au suferit pierderi ; cea de la ultima pilă se poate calcula după gradul de înclinare ales.

Pășim la descrierea și reconstituirea întregului sector prin următoarele lămuriri :

a) În consultare cu ing. Sabin Săceanu[18] am adoptat înclinarea de 7°, considerînd că cu cît unghiul acestei înclinări este mai mic, cu atît sînt mai mari atît înălțimea ultimei pile, cît și lungimea părții de pod de la nord de această pilă (fig. 10/1—2).

b) Lărgimea podului în acest sector e redusă la 6,60 m, față de 14,70 m cît crede Duperrex că a avut peste pilele din albie și de 4,50 m cît îi dă la portalul său (fig. 9/1). Se înțelege că această lărgime ocupă partea centrală, rămînînd libere pentru altă întrebuințare părțile laterale ale ultimei pile.

c) Sprijinirea podului pînă la ultima pilă nu s-a putut face, cum s-ar deduce din figurația de pe Columnă și cum admite Duperrex, pe bolți de zidărie. În acest caz ar fi fost imposibil să nu rămînă resturi masive, cum au rămas de la toate celelalte zidării. Sprijinirea s-a făcut de lîngă pila de la țărm pînă peste cea mijlocie, pe o boltă de lemnărie, la fel cu cele de peste pilele din albie[19] ; iar între pilele B_2 și B_3, pe distanță de numai 5,20 m, fiind imposibilă construirea unei bolți, sprijinirea s-a asigurat prin stîlpi cu căpriori, ca cei de la podul din fragmentul de la Villa Medici[20], căpriorii avînd cel puțin eficacitatea prelungirii cleștelor cu care sînt legate arcurile triple de peste pilele din albie.

Aceiași stîlpi cu căpriori au asigurat sprijinirea prelungirii podului la nord de ultima pilă (fig. 10/2), unde s-a admis o ușoară înclinare a terenului, de 5°.

Pentru spațiul dintre pilele B_2 și B_3 sînt suficiente cinci serii de cîte doi stîlpi, orientate de la est spre vest ; pentru cel de la nord de pila B_3, cinci serii de cîte 17 stîlpi, la fel orientate (cf. secțiunea transversală 1—1).

d) Deasupra pilei B_3, pe lățimea ei de 5,15 m, rezultă din înclinare un gol în unghi drept a cărui catetă din stînga are 0,618 m[21]. Acest gol s-a împlinit cu traverse de lemn și mortar. Înălțimea totală a pilei B_3 este de 8,15 m, rezultată din : 6,75 m deasupra cotei + 7,70 m și 1,40 m sub această cotă.

---

[18] Fost director al șantierului naval din Turnu-Severin, cunoscător al situației pe teren și în ceea ce privește ruinele podului. Îi datorăm lucrarea figurilor 10/1—2 cu calcularea lor, pentru care îi rămînem recunoscători.

[19] Cum crede și A. Decei (cf. mai sus nota 8).

[20] E. Petersen, *Trajans dakische Kriege. II. Der zweite Krieg*, Leipzig, 1903, p. 67 și 68 : „Zidit pe zidul din dos al Villei Medici e o parte din marele relief cu victoriile lui Traian. O bucată din el, lungă de circa 15 m, a fost arbitrar tăiată în patru bucăți, puse la arcul de triumf al lui Constantin. Fragmentul de la Villa Medici reprezintă un pileat dac trecînd Dunărea pe un cal sforăitor, pe după podul lui Apollodor, la care se vede o mică parte din arcurile caracteristice de lemn". Propriu-zis nu sînt arcuri (*Bögen*), ci stîlpi cu căpriori.

[21] Calculele trigonometrice dau, la înclinarea de 7°, o coborîre a podului de 0,12 m la 1 m lungime, deci de 3,45 m pe distanța de 28,75 m dintre pila B_1 și fața nordică a pilei B_3, și de 2,832 m pe distanța de 23,60 m dintre pila B_1 și fața sudică a pilei B_3; diferența lor de coborîre dă înălțimea acelei catete (3,450 — 2,832 = 0,618).

e) Golul din mijlocul ultimei pile, pe toată lăţimea ei, cu cota de +10,40 m la baza lui, nu se ridica pînă la faţa superioară a pilei spre a servi pentru un oblon la portal, cum găsea necesar Duperrex. N-a putut fi utilizat decît ca adăpost pentru paznicii şi întreţinătorii podului de ambele părţi, la sud şi la nord de pilă. A fost deci o cameră, înaltă de circa trei metri.

f) Din lungimea de 15 m a pilei B_3 (fig. 7/1—2), podul cu lăţimea lui de 6,60 m acoperindu-i numai mijlocul, îi rămîneau de ambele părţi cîte 4,20 m pentru aceeaşi utilizare : camere pentru paznicii şi întreţinătorii podului în partea lui superioară. La o astfel de construcţie nu putea lipsi şi prevederea remedierii degradărilor provocate de intemperii.

Scena CI de pe Columna traiană a dat loc la variate interpretări ale elementelor ei.

Întreaga scenă a fost socotită ca greşit plasată de sculptor la malul stîng şi nu la cel drept al Dunării, iar *stîlpul* de piatră de alături de portal ca reprezentînd spaţiul dintre Dunăre şi balta Costol[22].

Petersen vede în acest stîlp o indicare a caracterului terenului, căci portalul s-ar afla „auf festem, wie Fels geformtem Boden"[23]. Dar Apollodor cunoştea bine caracterul terenului, care e departe de a fi stîncos atît pe malul stîng, cît şi pe cel drept. Pentru o mai clară evidenţiere a lui, sculptorul şi-a putut îngădui să-l reprezinte colţuros. El n-ar putea reprezenta decît tot un stîlp, anume ultima pilă B_3, peste care cobora ultimul sector al podului, prelungit şi la nord de ea peste podeţul figurat în scena CI (fig. 10/1—2).

Palisada de alături de stîlp reprezintă şi ea o realitate, dar unde era plasată? Desigur nu la Pontes de ambele părţi ale drumului ce ar fi dus de la pod la balta Costol, cum mai înainte a crezut D. Tudor[24], ci la Drubeta. Aici podul era izolat spre est printr-un zid înalt, care cobora de la colţul sud-vestic al castrului pînă la latura estică a ultimei pile (fig. 2/2). În continuare cu acest zid a existat şi altul, cu capătul nordic alături de pila intermediară (B_2), iar cu cel sudic alături de cea de la ţărm (B_1). Spre vest o lungă palisadă despărţea podul de oraşul Drubeta, aflat atunci cu primele construcţii indispensabile, între care termele, recent descoperite puţin mai spre vest de pod, sub şi pe înalta terasă care cobora la Dunăre[25]. Aceste terme au fost şi ele distruse o dată cu castrul, îndată după moartea lui Traian[26].

Apa, figurată între chenarul inferior al scenei şi podeţ, trebuie să reprezinte tot o realitate din apropierea podului. N-a putut fi nici „un

[22] D. Tudor, *Date nouă despre podul lui Traian de lîngă Turnu-Severin*, 1935. Idem, *Oltenia romană*, ed. a 2-a, 1958, p. 30, 31, 59 şi 456. O justificare a acestei interpretări poate fi şi faptul că n-a putut face cercetări la Pontes, unde noi le-am făcut în 1932. Cf. *Ştiri noi din preajma Porţilor de Fier...*, în *BCMI*, 1939, fasc. 102.

[23] E. Petersen, *op. cit.*, p. 70.

[24] D. Tudor, *Date nouă* ...

[25] Al. Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine : Drubeta*, p. 44 şi 45, fig. 66—76. Aici, la p. 49, prin textul „le bassin rond est une addition", trebuie să se înţeleagă că şi acest bazin a suferit o transformare : pavat iniţial numai cu cărămizi bipedale (fig. 68 şi 69), acestea au fost înlocuite în partea sudică cu altfel de cărămizi.

[26] *Ibidem*, p. 30, al. 5 ; 31, al. 3, 4. Al. Bărcăcilă, *Drubeta, azi Turnu-Severin*, p. 17—19.

adaos al sculptorului'', cum crede Petersen[27], nici un braţ al Dunării, abătut la Drubeta pe un canal artificial, săpat pentru înlesnirea construirii podului, cum a crezut Cichorius, indus în eroare de alterarea făcută de Aschbach[28] la textul lui Procopiu din *De aedificiis*, IV, 6.

Această interpretare este adoptată şi de Dzur, în recenta reeditare a operei lui Bartoli[29].

Munţii, figuraţi pe un spaţiu larg sub chenarul superior, continuaţi şi la scena următoare, sînt identificaţi de Petersen cu zona carpatică, care se opreşte la Dunăre, cu revărsări ce împodobesc împrejurimile cîmpiei Severinului[30].

Portalul din scena CI[31] ne mai dă o preţioasă precizare : pe el figurează numai trofeele, căci o statuie între ele a existat numai la portalul de la Pontes. La pretoriul din castrul Drubeta se ridicase o magnifică statuie de bronz a lui Traian, clar vizibilă de pe pod, cu pardoseala la cota +18,60, faţă de cota +20 a terenului castrului. Aici, în săpăturile lui Gr. Tocilescu din 1896, s-a găsit baza unei statui „în altar'', către zidul împrejmuitor[32].

Trei piese de bronz de la această statuie, scăpate din mîinile acaparatorilor ei, au ieşit la iveală în săpăturile noastre din castru, o dată cu partea esenţială a inscripţiei de pe faţa soclului :

a) Pumnul mîinii stîngi, strîngînd garda unei spade. Este aproape încă o dată mai mare decît o mînă mijlocie, are greutate de 1,985 kg, înălţimea pînă la vîrful degetului inelar de 21,5 cm, pînă la vîrful spadei de 25,5 cm, lăţimea la gardă de 13,5 cm (fig. 11/1).

b) Medalionul cu Danubius, cinstit ca divinitate ocrotitoare la construirea podului, greu de 465 g, înalt de 11 cm, cu lăţimea maximă de 9 cm, neted pe revers, i se distinge ruptura capătului care fusese ataşat pe platoşă, diferitele piese ale unei statui fiind turnate deosebit şi ajustate la ridicarea ei (fig. 11/2)[33].

c) Meduza, putere ocrotitoare pentru purtătorii ei, înfricoşătoare pentru duşmani. Medalionul, greu de 1 kg, are înălţimea şi lăţimea egale, de cîte 13,5 cm (fig. 11/3)[34].

---

[27] E. Petersen, *op. cit.*, p. 71 şi 72 : „Das Wasser müsste dann freilich freie Zutat des Bildhauers sein, wofern der Graben nicht einst tiefer vom Strom gefüllt ward''.

[28] *Ibidem, Excursus I*, p. 128—134. Alterarea lui Aschbach constă în adăugarea unui αὖθις (iarăşi) la partea de text în care Procopiu vorbeşte de un nou braţ al Dunării, abătut pe un canal săpat cînd Dunărea devenise nenavigabilă din cauza acumulării treptate de materiale între pile, după distrugerea podului : „Acest braţ iarăşi (αὖθις) revenea la albia fluviului''. Aschbach pune pe αὖθις spre a lăsa să se înţeleagă că abaterea braţului s-a făcut mai întîi la construirea podului. Cf. Aurel Decei, *op. cit.*, p. 158 şi 159.

[29] Ernst Bartoli-Dzur, *op. cit.*, fig. 75 şi 76. Uşor au putut să cadă în eroare cei care n-au cunoscut Pontes şi Drubeta.

[30] E. Petersen, *op. cit.*, p. 72, 73.

[31] Cf. Bartoli-Dzur, *op. cit.*, fig. 75, unde portalul podului apare mai clar redat decît la Cichorius în scena CI, reprodus după gipsurile napoleoniene.

[32] Ing. Pamfil Polonic (în mss. Gr. Tocilescu, aflate la Biblioteca Academiei, la nr. 5 135), în unul din rapoartele sale săptămînale, arată că „înăuntrul castrului s-a găsit baza unei statui, în altar, aproape de zidul înconjurător'', se înţelege pe *Via praetoria*, chiar în cuprinsul pretoriului, „altar'' mult mai tîrziu descoperit de noi.

[33] Cagnat Chapot, *Manuel d'Archéologie romaine*, vol. I, p. 370.

[34] Pe toate trei le-am dat în *Drubeta, azi Turnu-Severin*, fig. 14, p. 52 şi 54 ; în *Une ville daco-romaine, Drubeta*, am dat inscripţia (fig. 50), pe Danubius (fig. 36) şi mîna cu spadă, (fig. 51).

d) De la fața soclului statuii a rămas pe loc, aproape cu întregul ei cuprins, inscripția descoperită în 1929, săpată pe o lespede de calcar cochilifer[35]. Are numele împăratului la nominativ, iar la sfîrșit este indicată cohorta, care, prin maeștri specializați în variate ramuri, a lucrat la ridicarea statuii. Lespedea, cu întregirea părților laterale care lipsesc, are 1,58 m lungime și 0,80 m lățime (fig. 11/4). Iată-i cuprinsul :

[IMP.] CAESAR. DI [VI NER] / [VAE. F.] NERVA TRA[IANUS]/
[AVG. GER] M. DACIC. P [ONT.] / [MAX. TRIB.] POTEST. COS.[P.P.]/
[PER. CO] H. I. ANTIO [HI] / [ENSIUM]/

Fig. 11. — *1*, mîna stîngă din bronz ; *2*, medalionul cu Danubius ; *3*, medalionul cu Meduza (toate de la statuia împăratului Traian) ; *4*, inscripția de la soclul statuii împăratului Traian din castrul Drubeta.

---

[35] Blocul central al inscripției, cu partea superioară și cea inferioară neștirbit păstrate, s-a fixat într-un cadru de lemn, întregindu-se cu ciment părțile laterale lipsă. Ulterior am mai descoperit, în partea stîngă a porții decumane, un fragment ceva mai mic cu 2—3 litere, din aceeași inscripție. Neputîndu-l deplasa, a rămas pe loc, iar această parte a castrului, ca și altele, a fost acoperită și nivelată.

Aceasta a fost prima statuie romană imperială ridicată pe teritoriul Daciei [36]. Cum la castrul Drubeta fusese ridicată statuia lui Traian, urmează că cea de la Pontes reprezenta pe împăratul Nerva [37].

Adăugăm cîteva cuvinte asupra pregătirilor anterioare construirii podului, care n-a fost decît unul din mijloacele de definitivare a cuceririi şi anexării la imperiu a Daciei lui Decebal.

După terminarea în anul 100 de către Traian a ultimului sector al drumului cioplit în stînca defileului dunărean [38], s-a impus construirea canalului din dreapta Porţilor de Fier, pe o lungime de 3 220 m, cu lăţimea la talpă de 57 m, între diguri înalte de 14 m [39].

De la Trans-Dierna (Tekia) pînă la Pontes, un şirag de fortăreţe, la mici distanţe între ele, asigurau paza frontierei. Amintim dintre ele pe cea de la Carataś (Stînca Neagră), din dreptul Ostrovului Banului, în capătul vestic al căruia se află o puternică fortăreaţă, cu ziduri de incintă, şanţuri şi valuri bine păstrate, cercetate de noi în mai 1931 [40].

S-a pus la îndoială veracitatea pasajului din Cassius Dio (LXVIII, 13, 6), unde se arată că „Hadrian . . . a scos partea de deasupra a podului". În sprijinul veracităţii acestui pasaj, lămurind şi reala situaţie din Dacia, Karl Patsch afirmă următoarele : „cu diminuarea şi îndelungata absenţă a unei însemnate părţi din armata Daciei romanii prea mult s-au încrezut în puterile proprii, faţă nu numai de vecini, dar şi de populaţia provinciei, numeric întărită în anii de pace. . . A fost incitată la răscoală de vecini, iazigi şi roxolani, aflaţi în fierbere". „Regele roxolanilor, Rasparaganus, satisfăcut de Hadrian, rupe alianţa cu iazigii". „În toamna anului 117, Hadrian aduce împotriva acestora şi a autohtonilor răsculaţi pe îndelung încercatul luptător în războaiele dacice, C. Iulius Quadratus, care moare în Dacia de moarte naturală la finele aceluiaşi an"[41].

---

[36] Gr. Tocilescu a găsit : a) la Reşca „mîna dreaptă de la statua unui împărat roman" (*Fouilles et recherches archéologiques*, p. 14, fig. 79) ; b) la Răcari „3 000 fragmente de la două statui de bronz — una ecvestră, de bronz aurit, a lui Heliogabal, şi mîna dreaptă de la statuia unui împărat necunoscut" (*ibidem*, p. 14, fig. 78 şi 80).

[37] F. Kanitz, *op. cit.*, p. 47 şi 48 : „Acum 40 de ani (către 1850), pescari care îşi aruncă plasa de pe platforma capului de pod — de unde. . . luntraşii îşi trag bărcile la edec — au scos din albia Dunării o mască de bronz cu admirabil profil, podoabă a secţiunii romane a muzeului istoric din Belgrad". Îl figurează şi arată că n-a putut fi identificat, dar că profilul se apropie de aspectul capului lui Nerva din exemplarele pînă acum cunoscute. A fost salvat prin fericita întîmplare a rostogolirii lui în Dunăre, scăpînd din mîinile distrugătorilor, care îşi însuşeau preţioasele bronzuri, atît de la portaluri, cît şi din castrele Pontes şi Drubeta.

[38] F. Kanitz *op. cit.*, p. 35, dă amănunte asupra primului sector construit de împăratul Tiberius, prin leg. IV Scythica şi V Macedonica, cum reiese din inscripţiile de la Gospodin Vir şi Lepenska-Stena, prima din anul 28, a doua din 33/34.

[39] F. Kanitz, *op. cit.*, p. 50 şi 51.

[40] Rezultatele cercetărilor noastre le-am încredinţat directorului Muzeului regiunii Porţilor de Fier din Turnu-Severin, M. Davidescu, pentru noi cercetări ce intenţionează să facă la această cetăţuie. F. Kanitz, *op. cit.*, p. 49, descrie pe cea de la Carataś, un paralelogram cu laturile de 172 × 100 m, cu zidul incintei gros de 2 m, şi o consideră ca „una din cele mai însemnate de la limesul moesiac".

[41] K. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan*, 1937, p. 159—165. Pentru literatură trimite la Premerstein, *C. Iulius Quadratus Bassus, Klient des Jungeren Plinius und General Trajanus*, p. 36, iar pentru alte date privitoare la Bassus, *ibidem*, p. 16, 34 şi 71.

„Într-un *Papyrus Parisius* se spune că Hadrian a primit o veste din Alexandria, pe cînd se afla în războiul dacic", deci, credem, în război nu numai cu roxolanii și iazigii [42], ci și cu dacii. „Încheindu-se pace cu roxolanii și potolindu-se răscoala dacilor, Hadrian aduce contra iazigilor, după moartea lui Bassus, ca guvernator al Daciei și al Pannoniei Inferioare, pe Q. Marcius Turbo. Iazigii, înfrînți și limitați la același spațiu, nu se mai agită o jumătate de veac"[43].

Deci nu se poate pune la îndoială veracitatea pasajului aici citat din Cassius Dio. El este confirmat de refacerile efectuate, îndată după moartea lui Traian, atît la castrul, cît și la termele din Drubeta, în urma distrugerilor suferite la invazia iazigilor și răscoala dacilor [44]. În acel iureș a fost doborîtă și statuia lui Traian din castru, lăsîndu-se pierdute pe loc cele trei piese de bronz indicate mai sus și inscripția [45].

LES PILIERS DU PONT TRAJAN SUR LA RIVE GAUCHE DU DANUBE ET LA SCÈNE CI DE LA COLONNE TRAJANE

RÉSUMÉ

Le prolongement du pont sur la berge droite du Danube a été minutieusement reconstitué d'après les ruines encore visibles, par F. Kanitz, vers la fin du dernier siècle ; mais pour la rive gauche — où au-delà de la pile culée s'ouvre un large et profond fossé, dans lequel se trouvent les ruines de deux piliers du prolongement du pont (fig. 1—2 ; 7/1—2 ; 8) — la seule reconstitution présentée jusqu'à présent est tout à fait erronée.

L'ingénieur E. Duperrex qui, pour l'exposition de 1906, a fait la maquette du pont, mécontent de la largeur trop réduite (2,90 m) de l'ouverture aménagée au milieu du dernier pilier, pour correspondre à la largeur du pont de ce côté, remplace le pilier réel (fig. 5/1) par un autre imaginaire, d'après la conception de Fröhner, pour qui à chaque extrémité du pont il y avait un portail dont l'accès pouvait être fermé à l'aide d'une herse (fig. 9/1—2).

[42] K. Patsch, *op. cit.*, p. 161—162. Cf. *Istoria Romîniei*, vol. I, București, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 349, 353, 354, 430, 431, 448 și 449, cu unele deosebiri de interpretare. Aici se atribuie lui Turbo, ca realizări „probabil înainte de finele anului 118", pe lîngă înfrîngerea iazigilor, și restabilirea liniștii în Dacia, pe care Karl Patsch (*op. cit.*, p. 60 și 61) o atribuie lui Bassus, pentru al cărui aport la soluționarea a parte din dificultățile de la Dunăre, Hadrian, recunoscător, i-a trimis rămășițele pămîntești să fie înmormîntate la Pergam, unde se născuse.

[43] K. Patsch, *op. cit.*, p. 163—164.

[44] Indiciile unor radicale refaceri în interiorul castrului, reconstruit sub Hadrian, dar nu cu același lux de artă și de materiale, s-au dat amănunțit în *Drubeta, azi Turnu-Severin*, p. 16—19. În aceleași împrejurări au fost distruse termele, cum rezultă din refacerea părții sudice a bazinului circular (cf. mai sus nota 25), întrebuințîndu-se altfel de cărămizi în locul bipedalelor care s-au păstrat numai în partea lui nordică, una din ele cu o foarte importantă inscripție, iar alte două cu figurații ; dar și pe acestea nu le-au cruțat crudele exigențe ale războiului din 1944. Pe cele din fig. 69 și 72 (cf. Al. Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine : Drubeta*) le-am putut regăsi și aduce la muzeu.

[45] Datorez parte din figuri și informații directorului Muzeului regiunii Porților de Fier, M. Davidescu, și colaboratorilor săi, M. Gușiță, Gioconda Molinari, N. Paveloiu.

La hauteur du pont de ce côté aurait été la même qu'au-dessus du fleuve. En sortant du portail, on aurait pu avancer sur une chaussée en pente montante vers la porte principale du camp (fig. 9/3). Il supprime ainsi le profond fossé prolongé auparavant jusqu'au-delà du camp.

Il n'a pas utilisé la scène CI de la Colonne Trajane (fig. 6), où l'infanterie romaine, sortant du portail, descend sur un pont en bois, et où se trouvent représentés des éléments qui ont existé et qui existent encore en partie : un bloc de pierre, représentant le dernier pilier (fig. 9/3 ; 7/1—2 ; 8) ; la palissade qui défendait à l'ouest l'accès du pont et les deux murs défendant le côté est ; des montagnes représentant le secteur ouest des Carpates, dont l'extrémité touche le Danube tout près de Turnu-Severin.

De même, connaissant l'existence des niches longitudinales, aménagées seulement dans le pilier de la rive gauche (fig. 4 et *B* 1 sur la fig. 10), avec des restes de bois, il ne se demande pas à quoi elles auraient pu être utilisées. Les poutres en chêne, prolongées au nord du pilier, constituaient une base nécessaire premièrement pour l'échafaudage destiné à la construction du mur élevé sur le pilier. On doit supposer qu'à l'est de ces poutres le terrain était consolidé dans le même but.

Au nord de la pile culée, sur une distance de 23,60 m, Duperrex —sans tenir compte de l'élévation du pilier intermédiaire (*B* 2, sur la fig. 10) — suppose l'existence de deux voûtes en maçonnerie et en plein centre — la première avec le diamètre de 15 m (fig. 5/2) — la seconde approximativement de 5 m.

L'existence du pilier intermédiaire, avec une certaine élévation, exige une voûte, mais non pas en plein centre, ni en maçonnerie, qui aurait laissé des traces, comme les autres constructions en maçonnerie. Cette voûte était en bois et similaire à celles qui soutenaient le pont au-dessus du Danube (fig. 10).

Comme la construction d'une voûte dans l'espace de 5,20 m entre les deux dernier piliers, était impossible, le pont était soutenu par des troncs de chêne à chevrons comme ceux qui figurent sur le fragment de la villa Medici. La même modalité s'applique au prolongement du pont au nord du dernier pilier (fig. 10/2).

La largeur du pont dans tout ce secteur étant réduite à 6,60 m (fig. 10/1—2) dans l'espace libre sur la plate-forme du dernier pilier, on doit supposer l'existence de deux chambres pour les gardes qui avaient aussi la charge d'entretenir la partie supérieure du pont. Pour l'une des chambres on a utilisé l'ouverture aménagée au milieu du même pilier. Ici, les gardes avaient la charge d'entretenir la partie inférieure du pont, des deux côtés du pilier.

Sur le portail figuré dans la scène CI de la Colonne Trajane, il n'y a que deux trophées (fig. 6), puisque de ce côté la statue a été érigée dans le camp où l'on a trouvé des pièces principales : l'inscription au nom de Trajan, laquelle avait figuré sur le socle (fig.11/4) ; la main gauche serrant la garde de l'épée (fig. 11/1); les médaillons représentant Danubius et Méduse (fig. 11/2—3). De cette précision il s'ensuivit l'identification de la tête trouvée dans l'eau vers 1850, à côté de la culée de la rive droite : elle a appartenu à la statue de l'empereur Nerva.

La construction du pont a été précédée de celle de la route taillée dans le roc du défilé danubien. Commencée par Tibère, comme l'attestent

les inscriptions de Gospodin-Vir (en 28) et Lepenska-Stena (en 33, 34), elle a été achevée dans l'anné 100 sous Trajan, quand furent achevés également un canal le long des Portes de Fer, sur une distance de 3 220 m et une série de forteresses entre Transdierna et Pontes.

La durée de l'utilisation du pont a coïncidé avec celle de la vie de Trajan. Hadrien, à la menace de l'invasion des Jaziges et de l'insurrection des Daces, a décidé la destruction de la superstructure du pont.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Le mur de support du portail disparu, sur la berge roumaine.

Fig. 2. — *1*, fosse à l'ouest du camp fortifié ; *2*, les deux derniers piliers. Entre eux, un chemin récent qui monte au camp. En haut, à gauche, le mur qui descend du coin sud-ouest du camp.

Fig. 3. — Partie de la scène XCVIII/XCIX — Colonne Trajane.

Fig. 4. — Les niches du pilier existant sur la berge gauche du Danube.

Fig. 5. — *1*, le dernier pilier (Duperrex) ; *2*, le pilier sur la berge gauche et la moitié de la première voûte en maçonnerie (Duperrex, pl. I, fig. 13).

Fig. 6. — La scène CI — Colonne Trajane (Cichorius).

Fig. 7. — *1*, le dernier pilier, face nord ; *2*, le dernier pilier, face sud (dessin par Gioconda Molinari).

Fig. 8. — Le dernier pilier nord, consolidé.

Fig. 9. — *1*, élévation du portail avec les deux chambres ; *2*, les deux chambres et l'escalier d'accès ; *3*, les dernières voûtes, le portail et la route parallèle à la pente (*P*) à l'ouest du camp (Duperrex).

Fig. 10. — *1*, reconstitution de la première partie du secteur, berge gauche, vue latérale : B_1, pile culée, B_2, B_3, piliers ; *A*, le mur qui supportait le portail ; *2*, reconstitution de la dernière partie du secteur, rive gauche, vue latérale ; B_3 le dernier pilier. En haut, section 1—1 dans la première série de piliers, valable à la hauteur respective — aussi pour l'espace entre la pile culée B_1 et les piliers B_2 et B_3, fig. 10/1 (dessin par Ing. Sabin Săceanu).

Fig. 11. — Fragments de la statue de l'empereur Trajan, trouvés dans le camp Droubeta : *1*, la main gauche ; *2*, Danubius, médaillon ; *3*, la Méduse, médaillon ; *4*, inscription sur le socle de la statue impériale.

ELEMENTE ROMANO-BIZANTINE ÎN CULTURA MATERIALĂ A POPULAŢIEI AUTOHTONE DIN PARTEA CENTRALĂ A MUNTENIEI, ÎN SECOLELE VI—VII e.n.

DE

MARGARETA CONSTANTINIU

În anul 1932, cercetarea arheologică bucureşteană semnala descoperirea unor aşezări omeneşti la Dămăroaia, Lacul Tei, Fundeni, Ciurel şi Băneasa („La Stejar") [1], ale căror caractere l-au determinat pe descoperitorul lor să le dateze în secolele V-VI e. n. [2].

Desigur că în stadiul de atunci al cercetării arheologice a perioadei de trecere la feudalism în fosta Dacie, chiar numai datarea în secolele V—VI a unor antichităţi descoperite în Cîmpia Munteană avea o importanţă deosebită pentru istoria poporului român. Faptul însă că tot atunci aşezările au fost atribuite populaţiei localnice şi nu „năvălitorilor"[3] a însemnat prima dovadă materială oferită istoriei pentru a susţine că populaţia autohtonă daco-romanică de la nordul Dunării a continuat să trăiască în locurile de baştină — chiar dacă acestea erau la şes — în timpul şi după exercitarea violenţei şi dominaţiei politice a hunilor.

Totuşi, aceste preţioase dovezi au fost ignorate de istorici. În volumul I din *Istoria românilor* [4], apărut în 1935, vorbind de şesul împădurit al Munteniei [5], autorul recurge fie la analogii tîrzii spre a suplini penuria izvoarelor scrise şi „lipsa" documentelor arheologice, arătînd că „adăpostul strămoşilor noştri în evul mediu a fost pădurea"[6], fie la considerente de natură geografică şi etimologică, cînd se întreba „de ce trebuie să admitem că populaţia din Dacia s-a retras în munţi în faţa barbarilor", conchizînd că „mai ales la şes au găsit slavii pe daco-romani"[7].

[1] Dinu V. Rosetti, *Aşezări şi locuinţe preistorice în preajma Bucureştilor*, Bucureşti, 1932, p. 15.

[2] *Ibidem*, p. 40.

[3] *Ibidem*.

[4] C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, Bucureşti, 1935, p. 211.

[5] Este vorba de Codrii Vlăsiei.

[6] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 236—237.

[7] *Ibidem*, passim.

S C I V, tomul 17, nr. 4, p. 665-678, Bucureşti, 1966

Fără îndoială că Nicolae Iorga şi alţi istorici contemporani nu au greşit în concluziile la care au ajuns privind majoritatea problemelor legate de formarea poporului şi limbii române în graniţele fostei Dacii. Dar penuria dovezilor materiale şi lipsa unei interpretări mai juste a datelor existente au dat loc, uneori, unor teorii eronate, care nu au putut fi spulberate definitiv decît în ultimii zece ani, cînd, datorită dezvoltării pe baze materialiste a ştiinţelor umaniste, arheologia a avut un loc activ în construirea temeliilor solide ale istoriei poporului român [8].

În toţi aceşti ani cercetarea arheologică a fost axată, în principal, pe studierea perioadei de trecere la feudalism, iar în cadrul ei studierea etapei cuprinse între secolele al V-lea şi al VII-lea a cunoscut o intensitate impusă de marele număr de descoperiri din întreaga ţară [9]. Complexele Bratei-Moreşti-Bandu de Cîmpie pentru Transilvania, Ipoteşti-Cîndeşti pentru Muntenia şi Oltenia, precum şi descoperirile de la Costişa, Botoşana, Suceava ş. a. din Moldova, reprezintă numeroasele aşezări ale populaţiei din secolele V—VII, necunoscute pînă nu demult.

Concomitent cu activitatea din ţară, pe teritoriul oraşului Bucureşti descoperirilor din 1932 li s-au adăugat altele, numeroase şi edificatoare (fig. 1). Datorită lor s-a impus un nou concept arheologic — faciesul cultural Ciurel [10] — de viguroasă personalitate, care, întregind complexul cultural Ipoteşti-Cîndeşti [11], reprezintă cultura populaţiei autohtone daco-romane din partea centrală a şesului muntean în secolele VI—VII. El reflectă, prin aspectul său eteroclit, momentul istoric în care populaţia autohtonă din această parte a Daciei — în condiţii de viaţă grele şi potrivnice progresului social — a generat o nouă cultură daco-romanică, de caracter rural, în care tradiţiile foarte vechi dacice şi romane revin în forme curate, pentru a se întîlni cu influenţe contemporane bizantine sau cu trăsături noi, rezultate din asimilarea unor elemente de cultură a populaţiei slave vechi abia venite în nordul Dunării. Prezenţa slavilor în aşezările de tip Ciurel este documentată şi prin obiecte proprii acestora, ca fibulele digitate [12] sau vasele aşa-numite de tip Praga [13] (fig. 2).

Aşezările autohtone de tip Ciurel, înşiruite de-a lungul malurilor Colentinei şi Dîmboviţei, sînt fără excepţie silişti, aşezate fie pe terasă înaltă ca la Căţelu Nou, Militari, Ciurel etc., fie pe terasă joasă, ca la Străuleşti-Lunca, fie ocupînd atît lunca, cît şi terasa înaltă ca la Băneasa („La Stejar"). Dispunerea locuinţelor în cuprinsul aşezărilor a urmărit fie un plan cu un centru aglomerat şi locuinţe periferice (Strău-

[8] Cf. Ion Nestor, *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în *Revue roumaine d'histoire*, 1964, III, p. 383—423.

[9] Harta arheologică a Republicii Socialiste România cuprinde 132 de puncte în care s-au făcut descoperiri din secolele VI—VII e.n., apud Maria Comşa, *Sur la romanisation des territoires nord-danubiens aux III—VIe siècles*, în *Nouvelles études d'histoire*, III, 1965.

[10] Denumire dată după locul unde s-au efectuat primele cercetări sistematice într-o aşezare din secolele VI—VII, cf. Sebastian Morintz, *Săpăturile de pe Dealul Ciurel, 1957*, în *Materiale*, III, 1959, p. 770.

[11] I. Nestor, *op. cit.*, p. 402; V. Teodorescu, *Despre cultura Ipoteşti—Cîndeşti în lumina cercetărilor arheologice din nord-estul Munteniei*, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 485—503.

[12] I. Nestor, *L'établissement des Slaves en Roumanie à la lumière de quelques découvertes archéologiques récentes*, în *Dacia*, N. S., V, 1961, p. 429—448.

[13] Dr. Ivan Borkovský, *Staroslavanská Keramika ve stredni Evrope*, Praga, 1940.

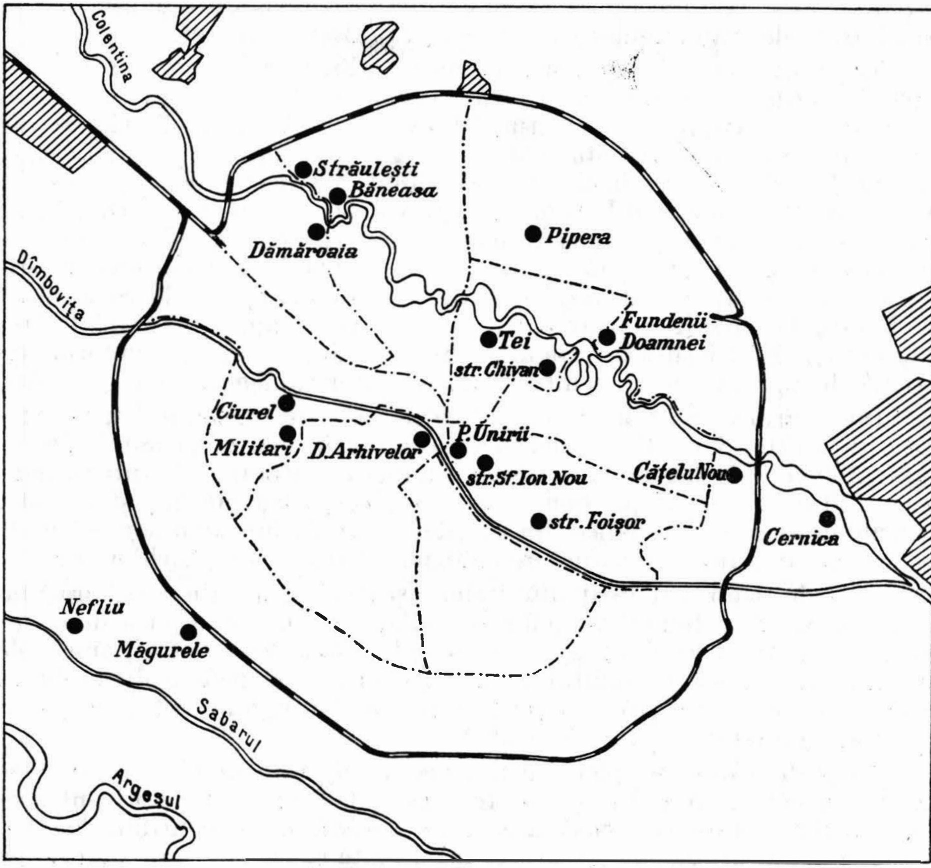

Fig. 1. — Planul orașului București cu descoperiri datînd din secolele VI—VII e.n.

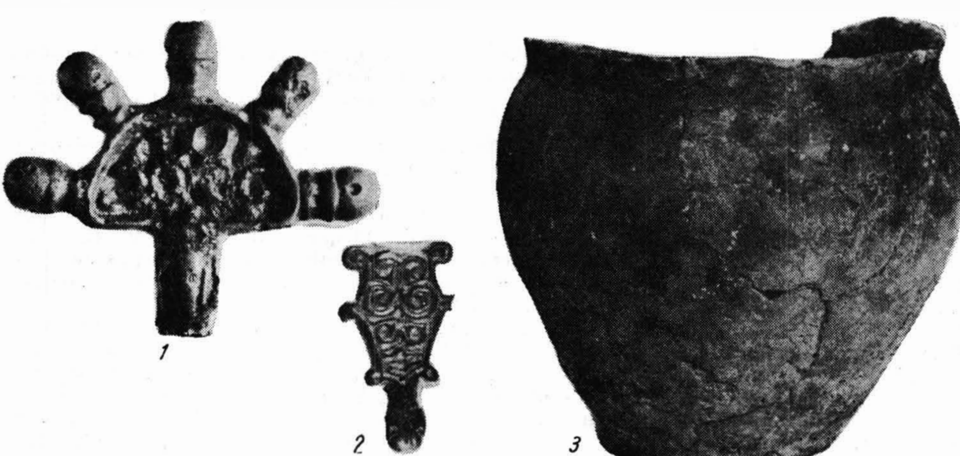

Fig. 2. — *1*, fragment de fibulă digitată din așezarea din str. Soldat N. Ghivan ; *2*, picior de fibulă digitată de la Băneasa („La Stejar") ; *3*, vas de tip Praga de la Străulești—Măicănești.

lești-Măicănești, Băneasa), fie un plan potrivit căruia pe o suprafață întinsă locuințele erau adunate în grupuri (Străulești-Lunca)[14].

Tipul de locuință era bordeiul puțin adîncit[15], cu cuptorul săpat în pămînt cruțat, avînd baza în formă de potcoavă sau rotundă. Primul tip de cuptor a avut o suprastructură din vălătuci de lut de diferite forme și mărimi, rareori constatîndu-se și folosirea tăvii de lut pe care mai tîrziu, în așezările Dridu, o vom întîlni în mod curent. Într-o singură așezare — la Cățelu Nou[16] — s-au găsit la două cuptoare pietre servind la întărirea gurii cuptorului. În afara locuințelor erau amenajate cuptoarele pentru copt pîinea — uneori chiar cîte două —, risipite în cuprinsul așezărilor (Străulești-Lunca și Băneasa) sau dispuse pe o lizieră la periferie, ca la Străulești-Măicănești. Gropile de bucate sau menajere lipsesc aproape complet ; numai așezarea de la Băneasa, prin două gropi de dimensiuni mici în formă de clopot, a dovedit că uneori locuitorii foloseau atare amenajări gospodărești.

Inventarul așezărilor, de obicei strîns în jurul cuptorului și în intiriorul lui, se compune din olărie, lucrată la roată și cu mîna (80% din inventar), obiecte de fier (cuțite, cosoare, amnare, catarame de curea), pandantive, fibule de bronz, piepteni de os, tipare de piatră, mărgele și monede. Vîrfurile de săgeți și de lance din fier, deși doar în cîte unul sau cel mult două exemplare, sînt aproape nelipsite din patrimoniul gospodăriilor Ciurel[17].

Opiniile asupra datării diferitelor așezări Ciurel din raza orașului au înregistrat de-a lungul timpului o oscilație ce merge de la a doua jumătate a secolului al V-lea pînă în secolul al VIII-lea. Totuși, singurele elemente care oferă posibilitatea unei precizări — monedele de la Iustinian[18] și fibulele digitate[19] — restrîng datarea întregului lot la mijlocul și a doua jumătate a secolului al VI-lea.

Nu trebuie însă să pierdem din vedere că, stratigrafic, în repetate rînduri s-a constatat existența a trei etape de locuire în cuprinsul aceleiași așezări[20]. Deși eventualitatea unor schimbări în conținutul cultural sau etnic al așezărilor de la o etapă la alta nu a putut fi admisă pe baza materialelor existente[21], problema unei periodizări în aria Ciurel

---

[14] Considerațiile asupra modului de dispunere a locuințelor în cadrul așezărilor Ciurel se referă mai cu seamă la stațiunile Străulești (Lunca și Măicănești) și Băneasa, deoarece celelalte așezări au fost sau suprimate în parte de exploatarea nisipului în decursul timpului, sau sînt încă în curs de cercetare.

[15] La Străulești — Lunca au apărut și două locuințe de suprafață. Avînd în vedere că ele au fost aproape distruse de săpături ocazionale, urmează să verificăm existența acestui tip de locuințe și în alte stațiuni.

[16] Informație Valeriu Leahu. Rămîne de văzut în cazul unor descoperiri viitoare de acest gen dacă se poate face vreo legătură cu pietrarele din complexul Ipotești — Cîndești.

[17] Amintim că în cimitirul de incinerație de la Sărata — Monteoru, inclus de către I. Nestor în complexul Ipotești — Cîndești, s-au găsit doar săgeți, cf. I. Nestor și E. Zaharia, *Săpăturile de la Sărata Monteoru*, în *Materiale*, VI, p. 535.

[18] Monede emise în timpul lui Iustinian au fost găsite în așezările de la Străulești — Măicănești (3 exemplare), Dămăroaia și în vecinătatea Pieței de Flori (biserica Sf. Nicolae-Șelari).

[19] Fibule digitate de același tip provin de la Dămăroaia, Lacul Tei, Băneasa, str. Soldat N. Ghivan, și mai departe de București, de la Butimanu.

[20] La Băneasa, str. Soldat N. Ghivan, Străulești — Măicănești și Lunca. Pentru cunoașterea cercetării așezărilor din aria Ciurel, cf. *Cercetări arheologice în București*, vol. I și II, 1963 și 1965, și *Materiale*, VII, 1961, p. 658 — 663 ; *Materiale*, VIII, 1962, p. 761 — 767.

[21] Cf. M. Constantiniu, *Așezarea prefeudală autohtonă de la Băneasa („La Stejar")*, în *Cercetări arheologice în București*, vol. I, 1963.

rămîne deschisă[22], cu atît mai mult cu cît, recent, a intervenit descoperirea așezării Ciurel de la Foișorul Mavrocordaților[23], unde inventarul ceramic prezintă analogii evidente numai cu materialul de la Ipotești[24].

Dacă elemente noi ar justifica extinderea în timp a datării așezărilor Ciurel studiate pînă în prezent, fie la limita de sus sau la cea de jos, s-ar demonstra o dată mai mult caracterul puternic autohton al acestei culturi, în conținutul căreia elementele străine, noi venite, sînt asimilate fără s-o transforme. Dar aceasta nu ar rezolva cele două probleme majore : surprinderea, în această parte a Munteniei, a elementelor de cultură materială care fac trecerea de la cultura secolului al IV-lea de caracter Sîntana de Mureș, pe de o parte[25], sau a acelora care fac legătura cu cultura Dridu de la începutul feudalismului românesc, pe de altă parte.

Atare considerente ne-au determinat să privim conținutul cultural al așezărilor Ciurel în ansamblul lor și să căutăm a desluși, pe cît va fi posibil, ce este originar în acest conținut cultural, ce influențe a suferit el și în ce constă procesul de asimilare a slavilor intervenit la un moment dat.

În sensul celor spuse mai sus vom stărui, deocamdată, asupra elementelor romano-bizantine care se manifestă în cultura așezărilor bucureștene în trei moduri : tradiție romană, moștenire directă romanică, influențe culturale și relații comerciale fie directe cu imperiul, fie prin intermediul populației romanizate din dreapta Dunării.

Avînd în vedere că ceramica constituie 80% din inventarul așezărilor, vom analiza mai întîi această categorie de obiecte casnice, în cuprinsul căreia oala, avînd drept prototip cunoscuta *olla* romană, apare ca formă cvasigeneralizată în olăria lucrată la roata repede, în tehnica bună a meșterilor olari din trecut[26]. Este modelată din lut amestecat cu pietriș și uneori cu rare cioburi pisate sau numai cu nisip cu fire de mică. Ingredientele din pastă fac ca suprafața vasului să fie zgrunțuroasă sau aspră, după cum conține mai mult nisip sau mai mult pietriș. Arderea fiind oxidantă, culoarea vaselor este de obicei cărămizie. De dimensiuni diferite, înaltă sau scundă, niciodată cu toartă, cu fundul simplu, întotdeauna plat, deseori cu umbo în interior, de cele mai multe ori păstrînd urmele desprinderii de pe discul roții, a fost lucrată în șase tipuri cu nenumărate variante :

Tipul 1. Oala scundă, fără gît, pîntecoasă, cu fundul și gura largă, iar buza teșită, formă de veche tradiție romană (fig. 3/1—2).

Tipul 2. Oala mai zveltă dar tot cu umerii dezvoltați, gîtul arcuit, mai mult sau mai puțin scurt, iar buza răsfrîntă modelată prin teșire la partea superioară, de secțiune rectangulară sau îngroșată și rotunjită lateral (fig. 3/3—6).

---

[22] Pentru complexul Ipotești—Cîndești s-a elaborat o periodizare (cf. V. Teodorescu, *op. cit.*) care, lăsînd la o parte caracterul ei forțat, nu se confirmă în aria faciesului Ciurel.

[23] Așezarea Ciurel a fost distrusă de clădirea feudală din secolul al XVIII-lea. Aceasta a format obiectul cercetărilor din vara anului 1965 conduse de Mioara Turcu. Cf. Mioara Turcu, *Săpăturile arheologice de la Foișorul Mavrocordaților*, comunicare la Sesiunea științifică a muzeelor, București, 1965.

[24] Materialul de la Ipotești l-am putut vedea prin bunăvoința prof. Ion Nestor, Eugenia Zaharia și Petre Roman.

[25] Fragmentele ceramice cenușii găsite sporadic în aria Ciurel nu sînt concludente.

[26] Faptul că uneori pe același vas se observă o încetinire a învîrtirii roții, mai ales în regiunea umărului și a părții superioare a pîntecelui, nu înseamnă că s-a folosit o altă tehnică de lucru cu roata.

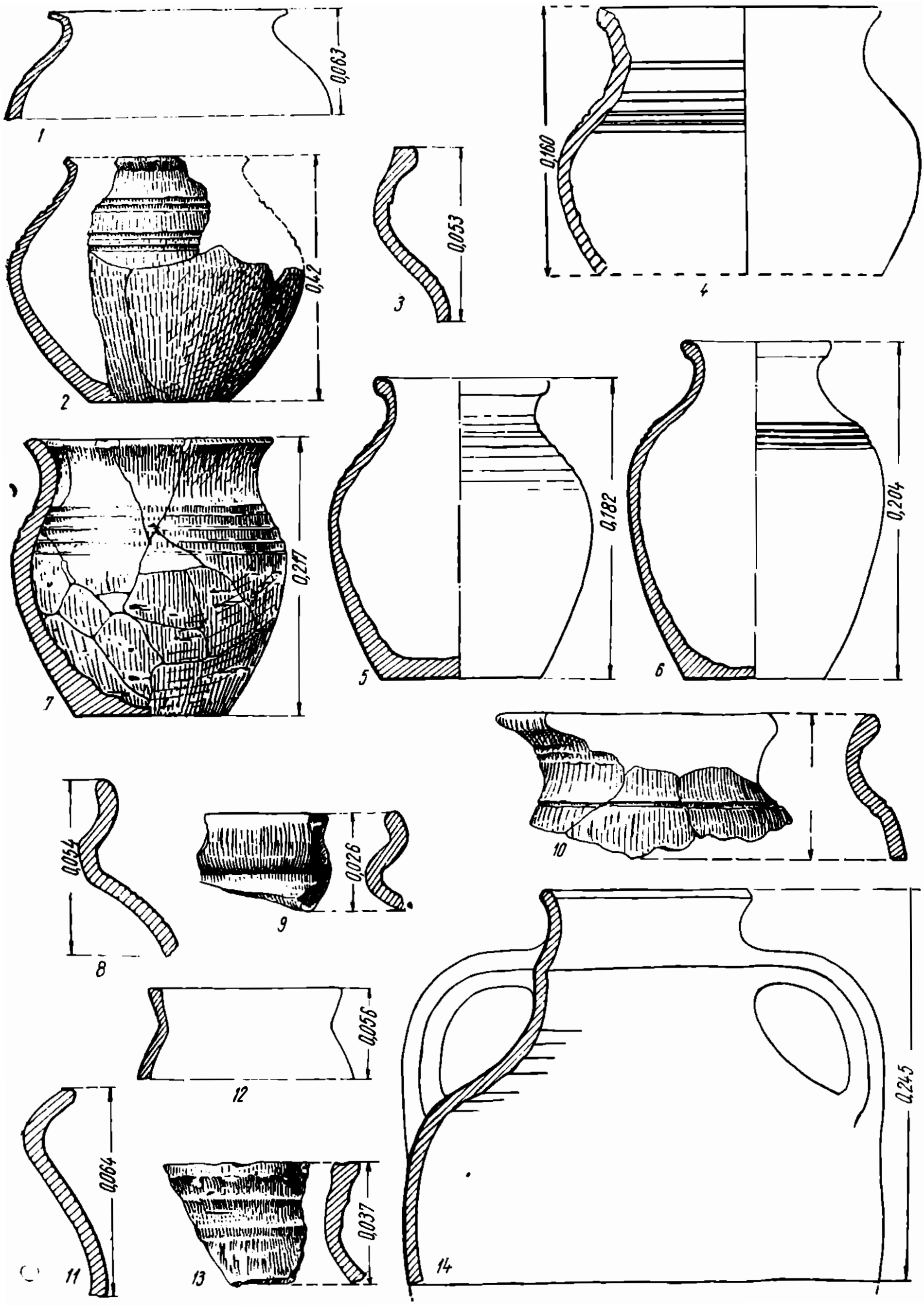

Fig. 3. — Ceramică lucrată la roată: *1, 2,* **tipul 1;** *3—6,* **tipul 2;** *7,* **tipul 3;** *8, 9,* **tipul 4;** *10,* **tipul 5;** *11—13,* **tipul 6;** *14,* **fragment de amforă de factură locală**

Olăria încadrată în tipurile 1 şi 2, caracterizate prin teşirea buzei, predomină în aşezările din aria Ciurel. Acest fel de modelare a buzei îl întîlnim şi la olăria din secolele al III-lea[27] şi al IV-lea e. n. Dar este de remarcat la oalele incluse în tipul 2 că atît forma vaselor, cît şi tendinţa de îngroşare şi rotunjire a buzei concomitent cu atenuarea teşirii ei constituie, pe de o parte, o reminiscenţă a modelelor provinciale romane, iar pe de altă parte, fac trecerea spre oalele cu decor striat din aşezările de mai tîrziu ale populaţiei autohtone Dridu, lucrate de această dată la roata înceată şi la care buza nu se mai modelează prin teşire.

Un vas întreg (fig. 3/6) şi mai multe fragmente de vase aparţinînd tipului 2 prezintă o şănţuire la partea laterală a buzei, spre exterior, care sugerează o modelare similară cu aceea întîlnită la olăria feudală, dar în fază incipientă.

Tipul 3. Oala înaltă cu pîntecele mai mult sau mai puţin umflat, cu margnea răsfrîntă şi buza triunghiulară în secţiune sau terminată prin subţiere, formă răspîndită în olăria zgrunţuroasă din aşezările Sîntana de Mureş din secolul al IV-lea şi avînd aceeaşi origine romană (fig. 3/7).

Tipul 4. O formă preluată aproape identic din cultura secolului al IV-lea este aceea a oalei cu buză înălţată arcuită în afară (fig. 3/8,9). Fragmente, numai dinspre buză, au fost găsite aproape în toate aşezările.

Tipul 5, cel mai puţin numeros, a fost găsit numai în două aşezări la Străuleşti-Lunca şi Militari; este tipul de oală cu gîtul scurt arcuit, iar buza înaltă îngroşată şi oval rotunjită (fig. 3/10).

Tipul 6 este reprezentat de oala cu buza dreaptă, înaltă, deschisă ca o pîlnie, avînd extremitatea tăiată cu muchie sau rotunjită. Predomină în olăria aşezării de la Străuleşti-Lunca (fig. 3/11-13).

Dintre toate cele şase tipuri, ultimul va supravieţui şi-l vom regăsi ca atare mult mai tîrziu, în repertoriul olăriei medievale româneşti din secolul XIV[28]. Nenumăratele fragmente ceramice, majoritatea din partea superioară a acestor vase, au prilejuit observaţii edificatoare cu privire la caracterele incipiente ale acestei forme de vas, nelipsit din gospodăria românească.

Deşi întrebuinţate în mod curent ca vase de bucătărie, supuse fumului şi deteriorării prin repetatele arderi secundare, oalele au fost decorate aproape întotdeauna, păstrînd tradiţia daco-romană în motivele ornamentale, tehnica executării acestora şi plasarea lor pe vas.

Motivele ornamentale sînt numai două : linia dreaptă, care de obicei este redată în tehnica adînciturii canelate, şi linia în val, în mod obişnuit redată prin striuri produse cu pieptenele cu mai mulţi dinţi. Motivul în val este de cele mai multe ori încadrat în chenar de linii drepte striate. Foarte rar linia în val apare executată prin incizie cu ajutorul unui instrument bont. Linia canelată formează deseori zone mai mult sau mai puţin late pe vas (fig. 4). Decorul se desfăşoară pe umărul şi pe pîntecele vasului pînă aproape de jumătate. Doar două fragmente dinspre

---

[27] În aşezarea din secolul al III-lea de la Străuleşti—Măicăneşti a fost descoperit un cuptor de ars oale, în care oala de origine provincial-romană este reprezentată prin numeroase exemplare. Cf. M. Constantiniu, *Unele probleme ale perioadei de trecere la feudalism în lumina săpăturilor de la Străuleşti*, comunicare ţinută la Sesiunea ştiinţifică a muzeelor, Bucureşti, 1965.

[28] La Tînganu, Bragadiru, Zimnicea ş.a.

Fig. 4. — Decor pe vasele lucrate la roată.

fundul unor vase, unul de la Băneasa şi celălalt de la Foişorul Mavrocordaţilor, dovedesc că decorul era dispus pînă la 4 cm deasupra fundului, dar numai în cazul liniilor striate, aşa cum îl vom întîlni în cultura Dridu.

Originea ornamenticii oalelor populaţiei autohtone Ciurel trebuie căutată atît la romani, cît şi la daci, ea avînd o origine mult mai veche, grecească [29]. Mai tîrziu, aceeaşi ornamentică au avut-o (în ceramica zgrunţuroasă) toate populaţiile romanizate, iar de la acestea au preluat-o şi alte populaţii nou-venite. Atît tehnica, cît şi motivele vor dăinui de-a lungul secolelor, depăşind chiar pragul feudalismului timpuriu.

Nu ştim dacă trebuie să considerăm întrebuinţarea amestecului de caolin, aşternut în strat subţire pe suprafaţa unora din oale, drept o intenţie de înfrumuseţare a vaselor [30]. Funcţia care a avut-o interesează însă mai puţin în contextul de faţă. Important este că acest obicei vine prin filiera sudică de la Bizanţ şi îl întîlnim acum pentru prima oară în olăria populaţiei autohtone. Mai tîrziu, în secolul al X-lea, caolinul este mai des întrebuinţat în olărie, iar din secolul al XVI-lea el devine o practică obişnuită.

Întrebuinţarea smalţului nu a fost constatată pînă în prezent în aşezările Ciurel [31]. El apare sporadic abia în secolul al X-lea, în aşezările bucureştene de cultură materială Dridu.

Cu mult mai puţin numeroase şi de o întrebuinţare redusă sînt, în olăria populaţiei autohtone, ulcioarele (unul cu gură trilobată) şi amforele (fig. 3/14). Deşi de forme bizantine, aceste vase sînt lucrate de către localnici, aşa cum ne-o dovedeşte pasta de lut amestecată cu pietricele întrebuinţată la modelarea lor.

Făcînd parte tot din categoria recipientelor de lut, dar cu o altă întrebuinţare, semnalăm existenţa unui creuzet cu gura trilobată (fig. 5/1), care păstrează încă pe pereţi urmele bronzului topit. A fost găsit în cuptorul unei locuinţe din aşezarea de la Băneasa („La Stejar"). Un exemplar asemănător, dar mai înalt, a fost descoperit în cimitirul de incineraţie de la Sărata-Monteoru [32]. Recipiente cu gura trilobată au avut romanii şi au fost numeroase şi în olăria bizantină. Le cunoaştem şi la populaţia autohtonă din secolul al III-lea şi le întîlnim şi în secolul al IV-lea în cultura Sîntana de Mureş. La români întîlnim creuzetul cu gura trilobată încă în secolul al XVI-lea, aşa cum ne dovedesc săpăturile de la Sf. Gheorghe Nou din Bucureşti [33]. Creuzetul, de mici dimensiuni, desigur că a fost întrebuinţat la confecţionarea unor obiecte de podoabă, turnate în tipare din lut sau piatră (fig. 5/2) [34]. Dar un tipar de lut (fig.

[29] Cf. Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuţii la cunoaşterea perioadei de formare a poporului român* (în manuscris).

[30] Se ştie că în olăria provincial-romană, vasele din pastă fină erau uneori acoperite cu un amestec subţire de lut roşu. Acest obicei l-au preluat şi dacii liberi în secolul al III-lea.

[31] Vlad Zirra, *Săpăturile de la Fundenii Doamnei*, în *Materiale*, VI, 1960, menţionează un fragment de toartă cu smalţ. Credem că aparţine însă aşezării feudale de acolo.

[32] *Şantierul Sărata—Monteoru*, în *SCIV*, IV, 1953, 1—2, p. 85, fig. 16.

[33] Dinu V. Rosetti, *Sectorul Curtea Veche*, în *Şantierul arheologic Bucureşti*, în *Materiale*, V, 1959, p. 648, fig. 18.

[34] Astfel de tipare s-au găsit în aşezarea din str. Soldat N. Ghivan (informaţie Gh. Cazimir) şi la Cîndeşti (informaţie V. Teodorescu).

5/3) găsit la Străulești-Lunca pune o problemă de o deosebită importanță. Dacă pe ceramica lucrată cu mîna semnificația crucii, zgîriată uneori pe pîntecele borcanelor (fig. 6), nu a fost sigură, crucea săpată în piatra tiparului de la Străulești este fără nici o îndoială simbolul creștin.

Tiparul este de culoare cenușie și de formă dreptunghiulară (dim. : lung. 0,048 m ; lăț. 0,027 m ; înălț. 0,015 m). Brațele crucii sînt egale ca lungime, late, dar merg îngustîndu-se spre centru. Pe margini încrustația este mai accentuată, iar în centrul crucii se află un punct adîncit. La ex-

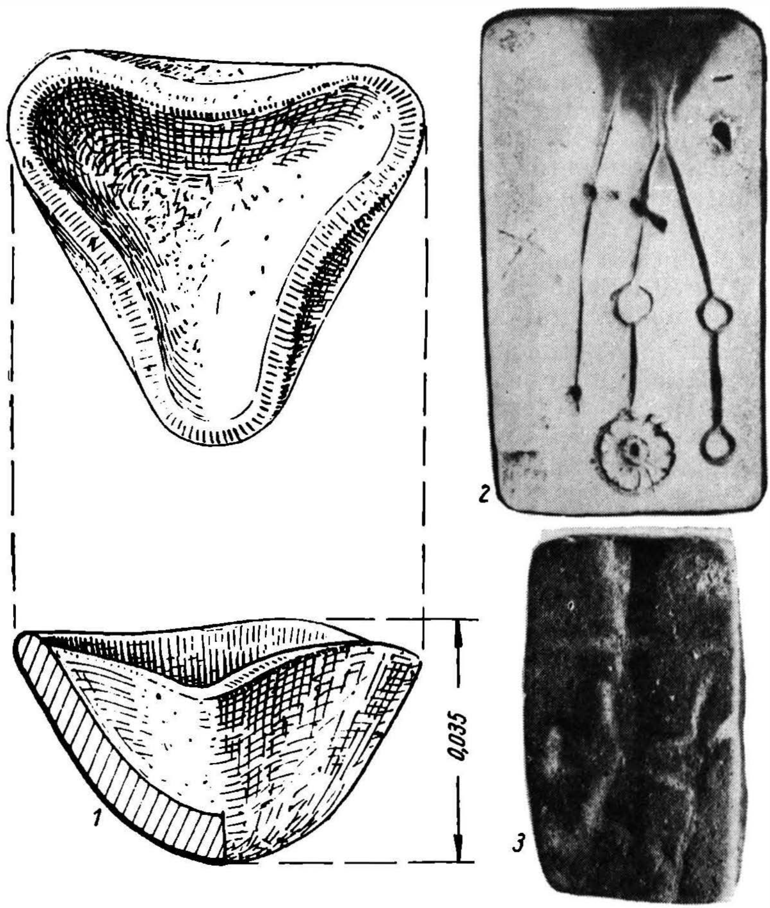

Fig. 5. — *1*, creuzet din lut de la Băneasa („La Stejar") ; *2*, tipar pentru podoabe descoperit în așezarea din str. Soldat N. Ghivan ; *3*, tipar din lut găsit la Străulești—Lunca.

tremitatea brațului drept se observă un punct în relief, care însă nu se repetă la extremitățile celorlalte trei brațe. Crucea este bine centrată pe suprafața piesei în care a fost săpată în lung, dar brațul inferior fiind deplasat spre stînga, crucea pare strîmbă. Orificiul pe unde se turna metalul are forma de pîlnie și este tăiat, înainte de a ajunge la brațul crucii, de

o linie adîncită, orizontală, care servea — poate — la introducerea unui instrument pentru desfacerea valvelor tiparului[35]. Gradul de uzură al piesei este destul de accentuat, ceea ce denotă o întrebuințare repetată a lui. În partea dreaptă, o zgîrietură adîncă provine probabil de la instrumentul ascuțit cu care s-a încercat desprinderea crucii de pe tipar, după răcirea metalului.

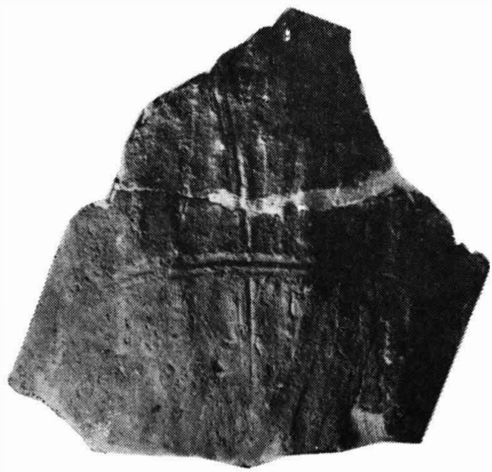

Fig. 6. — Fragment de vas lucrat cu mîna, pe care a fost zgîriată o cruce (Cățelu Nou).

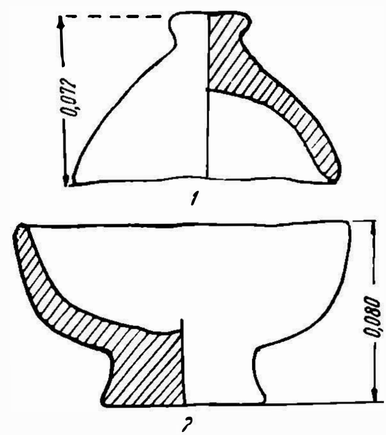

Fig. 7. — *1*, capac din lut lucrat cu mîna, de la Străulești—Măicănești; *2*, cupă cu picior lucrată cu mîna, de la Fundenii Doamnei.

Prezența tiparului de cruce în modesta așezare rurală de la Străulești-Lunca constituie încă o dovadă a fondului profund autohton daco-roman al așezărilor Ciurel[36], iar factura lui reflectă legăturile strînse cu imperiul în timpul lui Iustinian, fapt dovedit, de altfel, după cum vom vedea, și prin alte obiecte de inventar.

Semnul creștin de pe tipar indică — fără îndoială — care era cultul practicat de populație. Ca atare, prin el se întregește cunoașterea conținutului culturii ei. Importanța acestui fapt în sine este însă depășită de implicațiile pe care le ridică. Căci, așa cum spunea V. Pârvan, „începuturile creștinismului nord-danubian... prezintă, atît ca fenomen de istorie culturală, cît și ca însăși metodă de cercetare, cea mai deplină analogie cu chestiunea originilor națiunii noastre: din cercetarea unei probleme se poate să iasă puncte de vedere noi pentru adîncirea mai cu folos a celeilalte"[37].

În olăria lucrată cu mîna, unde tradiția dacică este evidentă[28], prezența elementelor romano-bizantine se face simțită uneori indirect,

---

[35] S-ar putea să fi servit și pentru realizarea unei verigi.

[36] Pentru răspîndirea creștinismului la daco-romani, cf. *Istoria României*, vol. I, București, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 629.

[37] Vasile Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului la daco-romani*, București, 1911, p. 7.

[38] Olăria lucrată cu mîna va forma obiectul unui studiu asupra fondului dacic al culturii populației Ciurel.

prin imitarea formelor lucrate la roată, cum este cazul vasului-borcan cu pîntecele prelung și buza înaltă, aplecată în afară, care transpune în tehnică primitivă oala cu buza înaltă (tipul 6). Capacul cu buton, lucrat de mînă într-o manieră rudimentară, nu se deosebește prea mult ca formă de capacele din olăria romană (fig. 7/1), iar cupa cu picior, coborînd din prototipul geto-dac, imită acum cupa bizantină cu picior, urmînd a fi preluată de repertoriul olăriei lucrate la roată din epoca medievală, ca formă larg folosită atît pentru uz casnic, cît și ca vas de lux (fig. 7/2).

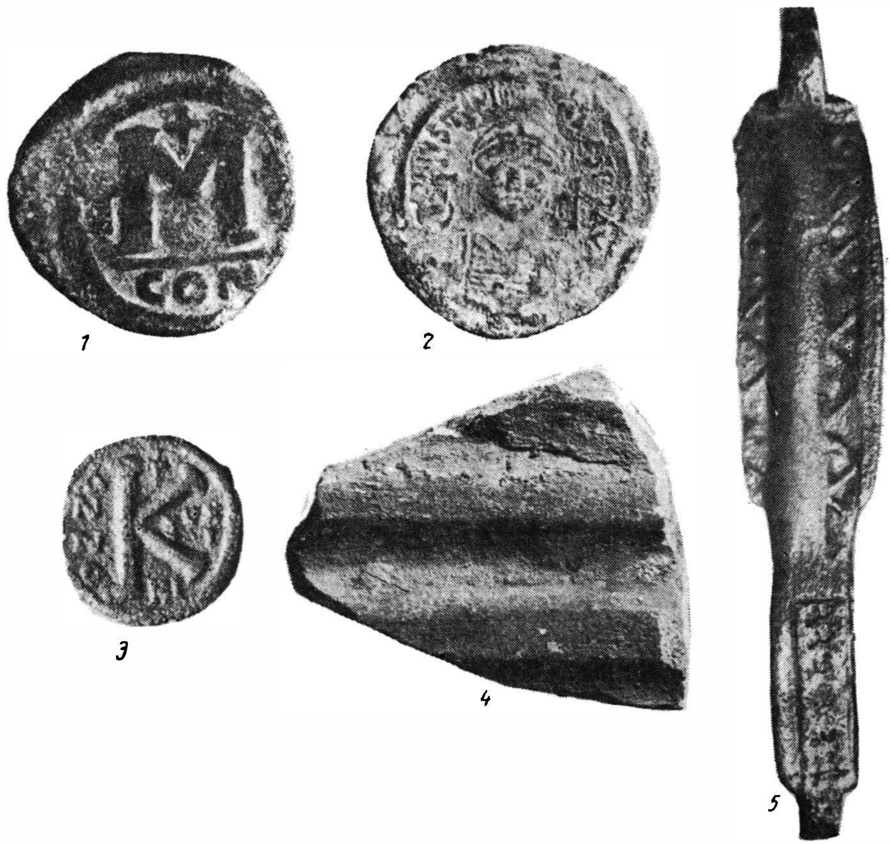

Fig. 8. — Obiecte de import bizantine. *1— 3*, monede de la Iustinian (Străulești—Măicănești); *4*, fragment de amforă (Străulești—Lunca); *5*, fibulă de bronz (Militari).

Înainte de a trece la obiectele de import bizantine, aflate în cuprinsul așezărilor Ciurel, se cuvine a aminti o categorie de obiecte care au servit la amenajarea locuințelor, și anume așa-zișii vălătuci de lut. Ei sînt nelipsiți de la cuptoarele locuințelor, dar numai la cuptoarele cu baza în formă de potcoavă. Modelați în diferite forme geometrice, cu multă

măiestrie sau, dimpotrivă, ca nişte bulgări informi[39], din lut amestecat numai cu nisip sau conţinînd pleavă şi boabe de mei, vălătucii au servit desigur la construirea părţii superioare a cuptoarelor. Acest sistem de a completa partea de sus a cuptoarelor nu poate veni decît din lumea romană, aplicat în cazul locuinţelor Ciurel într-o manieră primitivă. El va fi preluat şi de către populaţia din secolul al X-lea, dar aceasta nu va mai întrebuinţa vălătucii de lut, care rămîn proprii numai aşezărilor Ciurel.

Obiectele de import aflate în cuprinsul aşezărilor sînt în mod obişnuit monedele (fig. 8/1—3), fibulele[40] (fig. 8/5), mărgelele de sticlă şi vasele de lut, acestea din urmă venite fie ca obiecte de lux, fie o dată cu transportul unor mărfuri, cele mai numeroase fiind amforele (fig. 8/4).

Asupra acestora nu mai insistăm, căci importanţa nu rezidă în obiectele înseşi, ci mai mult în semnificaţia prezenţei lor în aşezările autohtone. Ele atestă legăturile comerciale cu imperiul la un stadiu destul de dezvoltat pentru caracterul rural al aşezărilor şi constituie încă o dovadă peremptorie că populaţia autohtonă daco-romanică, ale cărei aşezări erau risipite de-a lungul văilor ce străbăteau codrii masivi ai Vlăsiei — apărate, dar şi despărţite de restul lumii — nu au întrerupt nici în cele mai grele împrejurări legăturile culturale sau comerciale cu Imperiul bizantin.

Cercetările arheologice întreprinse în ultimii ani pretutindeni pe teritoriul României au oferit istoricilor numeroase, variate şi preţioase dovezi materiale, care au confirmat ceea ce vasta şi cuprinzătoarea viziune istorică a lui Nicolae Iorga intuise cu ani în urmă, cînd afirma că „o populaţie nu părăseşte de loc, chiar în cele mai grave adversităţi istorice, chiar în faţa negării celei mai înverşunate din partea forţelor naturii, pămîntul în care a coborît rădăcini profunde"[41].

ÉLÉMENTS ROMANO-BYZANTINS DE LA CIVILISATION AUTOCHTONE DU CENTRE DE LA VALACHIE AUX VIe—VIIe SIÈCLES DE NOTRE ÈRE

RÉSUMÉ

L'étude se réfère à l'un des aspects de la civilisation appartenant à la population autochtone des VIe—VIIe siècles de notre ère considéré à la lumière des fouilles archéologiques effectuées aux alentours de la ville de Bucarest (fig. 1).

Après avoir brièvement caractérisé le faciès Ciurel, expression qui désigne la civilisation des établissements autochtones situés dans la partie centrale de la Valachie, l'auteur présente et commente les éléments romano-byzantins qui représentent dans cette civilisation soit une tra-

[39] Boţuri de lut s-au găsit şi în aşezarea de la Bratei, aşa cum ne-a informat Eugenia Zaharia.

[40] Cf. Vlad Zirra şi Gh. Cazimir, *Unele rezultate ale săpăturilor arheologice de pe Cîmpul Boja din cartierul Militari*, în *Cercetări arheologice în Bucureşti*, 1963, p. 63 şi 69, fig. 17/3, şi, în acelaşi volum, M. Zgîbea, *Fibule din sec. III şi VI e.n. descoperite în săpăturile arheologice de la Militari*, fig. de la p. 379.

[41] N. Iorga, *La place des roumains dans l'histoire universelle*, vol. I, Bucureşti, 1935.

dition romaine, soit l'héritage direct de la civilisation romaine, soit les influences culturelles et relations commerciales établies directement avec l'Empire ou par l'intermédiaire de la population romanisée habitant la rive droite du Danube.

On remarque la présence de ces éléments dans presque toutes les branches de l'activité des aborigènes, mais ils sont surtout évidents dans la production de la céramique travaillée au tour rapide (fig. 3/1—14),dans quelques formes des vases travaillés à la main (fig. 7/1—2), dans les moules pour objets de parure (fig. 5/2) dont l'un représente une croix (fig.5/3), symbole de la chrétieneté, et dans les relations commerciales par les monnaies, fibules et vases en terre cuite, parvenus soit comme objets de luxe soit pour le transport de certaines marchandises (Les amphores). (fig. 8/1—5).

Parmi ces objets il faut accorder une attention spéciale au moule de la croix qui indique, d'une part, le culte pratiqué par la population et d'autre part, le caractère profondément autochtone des établissements des VIe—VIIe siècles de notre ère.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Plan de la ville de Bucarest avec les découvertes datant des VIe — VIIe siècles de notre ère.

Fig. 2. — *1*, fragment de fibule digitée en bronze trouvée dans l'habitation de la rue N. Ghivan; *2*, pied de fibule digitée en bronze de Băneasa (« La Stejar »); *3*, vase de type Prague trouvé à Străulești—Măicănești.

Fig. 3. — Profils de vases travaillés au tour. *1*, *2*, type 1; *3—6*, type 2; *7*, type 3; *8*, *9*, type 4; *10*, type 5; *11—13*, type 6; *14*, fragment d'amphore de facture locale.

Fig. 4. — Le décor des vases travaillés au tour.

Fig. 5. — *1*, creuset en terre cuite trouvé à Băneasa («La Stejar»); *2*, moule pour bijoux découvert dans une hutte de l'habitation de la rue N. Ghivan; *3*, moule de terre cuite trouvé à Străulești—Lunca.

Fig. 6. — Fragment de vase travaillé à la main, décoré d'une croix incisée (Cățelu-Nou).

Fig. 7. — *1*, couvercle en terre cuite travaillé à la main (Străulești); *2*, coupe à pied travaillée à la main de Fundenii-Doamnei.

Fig. 8. — Objets d'importation byzantins: *1—3*, monnaies de l'empereur Justinien (Străulești—Măicănești); *4*, fragment d'amphore (Străulești—Lunca); *5*, fibule en bronze de Militari.

AŞEZAREA ANTICĂ DE LA SCHITUL

(reg. Dobrogea)

DE

HORIA SLOBOZIANU, IOAN ŢICU

Satul Schitul este situat la 25 km spre sud de Constanţa şi la 1 km de gara Costineşti. El s-a dezvoltat în partea de sud-vest a lacului Schitul, rămăşiţă din golful care comunica în antichitate cu marea.

Cele mai vechi urme de locuire au apărut la cîteva sute de metri distanţă de Schitul, în partea de sud a gurii prin care golful comunica cu marea (fig. 1/E), de unde provin silexuri, fragmente ceramice, precum şi material osteologic aparţinînd culturilor Hamangia şi Gumelniţa.

În partea de vest, pe un mamelon ce domină restul terenului, depăşindu-l cu 3—4 m, în ultimii ani s-au mai descoperit fragmente din epoca bronzului şi din prima şi a doua vîrstă a fierului.

Asupra aşezării antice de la Schitul avem pînă în prezent puţine informaţii. În 1934—1935, R. Vulpe, cercetînd mai multe aşezări dobrogene, semnalează cîteva descoperiri făcute şi în regiunea Schitul—Costineşti[1]. Important material arheologic greco-roman a ieşit apoi la iveală cu ocazia lucrărilor din 1937, întreprinse pentru prelungirea liniei ferate spre Mangalia[2], ca şi prin sondajele executate de V. Canarache în 1956. Pe acelaşi mamelon cu materiale din epoca bronzului şi a fierului au mai ieşit la iveală în ultimii ani : o statuie de marmură a zeiţei Cybele, torsul de marmură al unui satir, inscripţii, numeroase fragmente ceramice greceşti şi romane, torţi ştampilate de amfore, monede. În partea de sud şi est a aşezării, în gropile de la „lutărie", au apărut morminte romane.

Urme materiale au mai apărut la 1,5 km spre vest şi la 1 km nord de Schitul, la Mănăstirea, de unde s-a recoltat o fibulă de bronz de tip

---

[1] Radu Vulpe, *Noutăţi arheologice dobrogene*, în *AnD*, XV, 1934, p. 209 ; XVI, 1935, p. 185—189.

[2] De acolo provine un vas elenistic, cu decor în relief, reprezentînd pe zeul Dionysos şi patru menade dansînd, un fragment de kantharos datat în secolul al IV-lea î.e.n., fragmente de vase cu firnis negru, fragmente cu pastă cenuşie, torţi de amfore ştampilate şi fragmente de vase romane.

SCIV, tomul 17, nr. 4, p. 679-702, Bucureşti, 1966

tracic , un vas întreg din epoca bizantină şi o statuetă de plumb, reprezentînd un Triton. La 5 km nord de Schitul se află vechea aşezare Stratonis de la farul Tuzla (fig. 1/A), cu resturi din a doua vîrstă a fierului. Tot în acest punct au mai apărut 11 monede din epoca romană imperială, datate între anii 217 şi 455, şi mai multe fragmente smălţuite, datate în epoca bizantină.

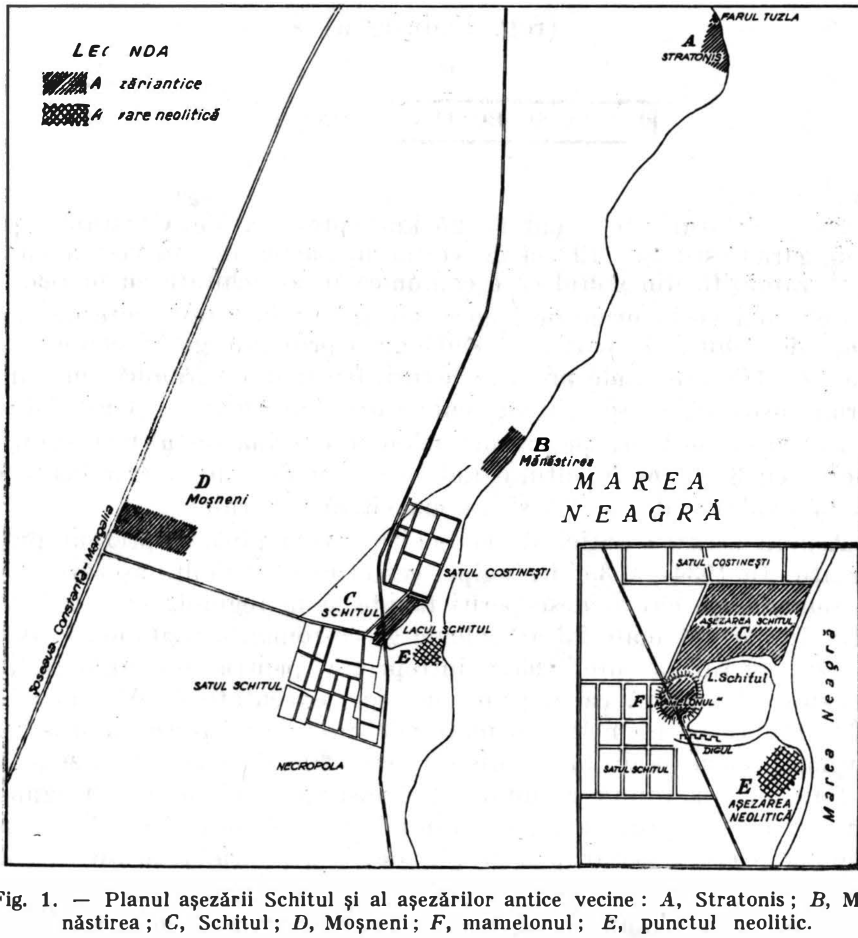

Fig. 1. — Planul aşezării Schitul şi al aşezărilor antice vecine : *A*, Stratonis ; *B*, Mănăstirea ; *C*, Schitul ; *D*, Moşneni ; *F*, mamelonul ; *E*, punctul neolitic.

Aceste trei aşezări vecine şi contemporane — Schitul, Mănăstirea şi Stratonis —, situate pe coasta mării, la o mică distanţă una de alta, formează un complex de aşezări cu o foarte mare asemănare între ele, locuite din timpul comunei primitive, cunoscînd o deosebită dezvoltare în epocile elenistică şi romană, cu urme de vieţuire şi din epoca feudală.

Din cultura Hamangia fac parte vase lucrate dintr-o pastă obişnuită, avînd în compoziţie cioburi pisate, iar unele din ele pleavă. Culoarea pastei este brună, cenuşie, castaniu-gălbuie sau neagră. La cea mai mare parte din cioburi arderea este uniformă. Ornamentele constau din

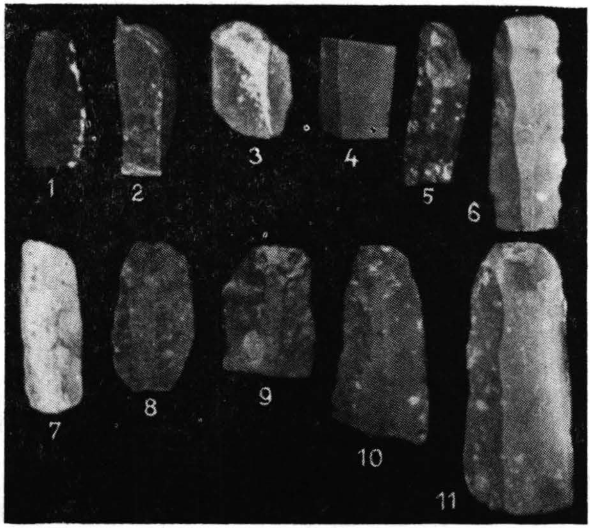

Fig. 2. — Lame şi răzuitoare de silex neolitice.

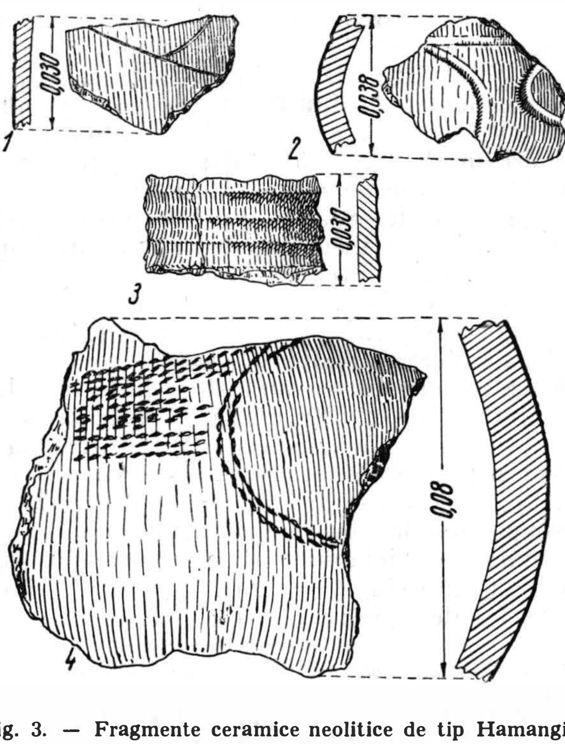

Fig. 3. — Fragmente ceramice neolitice de tip Hamangia.

incizii, ornamente spirale, caneluri simple sau caneluri în pliseuri. Ornamentul canelură propriu-zis (fig. 3/3; fig. 4/7) apare în faza A din civilizaţia Hamangia, fiind mai vechi decît canelurile plisate, care se dezvoltă în etapele următoare[3]. Pe un fragment decorul constă din linii şi cercuri de puncte incise (fig. 3/4), ornament specific perioadei de început a culturii Hamangia. Patru fragmente au ornamentul redat prin ciupituri dese, dispuse neregulat pe pasta moale (fig. 4/1—4). Acest ornament de tradiţie veche a fost semnalat şi în aşezările Gumelniţa[4] şi Căscioarele[5], unde micile proeminenţe sînt dispuse în rînduri.

Uneltele de silex, răzuitoarele, lamelele, aşchiile pot aparţine fie culturii Hamangia, cum sînt cele două răzuitoare (fig. 2/10—11), fie culturii Gumelniţa. Lungimea silexurilor variază între 3 şi 8 cm, lăţimea între 1,5 şi 3 cm. Oasele de animale domestice (bou, cal, oaie, capră, cîine), găsite în mare număr, aparţin ambelor civilizaţii.

Cultura Gumelniţa este reprezentată prin ceramică fină şi prin vase de uz comun. Din ceramica fină se găsesc relativ multe fragmente. Ele sînt lucrate dintr-o pastă fină, bine frămîntată şi uniform arsă. Culoarea pastei este roşiatică, brun-gălbuie, neagră-cenuşie sau neagră. Ceramica neagră are suprafaţa lustruită. Ca forme amintim vasul bitronconic (fig. 4/15—18; fig 6/9, 11—14) cu umărul rotunjit sau în unghi, strachina specifică culturii Gumelniţa, vase piriforme de mici dimensiuni.

Pe o parte din fragmente se observă ornamentul incizat, fie prin linii verticale trase cu oarecare îngrijire pe corpul vasului, fie prin linii oblice, trase neregulat. Un fragment prezintă un ornament format din două linii adînc incizate, între ele se află o spirală, iar golul dintre linii este haşurat cu linii oblice (fig. 4/12). Un alt fragment are pereţii drepţi, buza plată, fiind ornamentat cu linii fin incizate dispuse oblic. Sub marginea vasului, la o distanţă de 2,5 cm, s-au trasat două linii paralele adînc incizate, dispuse orizontal (fig. 5/5). Se găsesc fragmente de vase de culoare brună cu pete castanii pe suprafaţa lustruită, decorate cu motive spiralice, realizate prin incizie. Spaţiul din interiorul spiralelor este uşor excis (fig. 4/10—11; fig. 5/7). Asemenea decor este întrebuinţat pe vasele mijlocii şi mari din aşezările timpurii ale culturii Gumelniţa (A1). Analogii se găsesc în materialul de la Medgidia, din peştera Gura Dobrogii şi Cheia. În afară de decorul realizat prin incizii, întîlnim şi pictură roşie crudă, aplicată după arderea vasului.

Ceramica de uz comun din cultura Gumelniţa este lucrată dintr-o pastă cu multe impurităţi, prost frămîntată. Arderea este neuniformă, şi de aceea unele cioburi sînt sfărîmicioase. Pe baza fragmentelor de care dispunem deducem următoarele forme: vase globulare cu gîtul înalt, vas piriform (fig. 6); majoritatea fragmentelor provin din vase mijlocii şi sînt lipsite aproape complet de ornamente. Singurul element decorativ îl constituie proeminenţele mici aşezate sub buza vasului (fig. 7/1,2,4—7). Pe unele fragmente ce provin de la gîtul unor vase se observă cîte o torţiţă falsă, ca un fel de apucătoare (fig. 7/3,8).

---

[3] D. Berciu, *La civilisation néolithique de Hamangia*, în *Nouvelles études d'histoire*, Bucureşti, 1955, p. 29—46.

[4] Vladimir Dumitrescu, *Fouilles de Gumelniţa*, în *Dacia*, II, 1925, p. 67.

[5] Gh. Ştefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, II, 1925, p. 138—197.

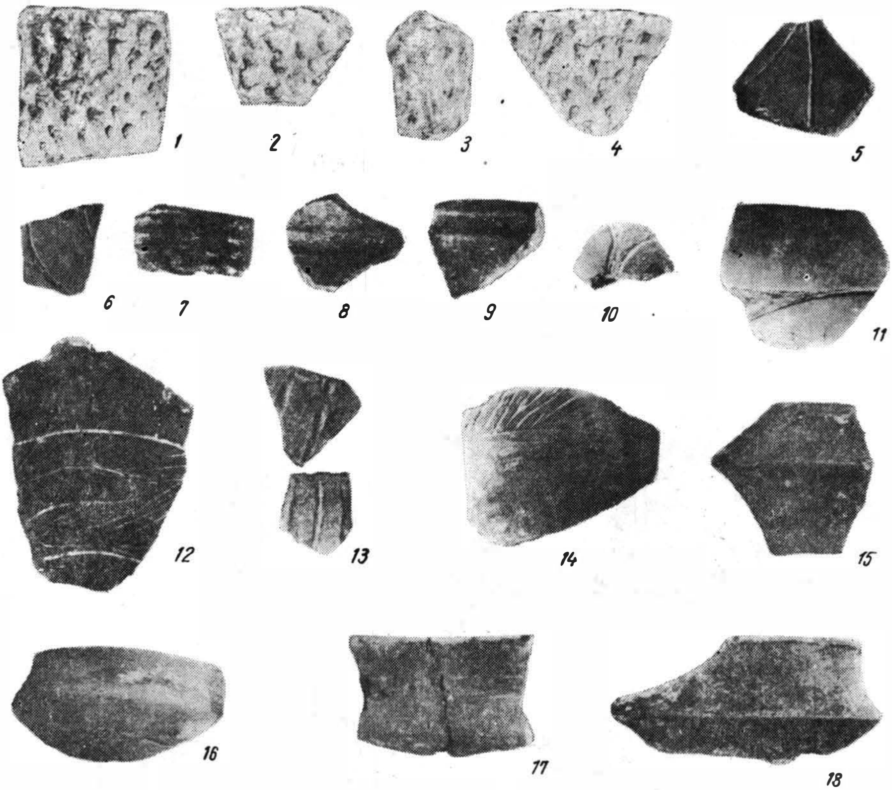

Fig. 4. — Fragmente ceramice neolitice de tip Hamangia şi Gumelniţa.

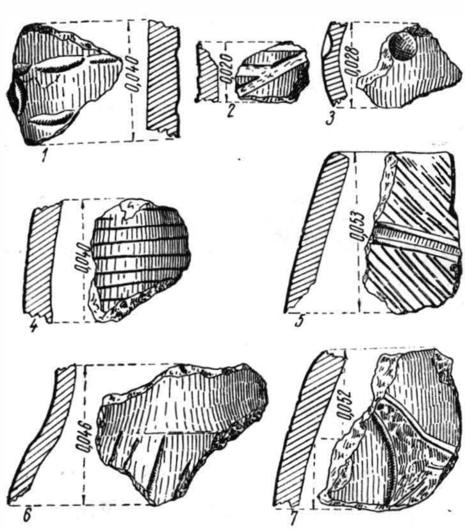

Fig. 5. — Fragmente ceramice neolitice de tip Gumelniţa.

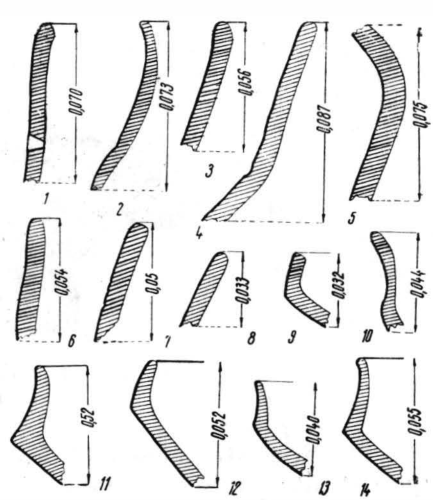

Fig. 6. — Fragmente ceramice neolitice de tip Gumelniţa.

Strecurătorile sînt făcute dintr-o pastă neglijent lucrată, incomplet arsă. Cele cu pereţii groşi au găuri mari şi rare (fig. 7/10, 11),iar cele cu pereţii mai subţiri au găuri mici şi dese (fig. 7/12). Găurile încep sub buza vasului şi acoperă pereţii laterali.

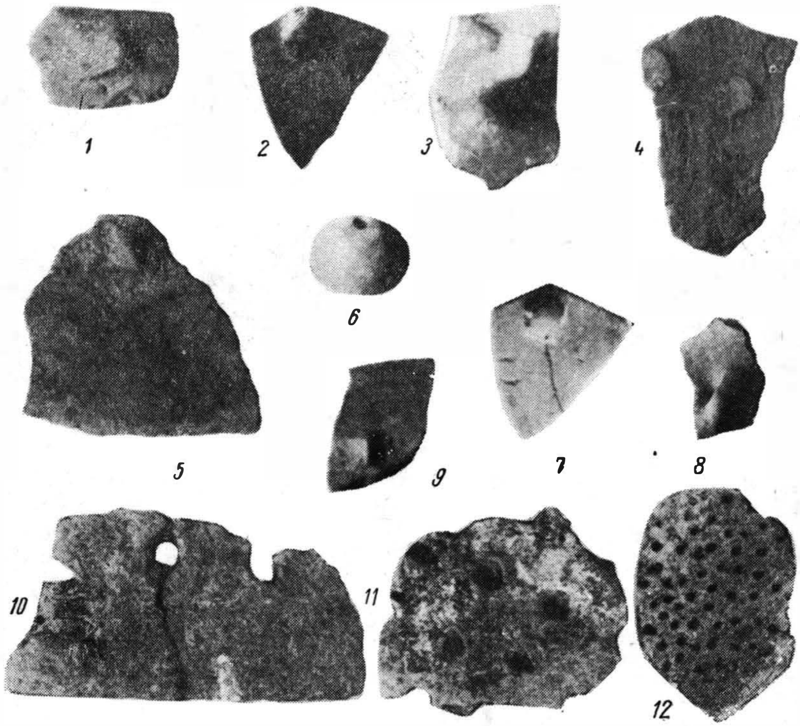

Fig. 7. — Fragmente ceramice neolitice de tip Gumelniţa.

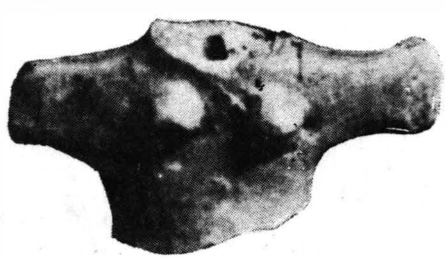

Fig. 8. — Idol de lut ars (cultura Gumelniţa A 1).

Plastica este reprezentată printr-un idol feminin de lut ars (fig.8), executat din argilă de bună calitate, care în urma arderii a căpătat o culoare gălbuie-portocalie, cu suprafaţa lustruită. Înălţimea de 3 cm. Braţele sînt dispuse în cruce. Din braţul drept s-a păstrat 1 cm ; braţul stîng este lung de 2 cm, fiind rotunjit la capăt, ceea ce arată că din el nu

lipseşte nimic. Sînii sînt reprezentaţi prin două proeminenţe conice aplicate. Idoli asemănători cu exemplarul nostru sînt semnalaţi în faza Gumelniţa A[6].

Din epoca timpurie a bronzului fac parte cîteva fragmente ceramice avînd în compoziţia pastei destul de grosolană resturi de scoici şi pietricele.

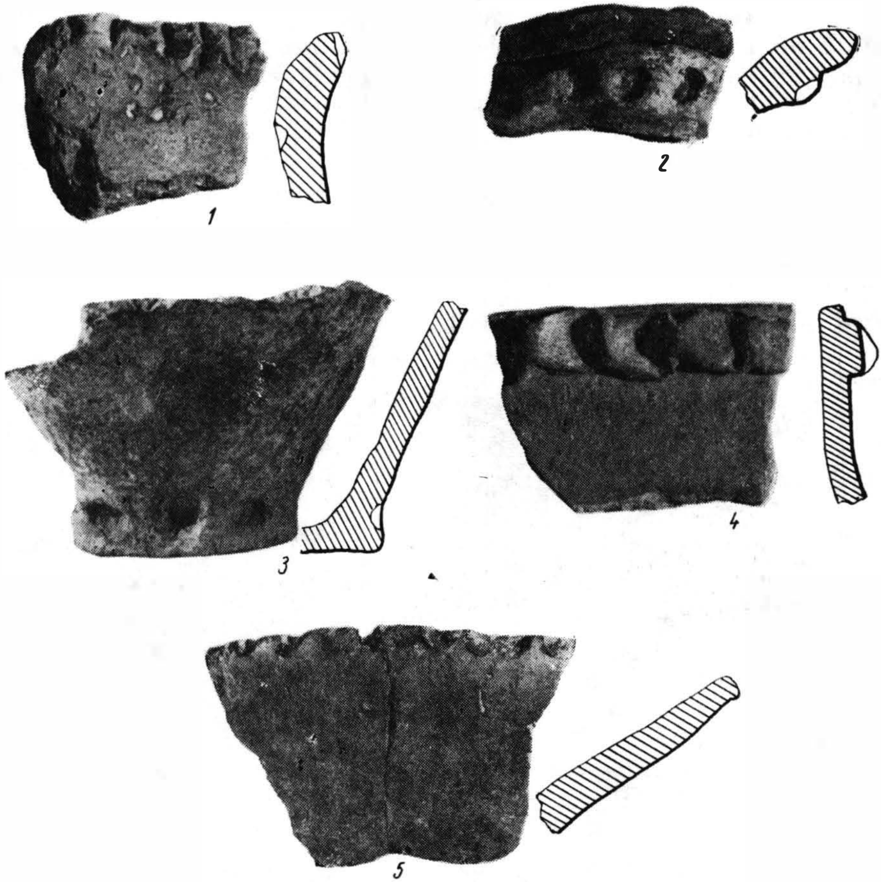

Fig. 9. — Ceramică din epoca bronzului şi a fierului.

Două fragmente de buză sînt ornamentate, unul prin crestături adînci pe margine (fig. 9/1), altul cu un brîu alveolar dispus sub buză (fig. 9/2).

Prima epocă a fierului (Hallstatt) este reprezentată de fragmente ceramice mai numeroase decît cele din epoca bronzului. Notăm prezenţa ceramicii cu luciu metalic, negru la exterior şi roşu la interior sau negru pe ambele feţe.

Fragmentele ceramice din a doua epocă a fierului sînt destul de numeroase, arătînd o intensă locuire în această epocă. Menţionăm în

[6] Dinu V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, în *JPEK*, 12, 1938, p. 29.

special categoria ceramicii grosolane proprie acestei epoci. Majoritatea cioburilor adunate sînt ornamentate unele cu crestături adînci pe marginea buzei (fig.9/5), altele cu brîuri alveolare sub buza vasului (fig.9/4) sau cu un brîu alveolar ondulat aşezat pe pansă. Unele funduri de vase au cîte un şir de alveole pe margine (fig.9/3); fundurile sînt concave sau plane. Cele cîteva torţi găsite în aşezare sînt lucrate cu mîna, dintr-o pastă de proastă calitate. Au o culoare neagră, mată, sînt puţin arcuite, unele prezintă o canelură adîncă, altele două caneluri mai puţin adînci. Prin grosimea lor ele arată că făceau parte din vase groase, de dimensiuni mari. Prezenţa mănuşilor canelate ar putea fi explicată prin influenţa directă a ceramicii greceşti, Schitul fiind locuit încă din secolul al IV-lea î.e.n. de o colonie greacă.

Ceramica grecească este reprezentată prin numeroase vase şi fragmente de vase începînd din secolul al IV-lea î.e.n. Între ele semnalăm ceramica cu firnis negru, ceramica cu pastă roz sau cu pastă cenuşie decorată cu benzi roşii (fig.11/2—5). Mai semnalăm:

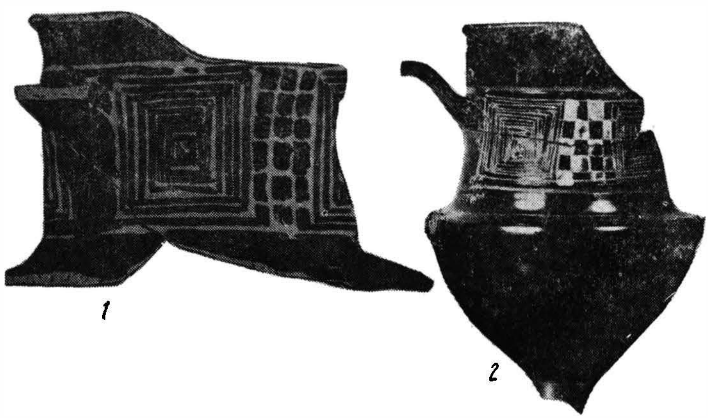

Fig. 10. — *1*, fragment de kantharos de import găsit la Schitul (secolele IV—III î.e.n.); *2*, kantharos de acelaşi tip şi din aceeaşi epocă găsit la Mangalia.

Partea superioară a unui kantharos stil West-Slope [7]. Judecînd după un kantharos analog găsit la Mangalia (fig. 10/2), vasul de la Schitul avea o pansă tronconică, fără ornamente, şi se termina cu un picior înalt.

Fragment de luteriu găsit în straturile de jos ale mamelonului din Schitul, de culoare gălbuie, lucrat dintr-o pastă bine arsă, omogenă. Suprafaţa este mată, poroasă pe ambele feţe. Grosimea pereţilor este de 0,01 m. Pe mijlocul buzei se află aplicat un brîu cu decor în „feston”, lat de 0,015 m, obţinut prin apăsarea cu degetul pe argila moale. Vasul

[7] H. Thompson, *Two centuries of hellenistic pottery*, în *Hesperia*, 1933, p. 445; acest tip de vas se datează la sfîrşitul secolului al IV-lea — începutul secolului al III-lea î.e.n.; T. N. Knipovici, *К вопросу о торговых сношениях античных колоний северного Причерноморья в эпоху эллинизма*, în *SA*, XI, 1949, p. 271, semnalează în Muzeul Ermitaj din Leningrad doi kantharoi de acelaşi tip cu cel de la Schitul.

prezintă găuri ce au servit la reparare (fig. 11/1). După T.N. Knipovici [8], care a studiat ceramica de la Olbia, unde a găsit vase asemănătoare, aceste luterii datează din secolul al III-lea î.e.n. Luteriile cu gropiţe pe bordură sînt din secolul al IV-lea î.e.n. Vase similare au fost descoperite şi la Histria [9].

Amforă cu desen pictat, din care am găsit opt fragmente, în straturile inferioare din acelaşi mamelon. Fragmentele sînt de culoare rozgălbuie, făcute dintr-o pastă bine arsă, avînd rare paiete de mica şi de cuarţit, cu suprafaţa mată. Din alăturarea a patru fragmente s-a reconstituit o parte din mijlocul bombat al amforei, pe o lungime de 0,25 m şi o înălţime de 0,15 m. Marginea se răsfrînge uşor în afară şi corespunde

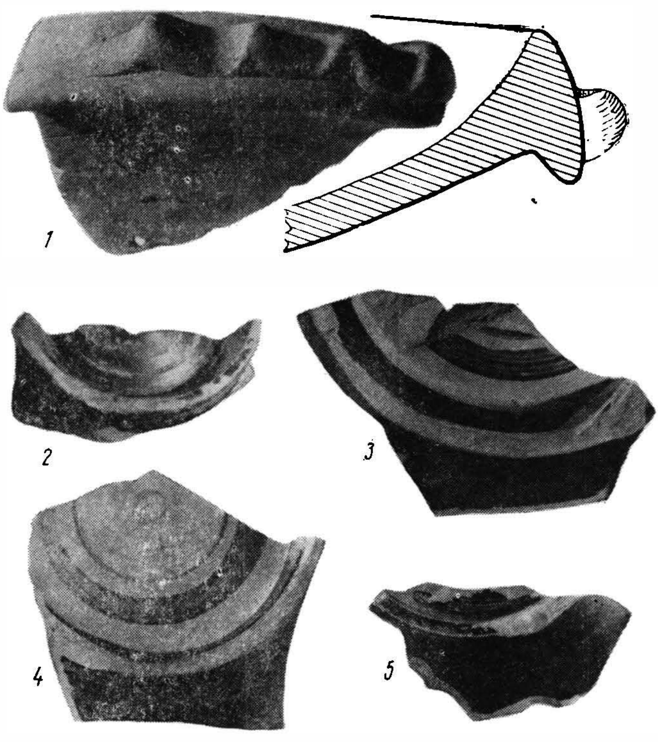

Fig. 11. — *1*, fragment de luteriu (secolul al III-lea î.e.n.); *2—5*, funduri de platouri din epoca elenistică.

cu gîtul amforei (fig.12). În jumătatea de sus prezintă ornamente de două feluri, pictate direct pe argilă. Unul din ornamente este compus dintr-o tijă, de la care pleacă pe ambele părţi frunze de iederă. La o distanţă de 0,05 m apare al doilea ornament, format din dungi spiralice. Probabil că aceste două motive se succedau în mod alternativ în jurul vasului. Ele au o culoare care merge pe acelaşi ton, de la maron-deschis la maron-

[8] *Op. cit.*

[9] *Histria*, I, Bucureşti, 1954, p. 450.

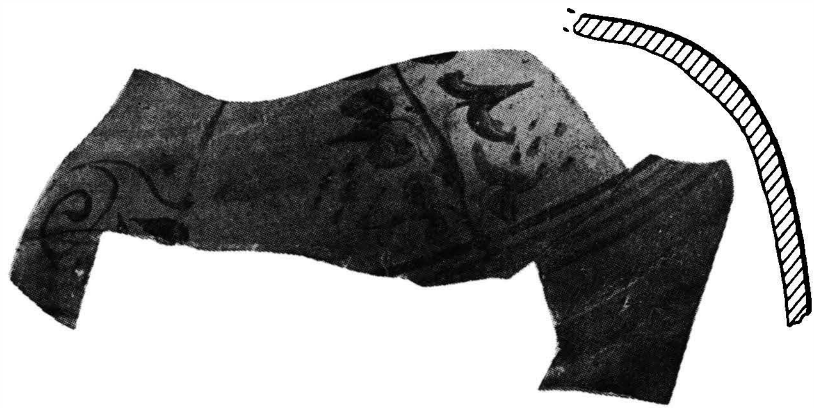

Fig. 12. — Fragment de amforă cu desen pictat (secolul al III-lea î.e.n.).

Fig. 13. — Vas elenistic cu decor în relief reprezentînd pe Dionysos şi Menade (secolele II — I î.e.n.).

închis. Mijlocul amforei corespunde cu diametrul cel mai mare al corpului; este înconjurat de un brîu format din patru linii paralele, de culoare maron. Prima linie este de o nuanţă mai închisă decît celelalte trei. Ju-

mătatea inferioară a amforei nu este ornată. Ea datează probabil din secolul al III-lea î.e.n.

Vasul elenistic cu figuri în relief a fost descoperit în anul 1937 în acelaşi loc. Împreună cu celelalte obiecte prezentate în lucrarea de faţă, acest vas de mare artă este o dovadă a vieţii înfloritoare şi a nivelului cultural din aşezare. Dionysos este reprezentat împreună cu patru menade [10]. Datează din secolele II—I î.e.n. (fig.13).

Fig. 14. — *1, 3*, oenochoi ; *2*, opaiţ ; 4, fragment de vas cu o tijă de iederă (toate din epoca elenistică).

Fragment de vas cu firnis negru, avînd dimensiunile de 0,035 × 0,035 m şi o grosime de 2 mm. Este decorat cu o tijă şi frunze de iederă, la care sînt alăturate pătrăţele punctate. Pictura este făcută cu o culoare gri pe firnisul negru. Secolele III—II î.e.n. (fig.14/4).

---

[10] Horia Slobozianu, *Reprezentări din cultul lui Dionysos şi al Nimfelor de pe litoralul vestic al Mării Negre*, în *SCIV*, X, 1959, 2, p. 285 şi urm.

Oenochoe făcută dintr-o pastă omogenă, bine arsă, de culoare cărămizie, cu suprafaţa lucioasă. Gura largă are un diametru de 0,06 m. Gîtul lung şi subţire se continuă cu corpul vasului, care are o formă ovoidală, strîmtîndu-se în partea de jos. Toarta se prinde la 1 cm sub buza vasului. Ea prezintă un şănţuleţ logitudinal. Datează din epoca elenistică (fig.14/1).

Dintre mai multe opaiţe întregi şi fragmentate reproducem unul singur din epoca elenistică (fig. 14/2).

Ceramica din epoca romană timpurie şi tîrzie apare în aşezarea din interiorul staţiunii în mare cantitate. O parte dintre torţile de amforă prezintă la mijloc o ridicătură longitudinală, cu două şănţuleţe puţin adînci pe lături. Altele au două nervuri longitudinale, cu trei şănţuleţe caracteristice epocii imperiale romane de început. Fragmentele provenite din corpul vaselor prezintă caneluri orizontale drepte sau uşor ondulate. Unele caneluri sînt dese şi fine, altele sînt rare şi adînci, aparţinînd epocii romane tîrzii, secolele IV—VI e.n.

53 de torţi de amforă ştampilate, provenind aproape în totalitate din acelaşi mamelon. După ştampilele lor, amforele provin din următoarele centre greceşti :

Sinope, 19 amfore, datînd din anii 350—270 ; 180—150 ; 150—120 şi 120—70 î.e.n.

Thasos, 3 amfore, datînd din secolele IV—II î.e.n.

Rhodos, 15 amfore, dintre care patru din anul 220 î.e.n., iar 11 din secolul al II-lea î.e.n.

Heracleea Pontică, o ştampilă englifică pe gît de la sfîrşitul secolului al IV-lea — prima jumătate a secolului III î.e.n. ; patru amfore din epoca elenistică.

Chersonesus, o amforă din epoca elenistică.

Centre necunoscute, 10 amfore din epoca elenistică.

Rezultă de aici că importul amforelor elenistice a continuat la Schitul în decurs de peste trei secole. Cele mai vechi exemplare provin din Thasos (secolele IV—II î.e.n.), din Sinope (secolul al IV-lea î.e.n.), din Heracleea Pontică (secolul al IV-lea î.e.n.) şi din Rhodos (secolul al III-lea î.e.n.).

Materialul sculptural, arhitectonic, epigrafic şi numismatic este bine reprezentat la Schitul. Astfel menţionăm : statuia fragmentară de marmură a zeiţei Cybele, descoperită în 1956 în mamelonul de la Schitul, la o adîncime de 1,5 m. Are o înălţime de 0,55 m, o lăţime şi o grosime de 0,36 m. Divinitatea este reprezentată stînd pe tron. Capul nu s-a păstrat şi nici mîinile. Ea are o înfăţişare impunătoare şi forme robuste. Îmbrăcămintea este formată dintr-un chiton strîns sub bust. După ce face cîteva cute pe piept, chitonul coboară sub centură în cute dese. Un capăt a mantiei care îi acoperă spatele vine dinspre şoldul drept, traversează coapsele, învăluind genunchii şi picioarele şi cade pe partea stîngă. Un alt capăt al mantiei coboară de pe umărul stîng. La extremitatea braţului drept şi la vîrful piciorului din aceeaşi parte se văd găuri pentru ligamente de metal. Picioarele se sprijină pe un suport dreptunghiular. Tronul prezintă în părţile laterale panouri cu dreptunghiuri în relief. Lucrarea poate fi datată în secolul I î.e.n. (fig.15/1 a, 1 b).

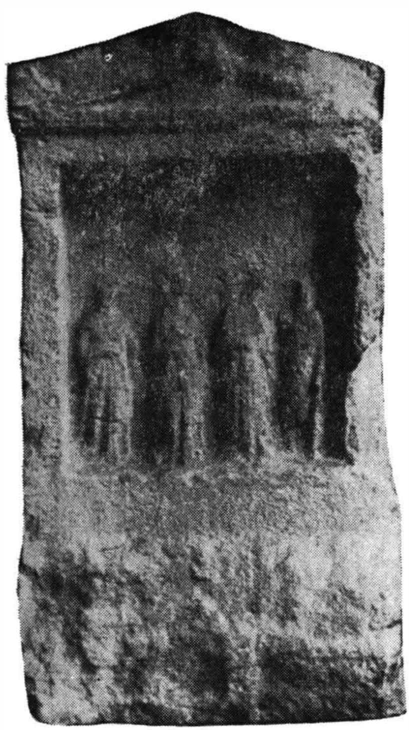

a

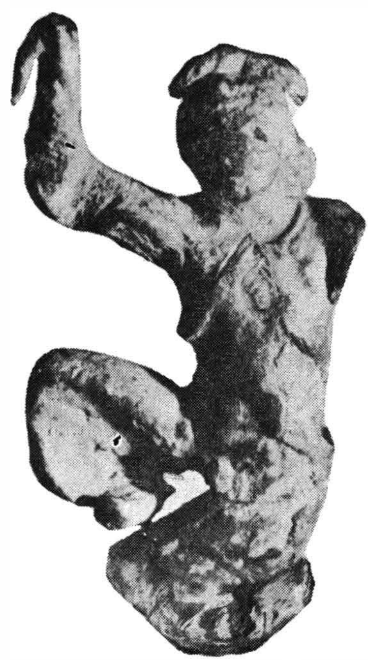
1

b

2

3

Fig. 15. — *Schitul* : *1*, statuia de marmură a zeiţei Cybele : *a*, din faţă ; *b*, lateral (secolul I î. e. n.) ; *2*, stelă de calcar reprezentînd trei Nimfe şi un Adorant (epoca romană) ; *Mănăstirea* : *3*, statuetă de plumb reprezentînd pe Triton (secolele II—III e.n.).

Statueta de plumb reprezentînd pe Triton, găsită căzută din faleză, în aşezarea Mănăstirea. Înălţimea este de 0,050 m. Părul face o buclă deasupra capului, acoperă fruntea şi tîmplele şi cade bogat în partea stîngă a gîtului. Braţul drept, ridicat în sus, ţine capătul unui trident (?). Braţul stîng lipseşte; pare tăiat. Pieptul este traversat de o eşarfă ce coboară de pe umărul stîng. Coapsele sînt deviate mult spre dreapta,

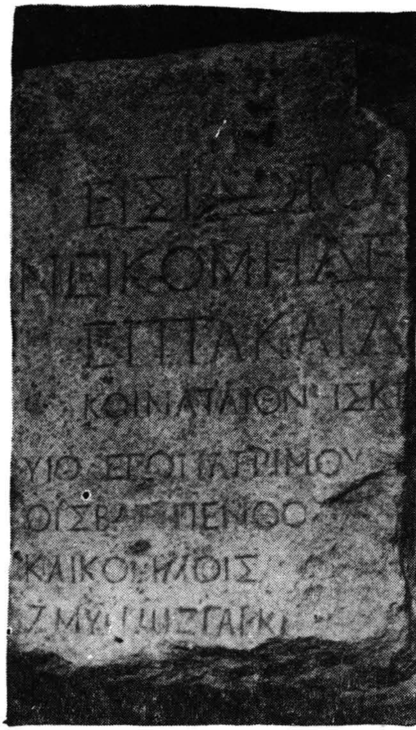

Fig. 16. — Bloc de calcar cu inscripţie greacă din epoca romană.

picioarele îndoite se termină prin vîrfuri ascuţite, amintind cozile de peşte, aşa cum era reprezentat Triton, zeul mării, protectorul corăbierilor (secolele II—III e.n.) (fig.15/3).

Stelă de calcar înfăţişînd trei Nimfe şi un Adorant, provenind din aşezarea Schitul. Persoana adorantă, care a închinat stela votivă cerînd ajutor Nimfelor, este un bărbat. Într-un negativ de lut, descoperit la Mangalia, persoana adorantă, care stă alături de Nimfe, este o femeie (fig.15/2). Ambele piese arată că atît la Schitul, cît şi la Mangalia cultul Nimfelor era cunoscut şi practicat [11].

În literatura de specialitate se cunosc foarte puţine reprezentări în care Nimfele sînt întovărăşite de persoana adorantă. Din acest motiv

[11] Horia Slobozianu, *Reprezentări din cultul lui Dionysos şi al Nimfelor de pe litoralul vestic al Mării Negre*, în *SCIV*, X, 1959, 2 p. 285 şi urm.

credem indicat ca alături de reprezentările noastre să cităm cîteva lucruri în care sînt semnalate astfel de scene [12].

40 de blocuri antice de calcar, descoperite alături de mamelon aşezate lîngă linia ferată. Ele au fost mult mai numeroase la început. Probabil că unele au fost întrebuinţate la terasamentul căii ferate, altele luate de oameni. Lungimea variază între 0,50 şi 0,70 m, înălţimea între 0,40 şi 0,50 m, grosimea între 0,25 şi 0,40 m. O parte din ele sînt tăiate în semicerc altele au o faţă curbă ; predomină însă forma cubică sau paralelipipedică. Multe blocuri au tăieturi pentru aderenţe cu alte blocuri, jgheaburi, cepuri sau crampoane de plumb, ale căror urme se mai văd încă. Fiind lucrate din acelaşi calcar, fasonate în acelaşi mod, avînd cam aceleaşi dimensiuni, blocurile par a fi făcut parte din aceeaşi construcţie, poate dintr-un edificiu funerar, deoarece unul dintre blocuri prezintă o inscripţie funerară grecească (fig. 16).

Se pot face mai multe ipoteze asupra originii blocurilor. Nu ar fi exclus ca ele să fi provenit din Schitul, tot din mamelon. A doua ipoteză este că blocurile au putut fi aduse din una din aşezările antice din nordul sau din sudul Dobrogii. E greu însă de admis ca o cantitate atît de mare de blocuri grele să fi fost scoasă dintr-o aşezare fără ştiinţa arheologilor noştri. S-ar putea ca pietrele să provină din aşezarea încă nestudiată de la lacul Tatlageac, situată la 6 km spre sud de Schitul.

Blocul cu inscripţie grecească a fost descoperit în aşezarea Schitul, la un loc cu alte 40 de blocuri de calcar. Lungimea blocului este de 0,50 m, înălţimea de 0,37 m. Avînd o formă paralelipipedică, înălţimea la unul dintre capete este de 0,44 m, la celălalt de 0,32 m. Inscripţia conţine opt rînduri de litere greceşti. Primele trei rînduri au o înălţime de 0,04 m, iar ultimele cinci de 0,02 m. După interpretarea dată de Werner Peek din Halle, căruia îi aducem mulţumirile noastre, inscripţia are următorul conţinut şi ar data din secolul al II-lea e.n. (fig. 16) :

Εἰσίδωρος
Νεικομηδέ[ος]
ἑπτὰ καὶ δ[έκα ἐτῶν],
κοιμᾶται θνήσκε[ιν μὴ λέγε τοὺς ἀγαθούς]
υἱὸς ἐγὼ πατρὶ μοῦ[νος ἔην καὶ μητρὶ nomen]
οἷς βα[ρ]ὺ πένθος [ἔθηκα καταφθίμενος πρὸ γάμοιο]
καὶ κόμμοις λ[υγροῖς ἀποδρύονται συνόμαινον]
Ζμύρνης γὰρ κ[αὶ ἐμοῦ φθιμένων λείπονται ἔρημοι]

,,Eisidoros, fiul lui Nikomedes, de 17 ani, zace aici ; nu spune [trecătorule] că cei buni sînt supuşi morţii. Am fost singurul fiu al tatălui şi mamei mele, cărora le-am adus mare durere, murind înainte de căsătorie ; ei plîng cu lacrimi amare, fiindcă şi Zmyrne, cea de un sînge cu mine, şi eu am murit, lăsîndu-i singuri''.

---

12 Salomon Reinach, *Répertoire des reliefs grecs et romains*, III, Paris, 1912, p. 66 ; C. C. Richards, în *JHS*, XI, 1890, p. 284 ; A. Furtwaengler, *La collection Sabouroff*, Paris 1883, pl. 28/3 ; W. H. Roscher, *Lexikon*, s. v. *Nymphe*, p. 563.

Fragment dintr-o placă de marmură cu un ornament vegetal. Are înălţimea de 0,20 m, lăţimea de 0,15 m şi grosimea de 0,03 m. Ornamentul este în relief şi reprezintă o tijă de la care pleacă frunze pe ambele părţi. Epoca romană tîrzie (fig. 17/1).

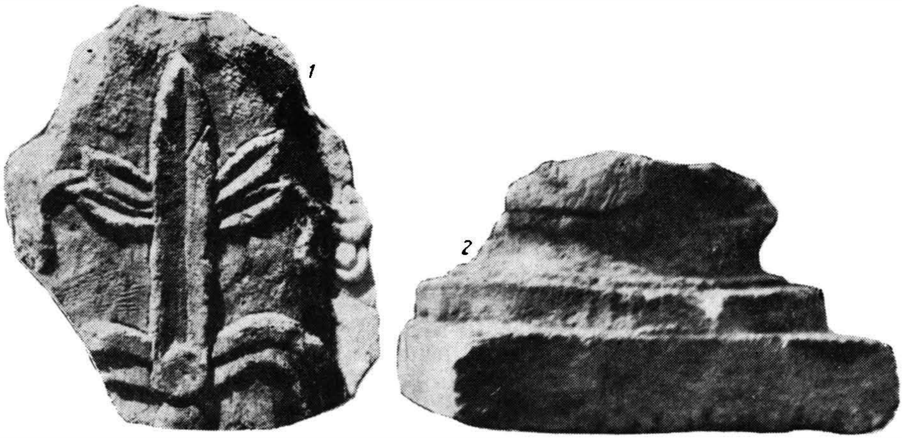

Fig. 17. — *1*, fragment de ornament vegetal (marmură); *2*, bază de coloană de calcar (ambele din epoca romană).

Bază de coloană de calcar. Plintha este pătrată, avînd laturile de 0,49 m şi înălţimea de 0,09 m. Deasupra plinthei se află un decor alcătuit din toruri şi scotii. Coloana avea un diametru de 0,38 m şi o circumferinţă de 1,10 m (epoca romană) (fig. 17/2).

MONEDE GĂSITE LA SCHITUL-COSTINEŞTI [13]

1 *Tomis autonomă*
Av. capul Marelui Zeu spre dreapta, cu contramarcă.
Rv. Nu se mai distinge nimic.
AE. Regling, p. 637.

2 *Callatis autonomă*
Av. Capul lui Herakles spre dreapta.
Rv. ΚΑΛΛΑ[ΤΙ]. Spic, măciucă şi gorytos cu arc şi ΦΙΛ[ΩΝ]
AE. Pick, p. 98, nr. 205.

3 *Commodus pontică* (176—192)
Av ... ΑΥ. ΑΝΤ. ΚΟΜΟΔΟC Bustul laureat spre dreapta.
Rv. Nu se mai distinge nimic. AE.

4 *Imperială-grecească secolul al III-lea e.n.*
Av. Bustul unui împărat roman din prima jumătate a secolului al III-lea (Geta ?), spre dreapta.
Rv. Totul şters. AE.

---

[13] Irimia Dimian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine în R.P.R.*, în *SCN*, I, 1957, p. 192.

5 *Gordian III-Markianopolis*

Av. AYT [K.] M. ANT. ΓΟΡΔΙΑΝ ... Bustul lui Gordian spre dreapta şi al lui Sarapis spre stînga.

Rv. [YΠ. M] ΗΝΟΦΙΛΟΥ ΜΑΡΚΙΑΝΟ ... Nemesis în picioare spre stînga ; la picioare o roată, iar în cîmp dr., E.

AE. Pick, p. 314.

6 *Licinius senior* (307—323)

Av. [IMP. C. VAL.] LICIN. LICINIVS P. F. AVG. Capul spre dreapta.

Rv. IOVI CONSERVATORI. Jupiter ţine sceptru şi o Victorie ; la picioare un vultur şi un captiv.

AE. Cohen², VII, p. 196.

7 *Constantius II* (323—361)

Av. [D. N. CO]NSTANTIVS P. F. [AVG]. Bustul diademat spre dreapta.

Rv. [FEL. TEMP. RE]PARATIO. Soldat roman înfige suliţa într-un inamic căzut de pe cal.

AE. Cohen², VII, p. 447, nr. 45.

8—9 *Secolul al IV-lea*
Două monede de bronz din secolul al IV-lea, ale căror legende nu mai pot fi citite.

Turcia

10 *Abdul Megid* (1839—1861)
Monedă de aramă de 40 de parale.

La monedele de mai sus se pot alătura următoarele exemplare [14] : Din *Schitul*, două monede de bronz ale lui Anastasius I (491—518) ; trei monede ale lui Justinian I (527—565).
De la *Costineşti*, două exemplare Anastasius I ; trei exemplare Iustinian I ; un exemplar Iustin II (561—578).

MONEDE GĂSITE LA FARUL TUZLA

1 *Antoninus Pius* (138—161)

Av. ANTO[NINVS AVG PI]VS P. P. IMP. II. Capul radiat spre dreapta.

Rv. [TR POT XX COS IIII]. În cîmp, S. C. Providentia în picioare spre stînga ţine sceptru şi arată cu mîna globul de la picioare.

AE. Cohen², 1011.

2 *Iulia Domna* — Tomis

Av. IOYΛIA ΔOMNA CEB. Bustul împărătesei spre dreapta.

Rv. ΜΗΤΡΟΠΟΝΤΟΥ ΤΟΜΕ iar în exergă, ΩC Higieia în picioare spre dreapta, ţine o pateră din care se hrăneşte un şarpe.

AE. Regling, p. 730, nr. 2813.

3 *Maximian Hercule*

Av. IMP. MAXIMIANVS P. F. AVG. Bustul împăratului radiat şi cuirasat spre dreapta.

Rv. VIRTVS AVGG. Marte în picioare, ţine sceptru şi o ramură ; în exergă XX-IS.

Cohen², VI, p. 551, nr. 557.

---

[14] Toate monedele au fost identificate de Bucur Mitrea, C. Preda şi C. Secăşeanu.

4 *Licinius senior* (307—323)

Av. IMP. C. VAL. LICIN LICINIVS P. F. AVG. Capul laureat spre dreapta.
Rv. IOVI CONSERVATORI AVGG. Jupiter în picioare, ţine o Victorie şi un sceptru; la picioare, un vultur.
AE. Cohen ², VII, p. 200, nr. 108.

5 *Constantin II* (317—340)

Av. CONSTANTINVS IVN. NOB. C. Bustul spre stînga, ţine o Victorie pe un glob.
Rv. BEATA TRANQVILITAS. Altar suprapus de un glob ; pe el este scris : VOTIS XX.
AE. Cohen ², VII, p. 367, nr. 13.

6 *Acelaşi împărat*

Av. CONSTANTINVS IVN. NOB. C. Capul laureat spre dreapta.
Rv. CAESARVM NOSTRORVM, în jurul unei cununi de lauri, în mijlocul căreia se citeşte VOT V.
AE. Cohen ², VII, p. 368, nr. 31.

7—8 *Constantius II* (323—361)

Av. D. N. CONSTANTIVS P. F. AVG. Bustul diademat spre dreapta.
Rv. FEL. TEMP. REPARATIO. Soldat roman înfige suliţa într-un inamic căzut de pe cal.
AE. Cohen ², VII, p. 447, nr. 45.

9 *Valens* (364—378)

Av. D. N. VALENS P. F. AVG. Bustul diademat spre dreapta.
Rv. [GLORIA RO]MANORVM. Valens trage după sine un captiv.
Cohen ², VIII, p. 103, nr. 11.

La aceste monede se pot alătura, tot de la *Farul Tuzla*, următoarele exemplare : o monedă de bronz a lui Valentinian al III-lea (424—455 e.n.) [15] şi un tezaur compus din 652 de monede de bronz concave, cuprinzînd seria împăraţilor Comneni şi Angeli din perioada 1185—1203 e.n. [16].

Epocii feudale îi aparţine o cupă smălţuită cu decor aplicat în relief (fig.18/3), un picior de vas smălţuit (fig.19/1), cîteva fragmente de vase smălţuite, un cercel de bronz (fig.18/1) şi două paftale de bronz. Din aceeaşi epocă, în aşezarea vecină, Mănăstirea, s-a găsit un vas întreg cu gît lung (fig.18/2).

Din aşezarea Stratonis este de menţionat un mîner gros de vas smălţuit, o margine dintr-o placă decorativă cu un frumos smalţ cafeniu şi alte fragmente smălţuite. Credem că se poate adăuga, făcînd parte tot din aceeaşi perioadă, un fund de vas sgraffitat (fig.19/2), găsit la Balcic (R.P.Bulgaria) şi aflat mai demult în colecţia noastră.

Cupa smălţuită cu decor în relief este lucrată la roată dintr-un lut de culoare cărămizie. După tehnică şi material pare de producţie locală, imitînd cupele *terra sigillata* şi vasele de argint. Decorul în relief este obţinut prin aplicarea de tipare pe pasta încă moale. Gura vasului are un diametru de 0,14 m, înălţimea este de 0,13 m. Buza vasului prezintă

[15] Octavian Iliescu, *Descoperiri monetare*, în *SCN*, II, 1958, p. 453.

[16] Ileana Băncilă, *Note asupra unor tezaure de monede bizantine*, în *SCN*, I, 1957, p. 425; idem, *În legătură cu tezaurul de la Tuzla*, în *SCN*, II, 1958, p. 417.

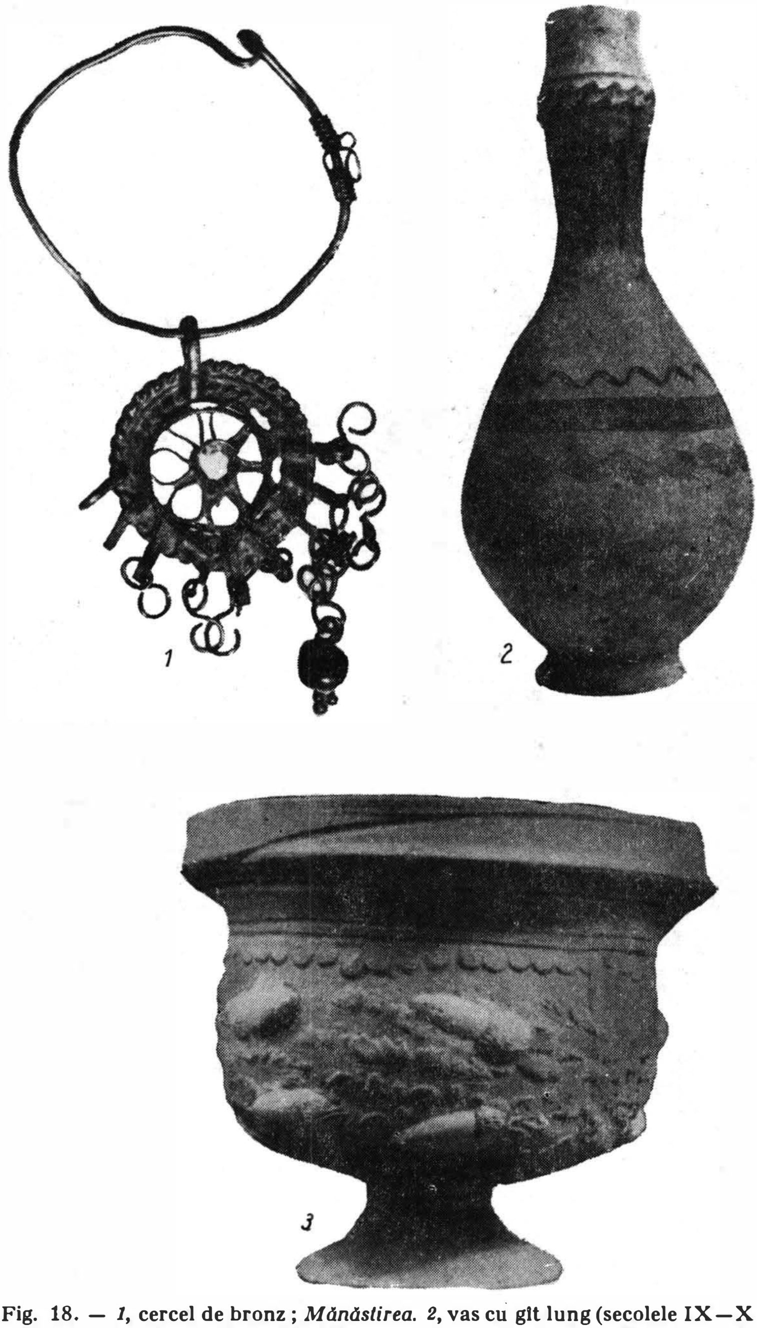

Fig. 18. — *1*, cercel de bronz ; *Mănăstirea*. *2*, vas cu gît lung (secolele IX–X e.n.) ; *Schitul*. *3*, cupă smălţuită cu decor aplicat în relief (secolele XII–XIII e.n.).

incizii dese, dispuse vertical. Urmează două caneluri orizontale sub care se găseşte o ghirlandă de ove. Suprafaţa vasului este decorată cu un ornament floral în relief, compus din frunze de stejar şi din boabe de ghindă. Pe boabele de ghindă s-a aplicat un strat de angobă albă. Peste tot vasul este dat cu smalţ de culoare cafenie, care în parte se menţine

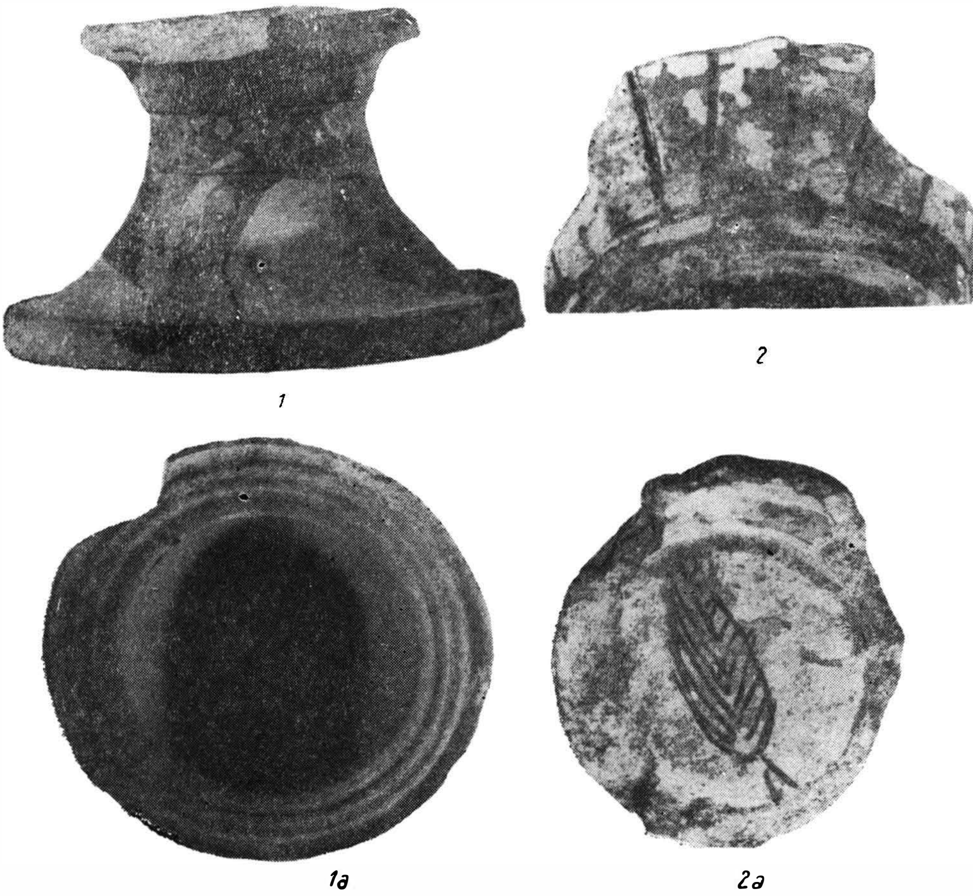

Fig. 19. — *Schitul*. *1*, picior de vas sgraffitat văzut lateral: *1a*, baza piciorului (secolul al XIV-lea e.n.); *2*, fragment de vas sgraffitat văzut lateral; *2a*, fundul vasului (Balcic, R. P. Bulgaria, secolele XII—XIII e.n.).

şi în interior. Piciorul vasului este înalt de 0,025 m, are o buză de 0,070 m şi este gol în interior (secolele XII—XIII e.n.) (fig.18/3).

Piciorul înalt de vas smălţuit (fig.19/1-1 a) este lucrat la roată cu o tehnică superioară, dintr-o pastă de bună calitate, omogen arsă. Are o înălţime de 0,07 m. La exterior prezintă dungi de angobă albă, peste care a fost întins un smalţ verde-deschis, prelins. Fundul vasului, atît cît s-a păstrat din el, este dat cu un smalţ gros verde-închis. Piciorul, în formă de clopot, gol în interior, se termină printr-o bază circulară

cu un diametru de 0,11 m, a cărei margine lată de 0,02 m are trei caneluri.

Cercel de bronz lucrat în tehnica filigranului, găsit în interiorul aşezării Schitul (fig.18/1). Ţinînd seama de patina gălbuie-roşietică, piesa are în compoziţia ei puţin cositor. Diametrul cercelului este de 1,5 cm. Prezintă în partea din afară două cerculeţe sub formă de şnur răsucit, lipite una de alta. Interiorul este format pe margine de un inel subţire, de care sînt prinse şapte ineluşe mici cordiforme. Ele se inserează la rîndul lor în centru pe un alt ineluş, tot cordiform. De partea de jos a cercelului se prind nouă urechiuşe, de la care plecau nouă lănţişoare formate din inele mici. Ele se terminau prin cîte un buton metalic rotund. Se păstrează un lănţişor întreg. Toarta are un diametru de 2,5 cm. Ea este formată dintr-un fir subţire întors la capete sub formă de cîrlig, ca să se poată închide. Epoca romano-bizantină.

Două paftale de bronz de mărime mijlocie, cu ornamente florale, găsite în 1958 de Petre Diaconu în aşezarea Schitul (secolele XIII—XIV e.n.).

Vas cu gît lung, căzut din faleză în dreptul aşezării Mănăstirea. Este lucrat la roată dintr-o pastă fină, bine arsă, de culoare cenuşie, cu suprafaţa poroasă. Are o formă ovală. Înălţimea de 0,45 m, deschiderea gurii 0,065 m, diametrul pansei 0,20 m. Fundul este inelat şi are un diametru de 0,09 m. La 0,04 m sub gura vasului sînt dispuse două rînduri de ornamente mici, făcute cu incizii paralele superficiale. Gîtul lung de 0,20 m şi aproape cilindric prezintă benzi verticale late de 0,01 m, formate din incizii superficiale. Pansa este ornată cu trei brîuri în valuri, făcute cu incizii puţin adînci. Brîul de la mijloc este format din numeroase incizii orizontale, peste care s-a trasat o bandă incisă ondulată. Inciziile au fost executate pe pasta încă moale cu un instrument dinţat (fig.18/2). Se poate data cu probabilitate în secolele XI—XII e.n.

Ornamentul ondulat, incizat, este caracteristic epocii feudale. Forma aceasta de vas cu gît lung şi cilindric este rar întîlnită la noi. Ea este frecventă în ceramica persană din diferite epoci. Persia a fost în toate timpurile ţara ceramicii şi a avut o mare influenţă şi asupra ceramicii bizantine [17].

Fund de vas sgraffitat, provenit din Balcic (R. P. Bulgaria), fosta aşezare Dionysopolis. Este lucrat la roată dintr-o pastă cărămizie, dat pe ambele feţe cu angobă gălbuie, peste care a fost aplicat un smalţ verde-deschis. La exterior este sgraffitat cu incizii subţiri de culoare negricioasă, care se depărtează de jos în sus în formă de evantai. La interior, pe fund, prezintă o frunză gălbuie cu nervuri de culoare cărămiziu-închis. La partea din afară, deasupra fundului, sînt trase două şănţuleţe adînci. Fundul este plat şi are un diametru de 0,04 m. Secolele XII—XIII e.n. (fig.19/2—2a).

★

Piesele prezentate aici dovedesc importanţa aşezării antice de la Schitul-Costineşti, remarcabilă nu numai prin întindere, dar şi prin durata ei de cîteva milenii. Resturile numeroase şi variate denotă o intensă

[17] Gaston Migeon, *Manuel d'art musulman*, II, Paris, 1927, p. 271, 304, 307, 359 şi 367.

viaţă culturală şi comercială. Aşezarea corespunde, fără îndoială, unei localităţi greceşti sau greco-indigene, menţionată de izvoarele literare antice pe litoralul de vest al Pontului Euxin, în intervalele dintre oraşele principale Tomis şi Callatis.

Ipoteza emisă de Radu Vulpe[18] de a identifica resturile aşezării de la Schitul-Costineşti cu orăşelul *Parthenopolis*, menţionat de Plinius cel Bătrîn şi de Eutropius, este confirmată de variatul material găsit de noi în ultimul timp, din care rezultă că în epoca elenistică aşezarea avea o viaţă înfloritoare. La Plinius (*N.H.*IV,44), acest orăşel este citat printre cele şapte localităţi considerate de el ca aparţinînd regiunii ocupate de *Scythae aroteres*, ceea ce corespunde în general spaţiului pe care s-au găsit cu mai multă frecvenţă monedele regilor sciţi din Dobrogea[19]. Eutropius (VI,10) scoate în evidenţă importanţa localităţii *Parthenopolis*, pomenind-o alături de principalele cetăţi elenice de pe coasta pontică, cucerite de romani în anul 72—71 î.e.n., cu ocazia expediţiei lui M. Licinius Varro Lucullus. În breviarul său Eutropius citează : „Inde multas supra Pontum positas civitates agressus est. Illic Apolloniam avertit, Callatin, Parthenopolin, Tomos, Histrum, Burziaonem cepit, belloque confecto Romam rediit". După cum se vede din ordinea în care sînt enumerate aceste cetăţi, Eutropius plasează oraşul Parthenopolis între Callatis şi Tomis. Pe această porţiune de pe malul mării s-au recunoscut pînă acum mai multe puncte cu resturi antice, dar cel mai de seamă, căruia îi poate conveni cel mai bine identificarea cu Parthenopolis, rămîne aşezarea cercetată de noi din jurul fostului golf Schitul, împreună cu toate răspîndirile sale.

L'ÉTABLISSEMENT ANTIQUE DE SCHITUL (RÉGION DE DOBROUDJA)

RÉSUMÉ

Les recherches effectuées dans la région de l'ancien golfe maritime de Schit et les matériaux qui ont été mis au jour, à cette occasion, ont permis de tracer en grandes lignes les contours d'un établissement antique, jusqu'à présent peu connu.

En un point de la côte, représentant la partie la plus ancienne de l'établissement, la vie humaine semble remonter à l'époque néolithique, vu l'identification en ces lieux des civilisations de Hamangia et de Gumelniţa (période initiale) (fig. 2—8). Autour de l'ancien golfe, la vie sociale commence à l'âge du bronze hâtif se continuant dans le Hallstatt pour acquérir une ampleur appréciable à l'âge du fer (fig. 9).

---

18 Radu Vulpe, *Gerania, Crama, Ecrene*, în *Balcania*, VI, 1943, p. 14.
19 V. Canarache, *Monedele scitice din Dobrogea*, în *SCIV*, I, 1950, p. 227—255.

Plus tard, au IVe siècle, une colonie grecque fait son apparition dans cet établissement géto-dacique. Elle se mêlera à la population autochtone qui continuera de vivre avec des éléments nouveaux, tel qu'il ressort du mélange constaté de la céramique géto-dacique avec la céramique grecque. De remarquables monuments appartenant à l'époque classique et hellénistique (fig. 10—14) indiquent le niveau de vie élevé atteint par cet établissement. Quant à l'activité commerciale elle est attestée par le grand nombre d'anses d'amphore estampillées, des IVe—Ier siècles av.n.ère.

Dans l'ancienne colonie grecque des bords du golfe, la vie conserve son intensité aussi après l'occupation romaine grâce à une longue période de calme. Les monuments (fig. 15—17), la céramique trouvée en grande quantité, les monnaies impériales romaines et byzantines sont tout autant de témoignages de l'activité de cet établissement à cette époque.

Le déclin de l'établissement de Schit qui avait déjà subi l'invasion des Avares (587 de n.ère) et les incursions des Slaves coïncident surtout avec l'ensablement de l'entrée du port, phénomène ayant commencé probablement aux VIe—VIIe siècles et qui a entraîné la cessation de l'activité du port.

Après un hiatus qui se prolonge jusqu'aux Xe—XIIe siècles de n. ère, la vie renaît dans cet établissement grâce aux navigateurs byzantins, génois et vénitiens venus à la recherche des produits indigènes. Les fragments de vases émaillés, les parures, les monnaies byzantines trouvés à Schit et dans les établissement voisins témoignent de la reprise de l'activité dans l'ancien établissement à la période byzantine. Au XVe siècle cependant la domination otomane s'installe pour se maintenir jusqu'au XIXe siècle.

L'établissement de Schit avec les autres établissements voisins de Mănăstirea et de Stratonis formaient, sur le littoral, une unité de stations remontant au temps de la commune primitive, ayant le même passé historique, avec la même activité culturelle et la même vie économique. Il est fort probable que le golfe de Schit desservait également les établissements voisins, de Mănăstirea et de Stratonis, qui n'atteignaient pas le rivage.

En ce qui concerne le nom sous lequel l'établissement de Schit était connu à cette époque, Radu Vulpe a émis depuis longtemps l'hypothèse qu'il pourrait être identifié à la ville de Parthénopolis si l'on prend comme point de départ la citation de Eutropius qui mentionne la ville de Parthénopolis, située entre Callatis et Tomis, parmi les cités helléniques ouest pontiques conquises en 72—71 av.n.ère par M. Licinius Varro Lucullus. Cette hypothèse se trouve corroborée par les découvertes présentées dans cet ouvrage et qui indiquent qu'à l'époque hellénistique l'établissement de Schit avec ses environs avait atteint un certain degré de développement qui aurait pu attirer la convoitise du général romain. Il se pourrait donc que l'établissement en question corresponde effectivement à la ville de Parthénopolis, consignée en tant que quatrième ville sur la liste d'Eutropius.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Plan de l'établissement de Schit et des établissements antiques voisins : *A*, Stratonis ; *B*, Mănăstirea, *C*, Schitul ; *D*, Moşneni ; *F*, butte ; *E*, point néolithique.

Fig. 2. — Lames et racloirs néolithiques en silex.

Fig. 3. — Fragments céramiques néolithiques du type Hamangia.

Fig. 4. — Fragments céramiques néolithiques du type Hamangia et Gumelniţa.

Fig. 5. — Fragments céramiques néolithiques du type Gumelniţa.

Fig. 6. — Fragments céramiques néolithiques du type Gumelniţa.

Fig. 7. — Fragments céramiques néoltihiques du type Gumelniţa.

Fig. 8. — Idole en terre cuite (civilisation Gumelniţa Al).

Fig. 9. — Céramique de l'âge du bronze et de l'âge du fer.

Fig. 10. — *1*, fragment du kantharos d'importation trouvé à Schit (IVe—IIIe siècles av. n. ère) ; *2*, kantharos du même type et de la même époque trouvé à Mangalia.

Fig. 11. — *1*, fragment de luterion (IIIe siècle av. n. ère) ; *2—5*, fonds de plateaux de l'époque hellénistique.

Fig. 12. — Fragment d'amphore avec dessin (IIIe siècle av. n. ère).

Fig. 13. — Vase hellénistique à décor en relief représentant Dionysos et des Ménades (siècles IIe— Ier av. n. ère).

Fig. 14. — *1*, *3*, œnochoés ; *2*, lampes ; *4*, fragment de vase à tige de lierre (tous de l'époque hellénistique).

Fig. 15. — *Schit*. *1*, statue en marbre de Cybèle : *a*, de face ; *b*, latérale (Ier siècle av. n. ère) ; *2*, stèle en calcaire représentant trois Nymphes et un Adorateur (époque romaine) ; *Mănăstirea*. *3*, statuette en plomb représentant Triton (IIe—IIIe siècles de n. ère).

Fig. 16. — Bloc de calcaire avec inscriptions grecques de l'époque romaine.

Fig. 17. — *1*, fragment d'ornement végétal (marbre) ; *2*, base de colonne de calcaire (les deux de l'époque romaine).

Fig. 18. — *1*, Boucle d'oreilles en bronze ; *Mănăstirea*. *2*, vase à col long (IXe—Xe siècles de n. ère) ; *Schit*. *3*, Coupe émaillée à décor appliqué en relief (siècles XIIe—XIIIe de n. ère).

Fig. 19. — *Schit*. *1*, pied de vase à sgraffite, vue lattérale : *1a*, base du pied (XIVe siècle de n. ère) ; *2*, fragment de vase à sgraffite, vue latérale ; *2a*, fond du vase (Balcic, R. P. de Bulgarie, XII—XIIIe siècles de n. ère).

NOTĂ ASUPRA UNUI MIC TEZAUR DE MONEDE ROMANE DE LA ÎNCEPUTUL IMPERIULUI, DESCOPERIT LA BOZIENI (r. Roman)

DE

MARIA CHIȚESCU, VASILE URSACHE

Dacă cercetarea pe cale arheologică a culturii materiale a triburilor geto-dace din Moldova a cunoscut în anii din urmă rezultate deosebite și unanim cunoscute[1], nu poate fi neglijată nicidecum contribuția pe care numismatica a adus-o, tot în anii din urmă, în lămurirea acestei deosebit de importante probleme[2]. Descoperirilor monetare de pînă acum li se adaugă necontenit altele, care îmbogățesc permanent cunoștințele noastre despre lumea geto-dacă de la est de Carpați.

Printre noile descoperiri de acest gen se înscrie și tezaurul monetar descoperit în 1963 în comuna Bozieni[3] (r. Roman, reg. Bacău), care, prin grija Muzeului de istorie Roman și cu sprijinul membrilor cooperativei

---

[1] V. Pârvan, *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos*, București, 1914, p. 93—130; cf. și R. Vulpe, *Piroboridava: Considerațiuni arheologice și istorice asupra Cetății de la Poiana în Moldova de Jos*, București, 1935; cf. același, *La civilisation dace et ses problèmes à la lumière des dernières fouilles de Poiana en Basse Moldavie*, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 143—164; cf. același, *Muntenia și Moldova de Jos în timpul lui Traian, în lumina unei noi lecturi a papirului Hunt*, în *Studii clasice*, II, 1960, p. 348—353; cf. același, *Șantierul Poiana*, în *SCIV*, I, 1950, p. 47—52; II, 1951, 1, p. 19—194, 24—214; III, 1952, p. 202—209, 217—220; cf. și B. Mitrea, *SCIV*, VIII, 1957, p. 165—182; cf. și Gh. Ștefan, *Nouvelles découvertes dans le « castellum » romain de Barboși (près de Galați)*, în *Dacia*, V—VI, 1935—1936, p. 341—349.

[2] B. Mitrea, *Contribuții numismatice la istoria triburilor daco-getice din Moldova în a doua jumătate a secolului al II-lea*, în *SCIV*, VII, 1956, 1—2, p. 159—177; cf. același, *Descoperirile de monede romane din așezarea geto-dacă de la Poiana și importanța lor istorică*, în *SCIV*, VIII, 1957, 1—4, p. 165—182; cf. același, *Penetrazione commerciale e circulazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, ed. X, 1945, p. 100—125; I. Winkler, *Contribuții numismatice la istoria Daciei*, în *SCȘ Cluj*, 1955, p. 50—51.

[3] În această localitate s-a descoperit un tezaur de monede romane, dar care s-a pierdut B. Mitrea, *Contribuții numismatice ...*, în *SCIV*, VII, 1956, p. 161.

agricole de producţie din localitate, a putut intra în colecţiile acestui muzeu. Scos la iveală cu prilejul săpării unui şanţ de canalizare, la punctul ,,La Velniţă'' din partea de est a comunei Bozieni, tezaurul compus din circa 25 monede, din care s-au recuperat 14 exemplare, se afla într-un vas de lut, alături de care s-a mai găsit un gît de amforă romană şi o fusaiolă.

La cercetarea efectuată de noi la locul descoperirii s-a făcut constatarea că vasul cu monede a fost găsit într-un strat gros de arsură, fapt ce ne determină să considerăm că aici avem de-a face cu o aşezare a geto-dacilor. Această afirmaţie pare să fie întărită de împrejurarea că terenul este propice aşezărilor geto-dace, locul descoperirii aflîndu-se pe o pantă a dealului ,,Cornul Pojarului'', cu orientarea sud-estică. În apropiere de cursul de apă dealul coboară într-o pantă foarte lină, formînd aproape un platou. În vechime, pe aici au existat şi cîteva izvoare. Continuînd cercetarea la suprafaţă, am constatat, pe baza materialului adunat (fragmente ceramice, chirpici, cenuşă, cărbune) că avem de-a face cu o aşezare geto-dacică situată la circa 300 m de satul Bozieni.

Ceramica găsită nu ne-a permis să obţinem profile de vase, dar, după factura pastei, unele forme care se pot întrevedea, precum şi fragmentele de amforă romană ne permit să facem această încadrare. Ceramica se poate grupa în trei categorii :

1. Ceramica lucrată la roată, din pastă de culoare roşie şi cenuşie, predominînd ceramica cenuşie.

2. Ceramică grosolană, lucrată la mînă, de culoare cărămizie, cu forme care deduc vase-borcan şi căţuiele dacice şi cu decor de brîuri simple sau alveolate.

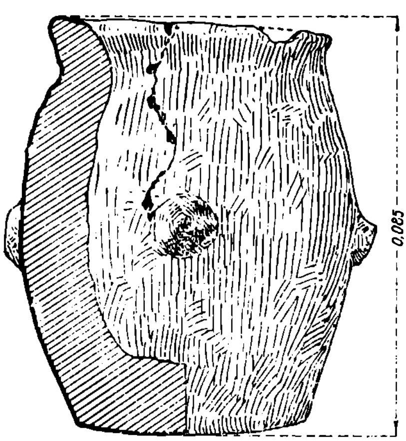

Fig. 1. — *Bozieni* (r. Roman). Vasul în care s-au găsit monedele.

3. Ceramica de import, amforele romane, de culoare cărămizie-gălbuie.

Vasul în care s-au găsit monedele are pe o parte din suprafaţă evidente urme de arsură şi chiar resturi de cărbune, ceea ce dovedeşte că a căzut pe un strat de cărbune ce nu era complet stins.

De dimensiuni reduse (înălţimea de 0,083 m, diametrul fundului de 0,048 m şi diametrul gurii de 0,051 m), văsuţul în care s-au găsit monedele face parte din categoria ceramicii poroase ; este lucrat cu mîna dintr-o pastă grosolană, avînd în compoziţie cioburi şi scoici pisate, rare paiete de mica şi numeroase mici pietricele care dau pereţilor vasului un aspect zgrunţuros.

Cu buza uşor răsfrîntă în afară, iar baza de formă rotund-ovală în plan şi uşor convexă în profil, vasul are o slabă stabilitate. Pe partea de maximă rotunjire are patru proeminenţe mici, uşor aplatizate, dispuse aproximativ în cruce. Forma vasului (fig. 1), ca şi tehnica de lucru

Fig. 2. — Monedele din tezaurul de la Bozieni (r. Roman) (mărite de două ori).

permit încadrarea lui nu mai devreme de secolul I î.e.n. Tipul, ca atare, se întîlneşte frecvent în aşezările geto-dace, începînd din secolul I î.e.n. pînă în secolele II—III e.n.[4].

Referindu-ne acum la monedele recuperate (14 exemplare şi 2 fragmente), constatăm că ele aparţin secolelor I î.e.n. şi I e.n., după cum urmează :

1 *Ti Claudius*, Sydenham, Italia, 770. A. 78 î.e.n.
Fourée, ↙ 2,45 g. 1 ex.

2—3 *M. Volteius*, Sydenham, Roma, 774. A. 76 î.e.n. 2 ex.
Fourée, ↙ 2,70 g, unul fragmentar.

4—12 *M. Antonius*, Sydenham, 1225 (2 ex.) şi 1241, Lybicae (7 ex.) ; 3 AR şi 6 Fourée. ↖ 2,44 g ; ↓ 2, 70 g ; ↖ 2,08 g ; ↖ 2,63 g ; ↖ 1,77 g ; a. 32—31. Restul monedelor fiind fragmentare nu li s-au trecut axul şi greutatea. 9 ex.

13 *Vespasian*, *BMC*, Roma, 39. A. 69—70 e.n. 1 ex.
Fourée, ↓ 2,29 g.

14 O monedă ştearsă, pe care se vede un V, probabil aparţine categoriei de monede atribuite lui Marc Antoniu (AE. 1,86 g) ; două fragmente de la două monede romane republicane.

Rezultă că monedele se eşalonează între anii 78 î.e.n. (Ti. Claudius) şi 69—70 e.n., ultima monedă fiind emisă în vremea împăratului Vespasian.

Monedele aflate acum în discuţie sînt foarte tocite, cu legendele şi efigiile şterse. De asemenea, nici metalul din care sînt lucrate nu este, cu excepţia a trei exemplare, cel care ne-am fi aşteptat — argintul —, ci un metal comun, anume bronz sau aramă, peste care se află o pojghiţă subţire de argint. Or, din acest punct de vedere şi cu excepţia celor trei exemplare de care am amintit monedele din tezaurul de la Bozieni fac parte din categoria monedelor fourée[5]. Mai observăm de asemenea că metalul din care au fost lucrate monedele, chiar şi cele de argint (al căror titlu rămîne să fie stabilit ulterior pe baza analizelor), este slab, fapt datorită căruia monedele sînt în totalitate foarte friabile[6]. Această stare de friabilitate accentuată poate constitui un indiciu că monedele nu au avut o perioadă de circulaţie prea îndelungată, că ele au putut fi tezaurizate

---

[4] Şi pe această cale mulţumim colectivului de la şantierul arheologic Brad pentru informaţiile date, precum şi colegului Gh. Bichir pentru unele lămuriri şi sugestii.

[5] Moneda fourée are baza din metal comun (bronz, fier, plumb), îmbrăcată într-o foiţă subţire de argint. Exemplarele fourée sînt monede fără valoare intrinsecă, emise cu scop fraudulos. Procedeul fourée este cunoscut din epoca greacă arhaică, secolul al VI-lea î.e.n., la Milet, Samos, Siracusa şi Crotona. Piesele fourée nu sînt totdeauna produsul unor ateliere particulare de falsificare, ci şi al atelierelor de stat. De exemplu, în 217 î.e.n., după înfrîngerea romanilor la Trebia, lîngă lacul Trasimene, în vremea lui Sylla, prin legea Cornelia testamentaria, în timpul lui Marc Antoniu, după povestirile lui Pliniu etc., se bat monede fourée. În timpul imperiului de început se emit monede fourée, cu caracter oficial, dar destinate comerţului cu barbarii din Germania şi India. H. Cohen (*Med. imper.*, 2. edit. t. 1, p. 389) spune că în timpul lui Vespasian au existat multe monede fourée emise oficial. Aceste monede se vor rări în vremea lui Commodus, pentru a se înmulţi iar în timpul lui Septimiu Sever. E. Babelon, *Traité des monnaies grecques et romaines*, Paris, 1901, p. 633—640.

[6] O parte din monedele din tezaur s-au pierdut, după cum ne-au informat descoperitorii. tocmai datorită acestei friabilităţi.

de îndată ce au intrat în posesiunea unui singur individ, iar gradului de tocire îi trebuie găsită, în acest caz, o altă explicaţie decît cea obişnuită, a circulaţiei lor mai îndelungate.

Înainte însă de aceasta ţinem să subliniem un alt fapt important, prilejuit de cercetarea acestor monede, şi anume acela că greutatea nici unuia din exemplarele menţionate nu atinge 3 g. Fireşte că pentru aceasta am luat în consideraţie numai greutatea monedelor întregi, nu şi a celor aflate în stare fragmentară. Chiar şi aşa, monedele din tezaurul de la Bozieni au o greutate cuprinsă între 2,29 şi 2,70 g. Rezultă limpede că aceste monede nu numai că nu au greutatea normală (3,90), dar că ele nu se apropie nici măcar de 3 g.

Întrucît nu ne sînt cunoscute şi alte cazuri în care denari romani foarte tociţi să aibe greutatea sub 3 g, considerăm că greutatea scăzută a acestor monede nu se datoreşte circulaţiei lor îndelungate, ci că ea provine exclusiv din timpul baterii : monedele au ieşit din tipar cu această greutate.

În tezaurele de pînă acum imitaţiile însumau un număr destul de mic în comparaţie cu monedele originale. Pentru prima dată se pare că avem de-a face cu un tezaur ale cărui monede au în totalitate atributele unor contrafaceri. Toate caracteristicile mai sus menţionate, şi în primul rînd metalul comun, friabilitatea lui şi greutatea scăzută a tuturor monedelor, duc în chip firesc la aceeaşi încheiere. Mai mult decît atît, greutatea apropiată la toate monedele din acest tezaur ne determină să presupunem că ele au fost emise în acelaşi atelier monetar, în acelaşi timp şi de acelaşi meşter. În acest caz, gradul accentuat de tocire a monedelor se explică prin tocirea stanţelor.

Şi în tezaurul de la Bozieni constatăm prezenţa contramărcilor pe unele monede. Astfel, din 13 monede (identificabile) cinci sînt contramarcate : cele trei monede de argint şi una de bronz emise, toate, cu numele lui M. Antoniu şi o altă monedă emisă cu numele magistratului Ti. Claudius.

Pe baza celor arătate mai sus, considerăm că aceste contramărci s-au transmis de pe moneda originală pe moneda contrafăcută.

De altfel, monedele ce fac obiectul discuţiei noastre nu sînt exemplare unice, prin factura lor, descoperite la noi în ţară. Într-un studiu recent, B. Mitrea atestă prezenţa acestor monede, de astă dată geto-dace, de tip Vîrteju, descoperite în aşezările geto-dace de la Zimnicea şi Popeşti[7]. Mai amintim tezaurele monetare descoperite la Pipera, Vîrteju[8], Comana[9], Petreşti[10], în care, pe lîngă moneda locală geto-dacă din argint bun, se întîlnesc şi exemplare fourée.

Problema care se pune este aceea de a şti centrul în care aceste monede au fost contrafăcute. Deocamdată tezaurul de la Bozieni ne oferă un prim material de acest gen şi rămîne ca descoperiri şi studii viitoare să aducă preciziuni în acest sens.

Intrînd în categoria monedelor contrafăcute, nu ne rămîne decît să conchidem că exemplarele din cuprinsul tezaurului de la Bozieni au fost

---

[7] B. Mitrea, *Monede antice şi feudale de la Zimnicea*, în *SCIV*, XVI, 1965, 2, p. 245—246.

[8] M.N.A., reg. inventar, C. Preda, nota inv. autor nr. 14 şi B. Mitrea, M.N.A., nota inventar nr. 387.

[9] Tezaurul se află la Muzeul G. Severeanu ; informaţie C. Preda.

[10] Tezaurul se află în colecţiile Muzeului de istorie a oraşului Bucureşti ; informaţie M. Gramatopol.

emise la o dată ulterioară anului 69—70 e.n., aşa cum reiese din cuprinsul tezaurului. Monedele fiind tocite, e posibil ca meşterul să fi luat ca model exemplare uzate; rezultă deci că moneda de la Vespasian (ne referim la model, şi nu la imitaţie) a circulat un timp îndelungat. De aceea credem că emiterea contrafacerilor cuprinse în tezaurul discutat s-a putut face, probabil, spre sfîrşitul secolului I e.n.

Cît priveşte tezaurizarea acestor monede, ţinînd seama de necesitatea unui timp minim pentru strîngerea lor în mîinile unei singure persoane şi deopotrivă de factura vasului în care ele au fost depuse, credem că nu vom greşi prea mult opinînd, cu titlu de ipoteză, că aceasta s-a petrecut la finele secolului I e.n. sau la începutul secolului II e.n. Această precizare este cu atît mai semnificativă cu cît, aşa cum arătam la începutul acestui articol, tezaurul de la Bozieni nu pare să fi fost îngropat pentru a fi ascuns, ci făcea parte componentă dintr-o aşezare geto-dacă. Împrejurarea că acest tezaur se afla, conform datelor comunicate nouă de descoperitor, într-un strat de arsură gros de circa 0,20—0,30 m, ne determină să sugerăm, cu toată rezerva impusă de lipsa cercetărilor arheologice în acest loc, că această aşezare şi-a sfîrşit existenţa la finele secolului I e.n. în urma unui puternic incendiu.

NOTE SUR UN PETIT TRÉSOR MONÉTAIRE ROMAIN DU DÉBUT DE L'EMPIRE, DÉCOUVERT À BOZIENI (DISTRICT DE ROMAN)

RÉSUMÉ

Les auteurs donnent la description d'un petit trésor monétaire romain, comportant des pièces de la République et de l'Empire, découvert dans une station géto-dace de la commune Bozieni (district de Roman, région de Bacău). Les monnaies — 14 exemplaires dont 13 romaines républicaines et une impériale (fig. 2) — étaient déposées dans un vase de facture géto-dace (fig. 1). Au point de vue chronologique, le trésor appartient aux années 78 avant notre ère — 69/70 de notre ère. A l'exception de 3 pièces argentées (mais à un titre bien réduit), toutes les autres monnaies sont fourrées et très usées ; leur poids varie de 2 gr 29 à 2 gr 70.

Elles font partie de la catégorie des contrefaçons et ont été frappées à une date ultérieure à l'an 69—70 de n. è. Le trésor fut caché après cette date, pour des motifs en étroite relation avec les événements survenus dans le monde géto-dace en général, vers la fin du Ier siècle de notre ère, notamment les guerres daco-romaines.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Bozieni* (district de Roman). Le vas qui renfermait les monnaies.
Fig. 2. — Monnaies du trésor de Bozieni (district de Roman) (agrandies deux fois).

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA ÎN ANUL 1965

DE

DORIN POPESCU

Continuăm, ca în fiecare an, publicarea foarte sumară a rezultatelor săpăturilor arheologice din anul precedent, în ordine cronologică, pe localităţi. În cazurile în care în acelaşi loc au fost descoperite resturi din epoci diferite, localitatea va fi menţionată la problema pentru care au fost iniţial întreprinse cercetările. Acolo unde nu se menţionează instituţia care a făcut cercetările, acestea au fost executate de Institutul de arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, precizîndu-se însă, atunci cînd este cazul, dacă lucrările au fost făcute în colaborare cu altă instituţie. Pentru mai multă precizie, notele au fost întocmite de responsabilii săpăturilor sau de un membru al colectivului. Ficcare cercetare este trecută şi pe harta alăturată, cu numărul de ordine din această dare de seamă.

I. *Studierea vieţii omului pe teritoriul Republicii Socialiste România înainte de epoca dacică*

1. *Bugiuleşti* (r. Olteţu, reg. Oltenia). Săpăturile continuate în valea lui Grăunceanu au dat şi în campania aceasta un bogat material osteologic, care, după părerea descoperitorilor, poartă dovezi netăgăduite de spargere intenţionată, obţinută cu ajutorul unor pietre aduse de la mari distanţe. (În colaborare cu Centrul de cercetări antropologice şi Muzeul regional al Olteniei).

2. *Mamaia-sat* (com. Năvodari, or. Constanţa, reg. Dobrogea). Continuarea cercetărilor şi a observaţiilor stratigrafice asupra aşezării paleolitice cunoscute mai de mult. Pe baza materialelor obţinute se poate vorbi de un facies nou musterian, cu unelte mai mici.

3. *Tincova* (com. Sacu, r. Lugoj, reg. Banat). Reluarea săpăturilor, la punctul numit „Selişte", unde s-a descoperit un bogat material de silex aparţinînd aurignacianului mijlociu dezvoltat. (În colaborare cu Muzeul raional Lugoj).

4. *Călineşti* (r. Oaş, reg. Maramureş). Săpături în două puncte : „Călineşti I" şi „Călineşti II", ambele cu un singur nivel de locuire, ce poate fi datat în aurignacian. (În colaborare cu Muzeul regional din Baia Mare.)

5. *Bicaz-Chei* (r. Bicaz, reg. Bacău). S-au început săpături la punctul „Bardosul", unde s-a descoperit o aşezare swideriană cu un singur strat de cultură.

6. *Dubova* (com. Ogradina, r. Orşova, reg. Banat). a) La „*Cuina Turcului*" s-au continuat săpăturile din 1964 pentru precizări stratigrafice şi obţinere de materiale arheologice şi faunistice

S C I V, tomul 17, nr. 4, p. 709—725, Bucureşti, 1966

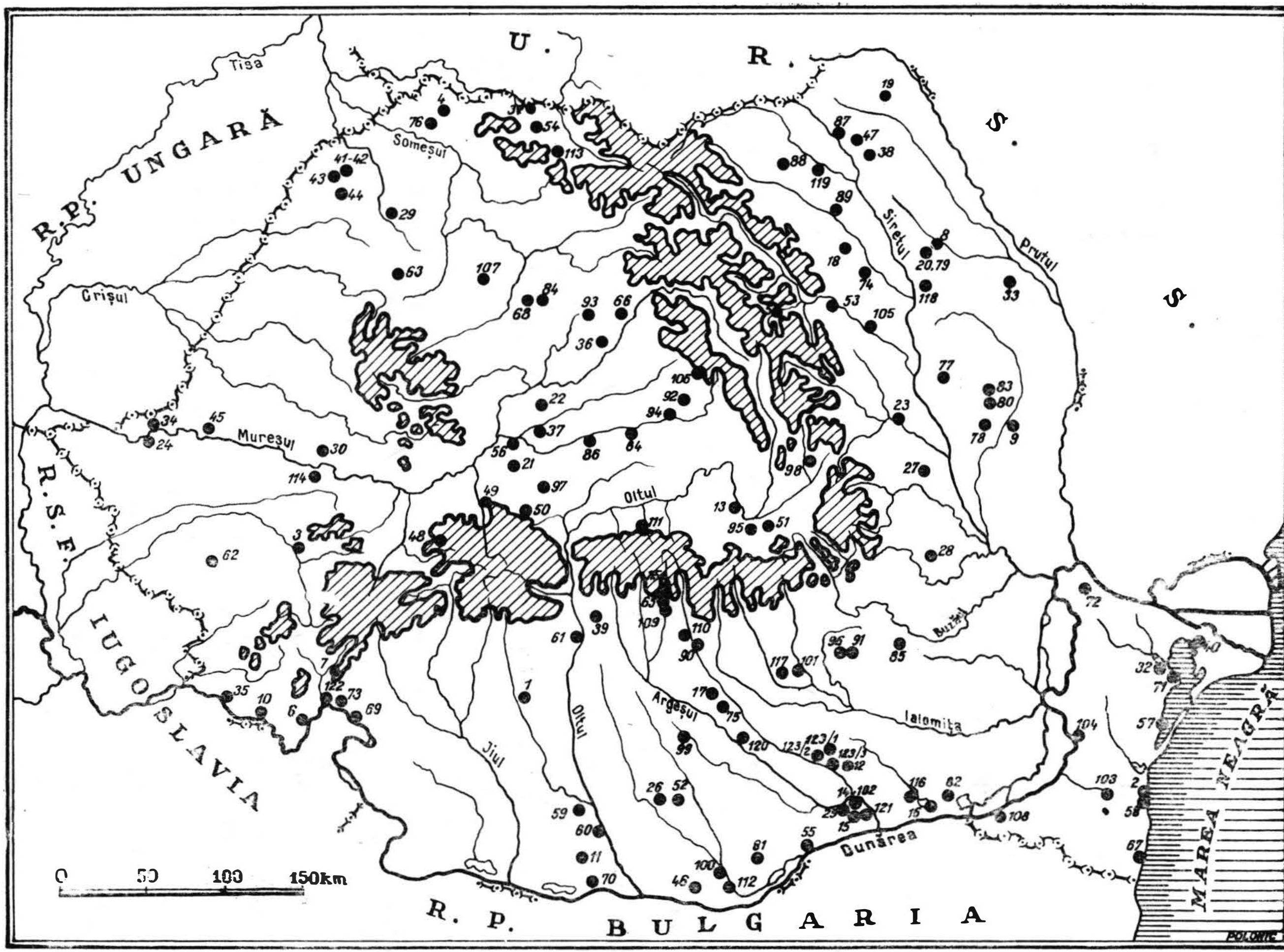

Fig. 1. — Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1965.

din toate etapele de dezvoltare, din epipaleolitic pînă în feudalismul timpuriu. Cu deosebire se detașează 5 niveluri de locuire neolitică Criș, pe o grosime de 2,50 m. b) *„Peștera lui Climente"*. Săpăturile au atins stînca vie, dînd la iveală dovezi de locuire mezo și acropaleolitice, în asociere cu o bogată faună fosilă. Sînt prezente și unele refugii postpaleolitice din neolitic (Criș) și epoca bronzului. c) *„Peștera lui Maovăț"*. S-au continuat sondajele din 1964, fără a se putea săpa deocamdată sub nivelul neolitic (Criș).

7. *Băile Herculane* (r. Orșova, reg. Banat). În „Peștera Hoților" săpăturile au fost extinse spre interiorul peșterii. Stratul postpaleolitic, gros de 1,20 m, conține numai resturi neolitice, Sălcuța tîrzie și Coțofeni. Urme sporadice mai apar din epoca mijlocie a bronzului, din Hallstatti, perioada stăpînirii romane și epoca feudală timpurie. Din stratul paleolitic se pot menționa mai multe piese tipice : răzuitoare, lame și un trapez. (În cadrul lucrărilor colectivului de cercetări de la Porțile de Fier.)

8. *Balș* (r. Hîrlău, reg. Iași). În punctul „Valea Părului" au fost efectuate săpături în așezarea neolitică de tip Criș ; a fost cercetată o locuință de suprafață, fiind scoase la iveală numeroase resturi ceramice, caracteristice culturii Criș, unelte din silex și piatră. Plastica este reprezentată printr-o figurină în formă de coloană. (Muzeul „Vasile Pârvan" din Bîrlad).

9. *Trestiana* (com. Grivița, r. Bîrlad, reg. Iași). S-au continuat săpăturile în așezarea neolitică de tip Criș. A fost dezvelită și demontată o locuință de suprafață aparținînd celui de-al II-lea nivel de locuire de aici, fiind scoase numeroase resturi ceramice, unelte din cremene, obsidiană și piatră. (Muzeul „Vasile Pârvan" din Bîrlad.)

10. *Liubcova* (r. Moldova Nouă, reg. Banat). Așezare neolitică aparținînd culturii *Vinča-Turdaș*, cu strat de cultură gros de 1,20—1,80 m, împărțit în patru niveluri. S-au descoperit unelte de piatră, os și corn, precum și ceramică. (În cadrul lucrărilor colectivului de cercetări de la Porțile de Fier.)

11. *Vădastra* (r. Corabia, reg. Oltenia). Săpăturile au fost efectuate pe „Măgura Fetelor", la vest de săpăturile din 1946. La baza straturilor de cultură e stratul paleolitic, peste care se suprapune un strat intermediar (fără resturi arheologice). Deasupra acestuia se află straturile neolitice Vădastra I, Vădastra II, și Sălcuța, strat în care s-au găsit și infiltrări din straturi de cultură mai noi, distruse de arături și apele de șiroire.

12. *Cernica* (or. București). Au fost continuate săpăturile atît în cele două așezări neolitice, una aparținînd culturii Dudești și cealaltă culturii Boian I, cît și în necropola neolitică a culturii Boian I, descoperite în anii precedenți. În așezarea culturii Dudești s-au găsit gropi de bordeie și mai multe gropi casnice, conținînd ceramică, dălțițe, toporașe de piatră, silexuri etc. În așezarea culturii Boian s-a descoperit un bordei și cîteva gropi casnice, conținînd ceramică și unelte de piatră. În necropola neolitică s-au mai găsit 40 de morminte de înhumație cu diferite obiecte de ofrandă : (vase, silexuri, dălțițe de piatră, obiecte de os, obiecte de podoabă lucrate din scoică, din dinți de animale, din tuf vulcanic și cupru. (În colaborare cu Muzeul de istorie a orașului București.)

13. *Feldioara* (r. Sf. Gheorghe, reg. Brașov). S-au continuat săpăturile pe panta de sud a Dealului Cetății. S-au găsit și cercetat numai două straturi de cultură : Ariușd-Cucuteni și Boian. În stratul superior (Ariușd) s-au delimitat trei niveluri. În ambele straturi s-au descoperit cîteva unelte și numeroase fragmente ceramice caracteristice, inclusiv numeroase cu decor pictat în stratul superior.

14. *Radovanu* (r. Oltenița, reg. București). În cuprinsul așezării neolitice din faza Petru Rareș a culturii Boian, cu patru niveluri, s-a continuat dezvelirea și studierea platformelor de locuințe și a materialelor din așezarea corespunzătoare celui de-al doilea nivel, fiind degajate încă două platforme de locuințe. S-au scos la iveală numeroase unelte, oase de animale și numeroase fragmente ceramice. Pe panta de lîngă așezare s-au descoperit două morminte contemporane așezării.

15. *Căscioarele* (r. Oltenița, reg. București). În campania anului 1965 s-a lucrat la dezvelirea parțială a unei mari locuințe neolitice de suprafață, incendiată, aparținînd unui nivel al fazei Gumelnița A. Pereții masivi de lut aveau în exterior stîlpi de lemn înfipți chiar lîngă ei. Pe lîngă un bogat inventar, în locuință se mai afla o vatră înaltă și o laviță de lut. (În colaborare cu Muzeul raional Oltenița.)

16. *Vărăşti-Boian* (r. Călăraşi, reg. Bucureşti). S-au continuat săpăturile din necropola gumelnițeană, fiind descoperite încă 17 morminte. Lîngă mai multe schelete s-au găsit „opaițe" de lut ars sau ace de aramă. (În colaborare cu Centrul de antropologie al Academiei.)

17. *Siliştea* (r. Videle, reg. Bucureşti). Cu prilejul unor lucrări agricole s-a săpat un *tell*. În urma intervenției de salvare s-a precizat că *tell*-ul aparține culturii Gumelnița în faza dezvoltată, cu un strat de cultură gros de circa 3 m. Așezarea era fortificată de jur împrejur cu șanț și val de apărare. S-au salvat diferite unelte din piatră și os, vase, multe fragmente ceramice și un număr de 7 figurine. (În colaborare cu Muzeul de istorie din Alexandria.)

18. *Tîrpeşti* (com. Petricani, r. Tg.-Neamț, reg. Bacău). S-a săpat în continuare, obiectivul principal fiind cercetarea colțului estic al așezării neolitice și urmărirea traseelor șanțurilor de apărare cucuteniene și al șanțului mic precucutenian ; ultimul a putut fi urmărit pînă la intrarea lui în rîpă. Au fost descoperite și cîteva gropi cu ceramică liniară, precum și straturi bogate precucuteniene și cucuteniene, constatîndu-se totodată că locuirea din aceste perioade depășește limitele șanțurilor de apărare. S-a descoperit, de asemenea, un schelet chircit din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, precum și gropi și complexe din secolele II—III și VI—VII e.n. La circa 150 m vest de limita vestică a șanțului de apărare s-a efectuat un sondaj, constatîndu-se și aici existența unei bogate așezări cu straturi suprapuse, după cum urmează : ceramică liniară, Precucuteni (cu mențiunea specială că ar putea fi vorba de un precucutenian mai vechi decît în restul așezării), Cucuteni (cu locuințe puternic incendiate) și secolele II—III și VI—VII e.n. (În colaborare cu Muzeul regional Bacău.)

19. *Drăgușeni* (r. Săveni, reg. Suceava). S-au continuat săpăturile în așezarea Cucuteni A, descoperindu-se încă 14 gropi, din care s-a recoltat un bogat material ceramic. (Muzeul de istorie a Moldovei în colaborare cu Muzeul raional Dorohoi.)

20. *Cucuteni-Băiceni* (r. Pașcani, reg. Iași). a) *Cetățuie*. S-au continuat săpăturile în vederea delimitării locuințelor din faza Cucuteni A și B, obținîndu-se cu acest prilej noi date stratigrafice relativ la unele grupe stilistice din această perioadă. b) *Mlada*. S-a continuat sondajul început în 1964, descoperindu-se resturile unei locuințe de suprafață și a unor bordeie din secolele III-II î.e.n. (Muzeul de istorie a Moldovei.)

21. *Păuca* (r. Sebeș, reg. Hunedoara). S-au efectuat săpături în așezarea neolitică cu ceramică pictată de tip Petrești de la locul numit „*Homm*", stabilindu-se existența a trei niveluri de locuire. Materialele recoltate cu acest prilej (ceramică pictată, unelte de piatră șlefuită etc.) vor permite precizarea unora din fazele de dezvoltare ale culturii Petrești. A fost dezvelită și o locuință de suprafață cu platformă identică cu cele din aria culturii Cucuteni-Tripolie. Săpăturile au scos la iveală și urmele piloților de susținere ai platformei. (Muzeul Brukenthal Sibiu.)

22. *Ozd* (r. Luduș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară). În punctele numite „Lotul domnișoarei" și „Vale", la răsărit de sat, s-au identificat și sondat două așezări, una neolitică, aparținînd culturii Petrești, și alta din perioada stăpînirii romane în Dacia. Pe „Vîrful Deagului" s-a identificat existența unui cimitir sau grup de morminte de înhumație din perioada scitică. Au fost dezvelite două morminte, avînd ca inventar funerar vase de lut, vîrfuri de săgeți din bronz și un cuțit de fier curbat. (Institutul de istorie și arheologie Cluj și Muzeul regional Tg.-Mureș.)

23. *Rîpile* (r. Tg.-Ocna, reg. Bacău). În punctul „Pătrășcanu" s-au efectuat trei sondaje într-un complex de așezări situate una lîngă alta pe malul stîng al Trotușului. Descoperirile aparțin culturii Cucuteni A și B, epocii bronzului (cultura Monteoru), dar s-au găsit și elemente

hallstattiene şi un strat de cultură geto-dacic (secolele I î.e.n. — I. e.n.). (În colaborare cu Muzeul raional din oraşul Gh. Gheorghiu-Dej.)

24. *Sînpetru-German* (r. Arad, reg. Banat). S-au continuat sondajele începute în 1963 pe locul numit „Fîntîna vacilor", la est de comună, descoperindu-se materiale ceramice din complexul Tisa III-Bodrogkeresztur, precum şi cîteva morminte sarmatice din secolele III—IV, cu inventar destul de bogat (ceramică, mărgele, obiecte de podoabă din bronz etc.). (Muzeul regional Arad.)

25. *Crivăţ* (r. Olteniţa, reg. Bucureşti). Săpăturile din 1965 au avut ca scop cercetarea aşezării situate pe promontoriul înalt, stabilirea întinderii acesteia şi a intensităţii ei de locuire. S-a observat că aşezarea a fost fortificată, fiind apărată de un şanţ care închidea accesul spre sud. În interiorul ei s-au distins trei niveluri de locuire corespunzătoare a trei faze ale culturii Glina, deosebite cronologic. Primele două niveluri (cele mai vechi) sînt reprezentate de bordeie, iar ultimul nivel (cel mai nou) de locuinţe de suprafaţă. Inventarul descoperit în locuinţe se remarcă prin ceramica de specie fină şi prin aceea lucrată într-o tehnică primitivă, precum şi prin obiecte de metal şi miniaturi de lut. Datorită acestor săpături s-a identificat prima aşezare fortificată de tipul Glina.

26. *Dobroteşti* (r. Roşiori de Vede, reg. Bucureşti). Săpături în aşezarea de la „Lacul cu cremene" sau „Lacul lui Drăcman". Aşezarea aparţine unui complex de la începutul epocii de bronz, necunoscut pînă în prezent. S-au delimitat trei niveluri de locuire, cu locuinţe de suprafaţă, descoperindu-se bogate resturi ceramice, rîşniţe de piatră şi mai multe unelte de silex, printre care răzuitoare şi semilune folosite pentru secerile primitive.

27. *Fitioneşti* (r. Panciu, reg. Galaţi). S-au continuat săpăturile în aşezarea de tip Monteoru, descoperindu-se două niveluri de locuire care suprapun resturile unei aşezări neolitice de tip Cucuteni A. (Muzeul de istorie a Moldovei în colaborare cu Muzeul raional Focşani.)

28. *Cîndeşti* (r. Focşani, reg. Galaţi). În continuarea săpăturilor din aşezarea din epoca bronzului s-au descoperit resturile unei locuinţe aparţinînd fazelor Monteoru Ic_2-Ic_3, precum şi resturile suprapuse ale unor locuinţe din La Tène, parţial distruse de lucrările agricole. (Muzeul de istorie a Moldovei în colaborare cu Muzeul din Focşani.)

29. *Derşida* (com. Bobota, r. Şimlău, reg. Crişana.) S-au continuat săpăturile începute în 1963, într-o aşezare aparţinînd culturii de tip Wietenberg. Depunerile culturale bogate de la Derşida au permis o serie de observaţii stratigrafice cu privire la etapele succesive ale culturii Wietenberg. (Muzeul regional Crişana.)

30. *Temeşeşti* (com. Săvîrşin, r. Lipova, reg. Banat). Pe dealul „Patru gomile" s-a săpat o aşezare de la sfîrşitul epocii bronzului. Inventarul este foarte sărăcăcios, constînd din fragmente ceramice, topoare de piatră, fusaiole etc. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj.)

31. *Sighetul Marmaţiei* (reg. Maramureş). Au fost continuate săpăturile pe „Dealul cetăţii" din apropierea oraşului, secţionîndu-se din nou valul de apărare şi sondîndu-se interiorul aşezării. Locuirea a fost puţin intensă, aşezarea servind mai mult ca loc de refugiu pentru locuitorii gospodăriilor din jur. Datează din perioada Ha A. (Institutul de istorie şi arheologie din Cluj în colaborare cu Muzeul maramureşean din Sighetul Marmaţiei.)

32. *Babadag* (r. Istria, reg. Dobrogea). În continuarea săpăturilor din cetatea de pe malul lacului Babadag s-au obţinut informaţii importante pentru cunoaşterea Hallstattului dobrogean, referitoare la tipurile de locuinţe, fortificaţii şi evoluţia ceramicii. Ceramica primului nivel are asemănări evidente cu ceramica nivelului VII B_2 de la Troia, iar ultimul nivel poate fi considerat cel puţin parţial contemporan cu cultura Basarabi. Locuită vreme îndelungată în prima epocă a fierului, înălţimea a fost locuită o perioadă relativ scurtă de geţi în secolele IV—III î.e.n., aşezarea fiind întărită atunci cu un zid de piatră de aspect primitiv. O altă aşezare de foarte scurtă durată a existat în acelaşi loc în epoca romano-bizantină (secolele V—VI), cînd a fost

construit un zid puternic numai pe latura dinspre terasă. (În colaborare cu Muzeul raional Tulcea.)

33. *Pocreaca* (r. Iași, reg. Iași). S-a executat un sondaj într-o așezare aparținînd etapei Hallstattului mijlociu, recoltîndu-se cu acest prilej un interesant material ceramic. (Muzeul de istorie a Moldovei.)

34. *Pecica* (r. Arad, reg. Banat). Sondaj de verificare pe un platou lîngă fostul sălaș Donat, la 7 km VNV de comună, descoperindu-se urmele a două straturi de cultură din epoci diferite. Peste un strat gros de epocă hallstattiană, cu multe fragmente ceramice aparținînd culturii Basarabi, se află și un strat subțire de cultură aparținînd feudalismului timpuriu (secolele XI—XIII), unde s-au găsit și fragmente de căldări de lut. (Institutul de istorie și arheologie Cluj în colaborare cu Muzeul regional Arad.)

35. *Moldova Veche* (r. Moldova Nouă, reg. Banat). Au fost începute săpăturile în necropola tumulară situată la circa 3 km est de comună, în apropierea malului Dunării. În trei tumuli de dimensiuni mici s-au găsit doar slabe indicii ale unor morminte de incinerație hallstattiană. Lîngă port, prin sondaje au fost date la iveală morminte de incinerație din epoca bronzului. La vest de port a fost dezvelită o locuință-bordei din epoca feudală, în care s-au aflat obiecte și vase de metal, precum și fragmente de ceramică cu sau fără smalț. (În cadrul lucrărilor colectivului de cercetări de la Porțile de Fier.)

36. *Voivodeni* (r. Reghin, reg. Mureș-Autonomă Maghiară). S-a cercetat așezarea întinsă, situată pe un platou în mijlocul văii Mureșului și închisă printr-un val lung de 470 m, prevăzută cu o poartă de intrare. S-a secționat valul și s-a sondat interiorul așezării, care datează cu precădere dintr-o fază mai tîrzie a perioadei Hallstatt (probabil Ha C). (Institutul de istorie și arheologie din Cluj).

37. *Șona* (r. Tîrnăveni, reg. Mureș-Autonomă Maghiară). Sondaj în așezarea fortificată cu val lung de 200 m, avînd în mijloc straturi de arsură. Așezarea a fost slab locuită și datează probabil dintr-o fază mai tîrzie a perioadei Hallstatt. (Institutul de istorie și arheologie din Cluj.)

38. *Stîncești* (r. Botoșani, reg. Suceava). Continuarea sondajului început în campaniile anterioare; s-a precizat că elementele de fortificație (valul și șanțul) ale cetății I datează din secolele VI—V î.e.n. (Muzeul de istorie a Moldovei în colaborare cu Muzeul raional Botoșani.)

39. *Tigveni* (r. Curtea de Argeș, reg. Argeș). S-au săpat doi tumuli, dintre care unul de dimensiuni mari, într-o necropolă de tip Ferigile. Tumulii se caracterizează prin mantaua groasă alcătuită exclusiv din bolovani de rîu, acoperiți doar cu un strat foarte subțire de humus. Din această cauză inventarul era intact. Descoperirea se situează în a doua fază a grupului Ferigile și se datează în prima jumătate a secolului al V-lea î.e.n. (În colaborare cu Muzeul regional Argeș).

40. *Sarinasuf* (r. Tulcea, reg. Dobrogea). S-au continuat cercetările în stațiunea hallstattiană tîrzie, făcîndu-se noi precizări în legătură cu stratigrafia. De asemenea s-a identificat un strat de cultură cu locuințe de suprafață datînd din epoca elenistică, făcîndu-se observații asupra culturii getice și a influenței grecești. (În colaborare cu Muzeul raional Tulcea).

41. *Berea* (r. Carei, reg. Maramureș). La 2 km nord de com. Ciumești, la punctul „Soci", se află o așezare dacică, în parte contemporană cu așezarea celtică de la Ciumești. S-au descoperit 4 bordeie, un cuptor, gropi și complexe celtice și dacice. În cuprinsul așezării s-a dat peste o hecatombă cu 16 morți azvîrliți într-o groapă. S-a mai găsit un semibordei dacic din secolul al III-lea e.n. și un semibordei din secolul al V—VI-lea e.n. (În colaborare cu Muzeul din Baia Mare).

42. *Ciumești* (r. Carei, reg. Maramureș). S-au terminat lucrările de cercetare a cimitirului celtic începute în 1962. În așezarea celtică de pe locul „Bostănărie" s-au mai săpat încă două bordeie datînd de la sfîrșitul secolului al III-lea — secolul al II-lea î.e.n. (În colaborare cu Muzeul din Baia Mare).

43. *Sanislău* (r. Carei, reg. Maramureş). La punctul „Capela catolică" s-a descoperit un cimitir biritual celtic, secolele III—II î.e.n., descoperindu-se 20 de morminte de incineraţie în groapă şi urne şi de inhumaţie. În unele morminte se afla şi ceramică dacică de caracter hallstattian. (În colaborare cu Muzeul din Carei.)

44. *Dîndeşti* (r. Carei, reg. Maramureş). Săpături într-un cimitir celtic, în parte distrus; s-a descoperit un mormînt de înhumaţie şi altul de incineraţie în groapă (secolele III—II î.e.n.). Pe locul „La cetate" s-au făcut sondaje în aşezarea din epoca bronzului, Otomani II—III. (În colaborare cu Muzeul raional Carei.)

45. *Cicir* (com. Mîndruloc, r. Arad, reg. Banat). Săpături într-o aşezare cu trei niveluri de locuire; cel mai vechi nivel se datează în secolele III—II î.e.n. A fost dezvelit un bordei cu un bogat inventar, inclusiv ceramică dacică şi celtică, brăţări de lignit etc. Nivelul următor se datează în secolele II—III e.n. Şi în acest nivel a fost dezvelit un bordei în care s-a descoperit ceramică lucrată cu mîna sau la roată şi ceramică romană. Al treilea nivel aparţine epocii feudale. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj.)

II. *Cultura geto-dacă*

46. *Fîntînele* (r. Zimnicea, reg. Bucureşti). Săpături de salvare pe o jumătate de movilă nedistrusă de lucrările de terasare pentru cultura viţei de vie. La baza mantalei movilei s-a găsit o strachină şi o cană de lut (sfîrşitul secolului al IV-lea î.e.n.). (În partea de sud-est a movilei fusese distrusă în bună parte groapa unui mormînt de incineraţie, care după inventar datează tot de la sfîrşitul secolului al IV-lea î.e.n. La 20 m est de movilă s-au găsit fragmente ceramice din vasele altui mormînt de incineraţie.

47. *Cucorăni* (r. Botoşani, reg. Suceava). În continuarea sondajului început în 1964 s-au dezvelit o locuinţă din secolele III—II î.e.n. şi 4 locuinţe din secolul al II-lea e.n. (Muzeul de istorie a Moldovei în colaborare cu Muzeul din Botoşani.)

48. *Grădiştea Muncelului* (r. Orăştie, reg. Hunedoara). S-a dezvelit complet şi s-a restaurat parţial zidul cetăţii Sarmizegetusa. Lucrări de mai mică amploare s-au efectuat şi în zona sanctuarelor. Pe dealul „Feţele Albe", spre nord de Sarmizegetusa dacică, s-a descoperit o nouă cetate, făcînd parte din sistemul de fortificaţii din Munţii Orăştiei. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj şi Muzeul de istorie Cluj.)

49. *Căpîlna* (r. Sebeş, reg. Hunedoara). Reluîndu-se săpăturile la cunoscuta cetate dacică de aici, a fost descoperită poarta cetăţii şi s-a urmărit zidul de incintă pe o distanţă de peste 200 m, recoltîndu-se un bogat material, mai ales ceramic. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj şi Muzeul raional Sebeş.)

50. *Tilişca* (r. Sibiu, reg. Braşov). În cetatea dacică au fost continuate săpăturile, descoperindu-se urmele unor locuinţe de suprafaţă, de formă rectangulară, cu baze de piatră de stîncă şi de rîu, şi un al doilea atelier de măcinat şi de copt, precum şi o groapă hallstattiană de resturi menajere; o serie de fragmente ceramice indică folosirea ei în perioada timpurie şi mijlocie a primei vîrste a fierului. (Muzeul Brukenthal Sibiu.)

51. *Cernatu* (r. Tg.-Secuiesc, reg. Braşov). Continuîndu-se lucrările din 1964 pe locul numit „Locul lui Róbert", s-a descoperit un bordei dacic de formă dreptunghiulară, cu o vatră circulară, cu multă ceramică, inclusiv grecească, care îl datează în secolele II—I î.e.n. A mai fost descoperit un bordei dreptunghiular, cu vatră-pietrar din secolele V—VI, aparţinînd culturii Bratei-Ipoteşti. (Muzeul regional din Sf. Gheorghe.)

52. *Ciolăneştii din Deal* (r. Roşiori de Vede, reg. Bucureşti). Sondaj de verificare pe locul unde s-a descoperit întîmplător, cu ani în urmă, un depozit de vase dacice; s-a confirmat existenţa unui puţ de lemn şi s-a adăugat un important material ceramic la cel deja cunoscut. Fîntîna şi aşezarea căreia îi aparţine datează din secolele II—I î.e.n. (Muzeul de istorie a Moldovei în colaborare cu Muzeul din Alexandria.)

53. *Piatra-Neamț* (r. Piatra-Neamț, reg. Bacău). Continuarea sondajului în cetățuia dacică de pe Bîtca Doamnei; s-a precizat traseul zidului de incintă al cetățuii, iar pe platoul central s-au identificat mai multe locuințe din epoca dacică. De asemenea au fost descoperite cîteva morminte de înhumație feudale timpurii, fără inventar. (Muzeul de istorie a Moldovei în colaborare cu Muzeul din Piatra-Neamț).

54. *Oncești* (r. Sighet, reg. Maramureș). S-au încheiat săpăturile pe dealul Cetățuia. Ele au pus în lumină o modestă așezare dacică, databilă la sfîrșitul secolului I î.e.n. și la începutul veacului următor. De asemenea, s-a săpat pe platoul dealului un turn de piatră din secolele XIV-XV, iar pe pantă un val de pămînt contemporan cu turnul. (Institutul de istorie și arheologie Cluj în colaborare cu Muzeul regional Baia Mare).

55. *Giurgiu-Malu Roșu* (r. Giurgiu, reg. București). Prin sondaje și culegere de materiale de la suprafață au fost identificate urme de viețuire din mai multe perioade: a) paleolitic superior; b) neolitic — cultura Boian; c) tranziție spre epoca bronzului — cultura Cernavoda; d) Hallstatt C-D (cîteva fragmente ceramice aparținînd culturii Basarabi); e) La Tène II—III; f) feudal timpuriu (cultura Dridu). Așezările au fost în cea mai mare parte distruse de apele Dunării.

56. *Obreja* (r. Alba, reg. Hunedoara). Au fost continuate săpăturile în marea așezare daco-romană de la „Cînepi" (secolele II—IV e.n.), dezvelindu-se trei bordeie și cinci gropi de provizii, care, pe baza materialului arheologic (ceramică romană provincială și dacică modelată cu mîna, diferite ustensile de uz curent etc.), se datează în secolele II—III e.n. (Institutul de istorie și arheologie Cluj și Muzeul de istorie Cluj.)

III. *Epoca greco-romană*

57. *Histria* (r. Istria, reg. Dobrogea). Săpături în cetate, lîngă zidul mare al cetății, în sectorul *extra-muros*, în sectorul „Z" și în necropola tumulară.

A) În *cetate* s-a continuat săpătura la nord-est de cartierul economic. S-a dezvelit o suprafață de circa 150 m², constatîndu-se trei niveluri de locuire romano-bizantină (secolele VI-VII e.n.). S-a determinat ultimul nivel de locuire a cetății Histria.

B) *Zidul mare de incintă*. Cu prilejul lucrărilor de restaurare la zidul mare de incintă, s-au efectuat cercetări arheologice și în interiorul bastionului *F*, constatîndu-se că acesta a fost adosat, cel puțin într-o anumită perioadă, primei faze a incintei mari, al cărei parament exterior a fost dezvelit în întregime pe porțiunea cercetată. De asemenea, s-a executat o secțiune V—E, între bastionul *F* și primul val de pămînt, scoțîndu-se la lumină vestigiile unor construcții din secolele II—III, anterioare zidului mare de incintă.

C) În punctul denumit convențional „Edificiu roman", aflat în zona *intra-muros* în raport cu incinta romană timpurie din vestul cetății, s-a efectuat și în acest an o secțiune lungă de aprox. 40 m. Ea a permis noi precizări privitoare la stratigrafia din această zonă, care se prezintă precum urmează: a) resturile unui mare edificiu, cu caracter termal, databil între secolul al II-lea și prima jumătate a secolului al III-lea e.n.; b) un nivel de locuire, de caracter mult mai modest, care urmează imediat distrugerii marelui edificiu; c) un mormînt cu ofrandă de animal, care se leagă de cimitirul din secolele IV-V e.n. identificat în sectorul *extra-muros*; d) un nou nivel de intensă locuire, databil în secolul VI e.n.

D) *Sectorul „Z"*. S-au reluat săpăturile la zidul roman „Z", pentru a se verifica data construirii, durata contextului arheologic și, implicit, momentul distrugerii. Prin sondajele efectuate în 1964—1965 s-au putut observa trei niveluri de locuire din epoca romană, între care cel ce poate fi atribuit secolului al III-lea e.n. a dat la iveală temeliile unui edificiu cu mai multe încăperi. Urmele necropolei plane de înhumație, constatată prin cîteva morminte descoperite, fără inventar, par a permite o încadrare cronologică începînd cu secolul al IV-lea e.n.

E) La circa 2 km VSV de Cetate, lîngă şosea, s-a săpat un tumul de mici dimensiuni, construit din nisip învelit cu un strat de piatră (cu excepţia unei porţiuni centrale). Violat din antichitate. După un laghinos aparţinînd foarte probabil inventarului jefuit al mormîntului movila s-ar data la sfîrşitul secolului al IV-lea î.e.n.

58. *Constanţa* (reg. Dobrogea). În 1965 au fost efectuate săpături sistematice în două puncte :

A) *Edificiul* de pe faleză, cu inscripţia „lentiarion". A fost degajat parţial pe coasta falezei de vest a portului un edificiu de circa 40 × 10 m. O sală mare, pavată cu dale de marmură, este despărţită spre sud de alte încăperi prin trei uşi, ale căror rame de piatră se păstrează intacte. Pe partea de sus a unei rame, o inscripţie în limba greacă, care dovedeşte că un cetăţean cu numele de Ermippos Atas a construit acest „lentiarion" pentru poporul tomitan. Zidurile edificiului se păstrează în unele părţi înalte de circa 7 m. O serie de canale, construite din cărămidă cu partea superioară boltită, merg în diferite direcţii peste toată pardoseala. Nu s-au putut preciza încă definitiv caracterul şi funcţiile acestui nou edificiu, care, după sistemul constructiv şi după grafie, trebuie să aparţină secolului al IV-lea. Lucrările vor continua.

B) *Edificiul roman cu mozaic.* Urmărind lucrările de restaurare, au fost continuate cercetările şi uşoare săpături sistematice în contextul marelui edificiu roman cu mozaic, descoperit în 1959. În cea de-a III-a încăpere boltită din terasa a II-a a fost descoperit un important depozit de mărfuri, peste 100 de amfore de acelaşi tip cu diferite produse, un depozit cu 8 ancore pentru corăbii, mari cantităţi de minereu brut de fier, calupuri de fier etc.

C) S-au descoperit în diferite părţi ale oraşului circa 80 de morminte elenistice şi romane, de incineraţie şi de înhumaţie, cu bogat inventar. (Muzeul regional de arheologie Dobrogea).

59. *Reşca-Romula* (com. Dobrosloveni, r. Caracal, reg. Oltenia). În trei campanii de săpături s-au identificat *curia* coloniei, zidul de apărare al castrului din centrul oraşului, zidul de apărare al oraşului (construit în 248 e.n.) şi o mare necropolă romană de incineraţie. (În colaborare cu Muzeul raional din Caracal.)

60. *Slăveni* (com. Gostavăţu, r. Caracal, reg. Oltenia). S-au executat : o secţiune peste sistemul de apărare al castrului roman, determinîndu-se clar cele două epoci ale fortificaţiei, şi s-au dezvelit complet termele militare situate în sfera castrului. (În colaborare cu Muzeul regional al Olteniei.)

61. *Stolniceni-Buridava* (com. Rlureni, r. Rm.-Vîlcea, reg. Argeş). Săpături de salvare în punctul la „Priză", în jurul bazinului de filtrat apa al uzinelor „Govora". Au fost descoperite : un cuptor de olar, o groapă gospodărească cu vase romane şi dacice şi ştampile pe cărămizi ale celor trei legiuni ale Moesiei Inferioare. (În colaborare cu Muzeul din Rm.-Vîlcea.)

62. *Berzovia* (r. Reşiţa, reg. Banat). Săpături restrînse la castrul legiunii IV Flavia Felix, situat în vatra satului actual. Au fost stabilite dimensiunile exacte, planul şi elementele sistemului de fortificaţie ale lagărului. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj şi Muzeul orăşenesc Reşiţa.)

63. *Buciumi* (r. Zălau, reg. Cluj). Continuînd săpăturile în castrul roman, s-au cercetat *via principalis* şi intersecţia ei cu *via praetoria*, ambele flancate de ziduri. La intersecţia celor două drumuri s-au descoperit postamente pentru inscripţii şi statui. Pe latura de est a pretoriului s-au dezvelit două magazii (*horrea*) cu contraforturi, iar pe latura de vest baia castrului. *Porta principalis dextra* e flancată de două bastioane cu ieşinduri semicirculare. În *praetentura* s-a cercetat o baracă. Alte urme de construcţii datează din faze mai vechi sau mai noi. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj, în colaborare cu Muzeul de istorie Cluj şi Muzeul raional Zălau.)

64. *Sighişoara* (reg. Braşov). Continuarea săpăturilor în castrul roman de la „Podmoale" prin cercetări pe laturile de sud şi de est. S-a constatat existenţa unei aşezări dacice

peste care s-a ridicat castrul roman de pămînt. După părăsirea castrului, peste el s-a extins așezarea romană civilă. (Muzeul de istorie Cluj în colaborare cu Muzeul raional Sighișoara.)

65. *Jidava* (or. Cîmpulung-Muscel, reg. Argeș). La castrul roman s-au continuat săpăturile în locuința aflată între *horreum* și zidul de incintă. Locuința a fost construită din lemn și chirpici și acoperită cu țigle și olane, fiind amplasată peste *agger*, care a fost amenajat în acest sens. În interiorul locuinței s-a descoperit o mare cantitate de vase, obiecte de podoabă, cuie etc. Partea de nord a *horreum*-ului a fost complet degajată, pentru a se putea face consolidări. Cu acest prilej au ieșit la iveală trei intrări. (În colaborare cu Muzeul regional Argeș.)

66. *Dedrad* (r. Reghin, reg. Mureș-Autonomă Maghiară). Sondaj pe locul descoperirii unui depozit de fiare de plug. Au apărut fragmente ceramice romane provenind dintr-o așezare rurală din secolele II—III e.n., distrusă în întregime de lucrările agricole. (Muzeul de istorie Cluj.)

67. *Mangalia* (or. Constanța, reg. Dobrogea). S-au continuat cercetările în necropola din epoca romană tîrzie, descoperindu-se 29 de morminte de înhumație, cele mai multe construite din dale de piatră. Scheletele sînt orientate vest-est și sînt grupate de obicei cîte două pînă la patru într-un singur mormînt. Inventarul este relativ sărac și constă din cîteva vase de lut și de sticlă, mărgele (cele mai multe din sticlă), brățări, inele de bronz, precum și monede romane de bronz din a doua jumătate a secolului al IV-lea e.n.

68. *Sic* (r. Gherla, reg. Cluj). La locul numit „Seleci" au fost continuate săpăturile începute în 1963, fiind descoperite numai locuințe de suprafață, cu un bogat material ceramic cu luciu, cu striuri etc., databil la sfîrșitul secolului al III-lea și în secolul al IV-lea. S-au mai descoperit fragmente de *tegulae mammatae*, obiecte de fier, de bronz, fragmente de sticlă, mult material osteologic animalier, unelte agricole etc. (Muzeul de istorie din Cluj în colaborare cu Muzeul raional Gherla.)

69. *Drobeta* (or. Turnu-Severin, reg. Oltenia). Pentru precizarea și datarea diferitelor faze de construcții romane, identificarea nivelului feudal de viață și studierea cimitirului feudal din zona palestrei s-au trasat trei secțiuni: I) nord-sud, pe latura de vest, prin *praefurnium*; II) est-vest, pe latura sudică a palestrei; III) nord-sud, între complexul palestrei și terme. În S. I. s-au găsit două din vetrele gurilor de foc, parțial distruse. În taluzul terasei superioare s-a găsit locul unei conducte și în imediata apropiere o groapă adîncă cu material ceramic caracteristic secolelor XIII—XIV. Pe terasa superioară, sub stratul medieval, se găsește stratul roman. În S. II s-a identificat groapa din *praefurnium* și canalul de scurgere de la est de *frigidarium*. (Muzeul Porților de Fier din Turnu-Severin).

70. *Celei-Sucidava* (com. Celei, r. Corabia, reg. Oltenia). S-a săpat în așezarea civilă urbană (curtea școlii elementare), descoperindu-se o nouă fîntînă romană, traseul șoselei romane de pe malul Dunării și șanțul castrului de pămînt roman. Au fost aflate baze de coloane de la o clădire, vase și diferite materiale. (În colaborare cu Muzeul raional din Corabia.)

71. *Jurilovca-Argamum* (r. Istria, reg. Dobrogea). Săpături la punctul „Capul Dolojman", pe malul lacului Razelm, la cetatea greco-romană cercetată pe scară mică de prof. Paul Nicorescu în 1926—1931. S-a efectuat un sondaj pe malul de nord-est al lacului, degajîndu-se în cea mai mare parte numai ultimul strat de locuire din secolul al VI-lea e.n., descoperindu-se parțial temeliile unor construcții din piatră de calcar legată cu pămînt. Pe panta dinspre lac s-a ajuns la zidul de incintă, descoperit în săpăturile anterioare, construit din blochete de calcar ca niște cărămizi ce formează paramentele, iar emplectonul tot din piatră de calcar legat cu mortar alb. Momentul construirii zidului nu se poate deocamdată preciza, însă distrugerea lui s-a petrecut probabil către sfîrșitul secolului al VI-lea e.n., ținînd seama de materialul descoperit în ultimul strat de locuire. (În colaborare cu Muzeul raional Tulcea.)

72. *Garvăn* (r. Măcin, reg. Dobrogea). S-au terminat săpăturile pentru dezvelirea termelor romano-bizantine, situate la circa 100 m SE de cetatea *Dinogetia*. Hipocaustul

termelor se întinde sub trei încăperi destinate pentru băi calde și este cel mai bine păstrat din cîte se cunosc pînă în prezent pe teritoriul României. Sub pavimentul de cărămizi al frigidariului s-a descoperit un canal pentru scurgerea apelor de la terme. În secțiunea S_5 situată tot la exterior, în apropierea colțului de SE al cetății, s-a dezvelit în întregime un bordei din secolul al X-lea, pe podeaua căruia s-au descoperit 4 vase de lut ars.

73. *Insula Banului* (com. Gura Văii, or. Turnu-Severin). Sondajele au dezvelit porțiuni din zidul cetății feudale timpurii, sub care se păstrează resturi din zidurile unei cetăți romano-bizantine. Cele două etape de construcție sînt documentate prin cele două niveluri de locuire, în care s-au găsit numeroase fragmente ceramice caracteristice epocii romano-bizantine și epocii feudale timpurii. (În cadrul lucrărilor colectivului de cercetări de la Porțile de Fier.)

IV. *Epoca feudală timpurie și dezvoltată*

74. *Văleni* (r. Roman, reg. Bacău). S-au continuat săpăturile în vederea dezvelirii cimitirului carpic, identificîndu-se pînă în prezent 300 de morminte cu un bogat inventar (Muzeul de istorie a Moldovei și Muzeul din Roman.)

75. *Tețcoiu* (com. Mătăsaru, r. Găești, reg. Argeș). În așezarea de pe malul stîng al Tinoasei s-au identificat, în afară de urme de locuire din secolul al III-lea e.n., și resturi arheologice din prima și din a doua epocă a fierului. Pînă în prezent s-au descoperit peste 25 de locuințe și circa 200 de gropi de provizii. (În colaborare cu Muzeul regional Argeș.)

76. *Medieșul Aurit* (r. Satu-Mare, reg. Maramureș). Au fost dezvelite în întregime cele două cuptoare descoperite în campania precedentă și s-au mai descoperit încă patru cuptoare, un bordei și bogate resturi ceramice, diferite piese de fier, bronz, sticlă, piatră. Așezarea datează din secolele III—IV e.n. (Muzeul de istorie din Satu-Mare în colaborare cu Institutul de istorie și arheologie din Cluj).

77. *Bărboasa* (com. Lozinca, r. și reg. Bacău). Săpăturile de salvare efectuate în zona estică a dealului „Gălănești" au dovedit existența unei necropole de incinerație cu inventar specific daco-carpic, secolul al III-lea e.n. (Muzeul regional Bacău și Muzeul de istorie din Orașul Gheorghe Gheorghiu-Dej.)

78. *Căbești* (r. Adjud, reg. Bacău). S-au efectuat săpături arheologice pe malul stîng al Pereschivului, în punctul „la Milești", într-o așezare din secolele III—IV e.n., care suprapune o altă așezare din epoca tîrzie a bronzului. În ambele așezări s-au identificat locuințe și gropi de provizii. (În colaborare cu Muzeul de istorie din Orașul Gheorghe Gheorghiu-Dej.)

79. *Băiceni* (r. Pașcani, reg. Iași). Sondaj în așezarea din secolele III—IV e.n., dezvelindu-se trei bordeie cu un bogat material. De asemenea, au fost descoperite și urme din secolele IX—X de tip Dridu. (Muzeul de istorie a Moldovei).

80. *Iana* (r. Bîrlad, reg. Iași). Sondaj într-o așezare de tip Sîntana de Mureș, descoperindu-se urmele mai multor bordeie. (Muzeul de istorie a Moldovei și Muzeul din Bîrlad.)

81. *Izvorul* (r. Giurgiu, reg. București). Au continuat săpăturile în necropola feudală timpurie din localitate. În cursul lucrărilor au mai fost descoperite 23 de morminte, toate de înhumație. Scheletele au în general orientarea V (capul) — E (picioarele) și sînt însoțite de obiecte de podoabă și ofrande. (În colaborare cu Muzeul de istorie din Giurgiu.)

82. *Alexandru Odobescu* (r. Călărași, reg. București). S-au continuat săpăturile în necropola birituală de tip Sîntana-Cerneahov, descoperindu-se șase morminte, dintre care cinci de înhumație și unul de incinerație. (În colaborare cu Muzeul regional din Călărași.)

83. *Tifești-Lunca* (comunele Iana și Ghergheşti, r. Bîrlad, reg. Iași). Așezare și necropolă din secolul al IV-lea e.n. Au fost descoperite resturi ceramice, atelierul unui olar, fibule etc., specifice culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov. (Muzeul „Vasile Pârvan" din Bîrlad în colaborare cu Institutul de istorie și arheologie Iași.)

84. *Țaga* (r. Gherla, reg. Cluj). La „Valea Tistașului" s-au făcut sondaje într-o așezare cu bordeie din perioada prefeudală, descoperindu-se în total șase bordeie, două (fără vatră de foc în interior) databile din secolele IV–V și patru (prevăzute cu vetre sau cuptoare de piatră) din secolele VII–VIII. (Institutul de istorie și arheologie Cluj și Muzeul raional Gherla.)

85. *Gherăseni* (r. Buzău, reg. Ploiești). Săpături de salvare pe un grind de pe malul vestic al Călmățuiului, pentru recuperarea unor morminte din perioada hunică. Din cele șapte morminte identificate (unele distruse), două aparțin secolului al V-lea e.n., restul fiind neolitice (Gumelnița-Ariușd) sau indeterminabile. Au mai fost interceptate cîteva bordeie Boian-Giulești, complexe Aldeni-Stoicani, un bordei din secolul al III-lea e.n. și cîteva medievale (secolul al XVIII-lea). (Muzeul regional de istorie din Ploiești.)

86. *Bratei* (r. Mediaș, reg. Brașov). S-au continuat săpăturile în așezarea nr. 2, situată la aprox. 500 m distanță de așezarea nr. 1, pe locul numit „la Nisipuri", descoperindu-se resturile cîtorva bordeie din secolul al V-lea e.n., aparținînd culturii Bratei, și numeroase bordeie din secolele VII–VIII. În același loc mai sînt și numeroase bordeie și cuptoare de gospodărie din secolele XII–XIII. Așezarea aparține populației autohtone. În cimitirul biritual (nr. 2) de pe locul „Rogoaze" s-au cercetat 101 morminte de incinerație în urnă și în groapă și 5 morminte de înhumație. Ceramica, prin forme și decor, constituie o dezvoltare din cultura Bratei și Filiaș. Cimitirul datează din secolele VII–VIII și aparține populației locale. S-au mai făcut săpături de salvare într-o carieră de nisip, în marginea șoselei Bratei-Ațel, peste drum de cimitirul nr. 2. S-au descoperit 15 morminte de înhumație de tip gepid și avar timpuriu. (În colaborare cu Muzeul Brukenthal din Sibiu.)

87. *Lunca* (com. Vîrfu Cîmpului, r. Dorohoi, reg. Suceava). Cu prilejul unui sondaj s-au dezvelit resturile a două bordeie din secolele V–VI și ale unui bordei din secolele XIV–XV. (Muzeul de istorie a Moldovei.)

88. *Botoșana* (r. Gura Humorului, reg. Suceava). În așezarea din secolele V–VI s-au mai dezvelit încă două bordeie. De asemenea au fost identificate două locuințe din La Tène II. (Muzeul de istorie a Moldovei, în colaborare cu Muzeul din Suceava.)

89. *Udești* (r. Fălticeni, reg. Suceava). Prin sondaje efectuate la circa 200 m nord de sat s-au obținut o serie de date stratigrafice și s-a precizat că cele mai vechi urme datează din timpul orînduirii comunei primitive, apoi din perioada migrațiunii popoarelor și din epoca feudală. Așezarea din secolul al VI-lea e.n. aparține populației autohtone ; ea era fortificată pe latura de est cu un șanț de apărare și un val ; celelalte laturi erau mărginite de două cursuri de apă și de lunca mocirloasă a Sucevei. După cantitatea mare de cărbune și cenușă, pare că așezarea prefeudală a fost distrusă de un incendiu. (În colaborare cu Muzeul regional Suceava.)

90. *Voinești* (r. Tîrgoviște, reg. Ploiești). În punctul zis „La Cetățuie" s-a identificat o fortificație de pămînt aparținînd epocii prefeudale, cu un material asemănător cu Dămăroaia A și Ciurel (secolele VI–VII e.n.). (În colaborare cu Muzeul raional Tîrgoviște.)

91. *Budureasca* (com. Vadu Săpat, r. Mizil, reg. Ploiești). În valea cu același nume, în așezarea Budureasca 3 („La greci"), au continuat săpăturile din anii precedenți, cercetîndu-se șase semibordeie cu inventar obișnuit aparținînd culturii Ipotești-Cîndești, fazele II–IV (secolele VI–VII e.n.). Extinzîndu-se săpăturile spre nordul terasei, la circa 150 m, în punctul Budureasca 4 („Puțul tătarului"), s-a constatat că ambele obiective reprezintă una și aceeași așezare, tăiată azi în două de o viroagă foarte adîncă. La Budureasca 4 au fost identificate și cercetate parțial alte șase bordeie Ipotești-Cîndești, dintre care trei, întretăindu-se și suprapunîndu-se, repetă situația stratigrafică din 1962 de la Budureasca. (Muzeul regional de istorie din Ploiești în colaborare cu Muzeul regional Bacău.)

92. *Simonești* (r. Odorhei, reg. Mureș-Autonomă Maghiară). S-au executat săpături pe terasa din partea de vest a comunei, identificîndu-se o așezare din epoca bronzului, suprapusă

de una din secolele VII—VIII, precum şi fragmente sporadice de vase La Tène. S-a mai descoperit o vatră-pietrar distrusă, iar în alt punct un bordei româno-slav cu pietrar de dimensiuni 3 × 3 m. Inventarul bordeiului: ceramică, un cuţit şi două prîsnele de lut. Aspectul ceramicii arată o fază mai tîrzie decît cea din aşezările de la Sălaşuri şi Filiaş. (Muzeul regional din Sf. Gheorghe în colaborare cu Muzeul raional Cristur.)

93. *Archiud* (r. Bistriţa, reg. Cluj). În aşezarea prefeudală de la „Fundătura" s-a mai descoperit un bordei cu vatră de foc în interior, databil, pe baza ceramicii, în secolele VII—VIII e.n. În punctul numit „Hînsuri", situat la 4 km spre nord de sat, s-a identificat o aşezare dacică din secolul I î.e.n., din care s-au dezvelit trei locuinţe de suprafaţă, prevăzute în interior cu vatră de foc. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj şi Muzeul raional Bistriţa.)

94. *Cristur* (r. Odorhei, reg. Mureş-Autonomă Maghiară). La vest de Cristur, pe locul numit „Panta de brad", s-au descoperit urmele unei aşezări din neoliticul tîrziu, aparţinînd purtătorilor culturii Bodrogkeresztúr, suprapusă de o aşezare din epoca La Tène-dacică, precum şi de o aşezare româno-slavă din secolele VII—VIII. Au fost săpate două locuinţe de suprafaţă aparţinînd culturii Bodrogkeresztúr, un bordei şi trei gropi dacice, precum şi trei bordeie româno-slave cu vatră-pietrar. Din gropi şi bordeie a ieşit un bogat material ceramic, unelte de cupru şi de fier. (Muzeul regional Sf. Gheorghe în colaborare cu Muzeul raional Cristur.)

95. *Hărman* (r. Sf. Gheorghe, reg. Braşov). S-a săpat în continuare pe terenul situat la sud de „Groapa Banului", constatîndu-se peste tot depunerea din secolul IV-e.n., avînd o grosime între 10 şi 30 cm. Menţionăm descoperirea unui pieptene de os şi a mai multor cute de ascuţit. S-a descoperit de asemenea un complex de pietre mărunte şi ceramică din secolele VIII—IX. Pe locul numit „Sub coastă" s-au descoperit două vase mari hallstattiene, precum şi resturi din secolul al IV-lea e.n., ceea ce denotă o locuire pe rază întinsă în acea vreme. (În colaborare cu Muzeul regional Braşov.)

96. *Vadu Săpat* (r. Mizil, reg. Ploieşti). În săpăturile de salvare de la „Cotul Malului" s-a dezvelit un bordei din secolul al IX-lea e.n., parţial distrus, aparţinînd aşezării investigate în anii anteriori. (Muzeul regional de istorie din Ploieşti.)

97. *Ocna Sibiului* (r. Sibiu, reg. Braşov). Au fost continuate săpăturile în cimitirul plan, biritual, din secolul al IX-lea. S-au descoperit alte 23 de morminte, dintre care 18 de incineraţie în urnă fără capac, îngropate la mică adîncime, şi cinci de înhumaţie (trei de oameni maturi şi două de copil). Totalul mormintelor dezgropate în acest cimitir se ridică acum la 135. Cu săpăturile din acest an se consideră încheiată cercetarea cimitirului de la Ocna Sibiului. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj.)

98. *Poian* (r. Tg.-Secuiesc, reg. Braşov). În continuarea săpăturilor, s-au descoperit opt bordeie dreptunghiulare cu vatră-pietrar, cu un bogat inventar ceramic. S-au constatat două niveluri cu ceramica specifică fiecărui nivel. Aşezarea se încadrează în secolele IX—X. (Muzeul regional din Sf. Gheorghe.)

99. *Bîrlogu* (r. Costeşti, reg. Argeş). Sondaj în aşezarea feudală timpurie de pe valea Berivoia. Au fost cercetate resturile a două bordeie şi a trei colibe-bordei datînd din secolele IX—X. (În colaborare cu Muzeul regional Argeş.)

100. *Păuleasca* (r. Zimnicea, reg. Bucureşti). S-au continuat săpăturile de salvare în necropola din epoca feudală timpurie, fiind cercetate încă 33 de morminte de incineraţie şi 2 morminte de înhumaţie.

101. *Bucov* (r. şi reg. Ploieşti). Continuîndu-se săpăturile în punctul Bucov-Tioca, s-au cercetat două bordeie şi o construcţie de suprafaţă din secolele IX—X, o groapă de mari dimensiuni din epoca feudalismului dezvoltat, precum şi mai multe gropi din secolele III—IV.

102. *Radovanu* (r. Olteniţa, reg. Bucureşti). Au fost cercetate două bordeie şi un cuptor de ars oale din secolul al X-lea, precum şi mai multe bordeie şi gropi din secolele XV—XVII.

în necropola feudală au fost dezgropate încă 11 morminte, majoritatea datate prin monede. (În colaborare cu Muzeul raional Oltenița.)

103. *Murfatlar* (r. Medgidia, reg. Dobrogea). „Valul mare de piatră" a fost secționat în două puncte diferite de pe teritoriul G.A.S. Murfatlar, la nord de sat. În ambele puncte s-a observat că zidul de pe coama valului a fost construit din blocuri de cretă din cariera descoperită în ultimii ani în dealul din partea de sud a satului. O a treia secțiune, executată pe o latură a unuia din castrele valului, a dus la descoperirea temeliei unui zid de asemenea din bolovani de cretă. Deoarece cariera de cretă datează cu siguranță din secolul al X-lea, rezultă că și valul, împreună cu zidul înălțat deasupra lui, datează din aceeași perioadă de timp, iar nu din epoca romană, după cum se credea pînă acum.

Alte săpături efectuate în valul de piatră din dreptul comunei Mircea Vodă (r. Medgidia) arată că acesta a fost construit din pietre ecarisate legate cu mortar. Grosimea zidului de piatră măsura 1,85 m. Săpăturile au dovedit că valul a fost construit în a doua jumătate a secolului al X-lea.

104. *Capidava* (com. Topalu, r. Hîrșova, reg. Dobrogea). Săpături în stratul superior al cetății, descoperindu-se o serie nouă de locuințe-bordeie și de suprafață. (Muzeul regional de arheologie Dobrogea în colaborare cu Comisia muzeelor.)

105. *Mânioaia-Costișa* (r. Bacău, reg. Bacău). Sondaj în așezarea din secolele X—XI, dezvelindu-se un bordei. S-a constatat că această așezare se suprapune peste o alta, datînd din secolul al IV-lea e.n. (Muzeul de istorie a Moldovei în colaborare cu Muzeul din Bacău.)

106. *Vîrșag* (r. Odorhei, reg. Mureș-Autonomă Maghiară). Aproape de Izvorul Tîrnavei Mari, pe un deal în formă de mamelon izolat, situat între pîrîul „Tartód" și Tîrnava Mare, se găsește cetatea numită „Tartód", avînd un zid de piatră cu mortar primitiv. Pe baza materialului ceramic cetatea se datează în secolele XI—XII. (Muzeul de istorie din Cluj în colaborare cu Muzeul raional Odorhei.)

107. *Dăbîca* (r. Gherla, reg. Cluj). Au continuat cercetările la cele patru incinte ale cetății feudale, constatîndu-se opt faze principale de construcție ce se eșalonează de la sfîrșitul mileniului I e.n. pînă în secolul al XV-lea. La așezarea dintre incintele III și IV s-au dezvelit două semibordeie și trei locuințe de suprafață. La cimitirul datat pe bază de monede în secolele XI—XII s-au cercetat 71 de morminte. La biserica construită inițial în secolul al XII-lea (după cum arată o monedă de la Ștefan al III-lea) s-au constatat mai multe faze de construcție și renovări ce urmează să fie precizate ulterior. (Muzeul de istorie Cluj.)

108. *Galița* (com. Gîrlița, r. Adamclisi, reg. Dobrogea). Pe insula Păcuiul lui Soare au continuat săpăturile atît în zona porții, cît și a portului cetății bizantine. În ambele sectoare s-au degajat suprafețe din interiorul incintei, descoperindu-se o serie de complexe de locuire din epoca feudală (secolele XIII—XIV) și feudală timpurie (secolul al XI-lea). În sectorul „Port" au continuat săpăturile și în afara incintei, degajîndu-se de nisip întreaga suprafață a debarcaderului portuar și parțial turnul care-l flanca pe latura dreaptă. Paralel cu aceste cercetări s-au desfășurat cercetări și pe dealul Dervent, situat pe malul dobrogean al Dunării, în fața cetății de pe insulă. Secțiunile practicate aici au dat la iveală resturile unei așezări din epoca feudală timpurie, fortificată cu un zid de incintă și șanț de apărare. În interiorul așezării au fost dezvelite parțial o serie de bordeie și locuințe de suprafață. După primele date obținute în săpături, viața acestei așezări acoperă o perioadă cuprinsă între sfîrșitul secolului al X-lea e.n. și a doua jumătate a secolului al XI-lea e.n.

109. *Cîmpulung* (r. Muscel, reg. Argeș). Continuarea și încheiera săpăturilor de la biserica Bărăția. În cuprinsul actualului cor s-a dat de temeliile vechiului cor, ce se lega cu zidurile fostei nave principale. Biserica veche poate fi datată în a doua jumătate a secolului al XIII-lea ; corul mai nou în cuprinsul secolului al XV-lea. Cu prilejul cercetărilor s-a constatat prezența unei cripte în care au fost reînhumate osemintele comitelui Laurentius de Longo

Campo şi pe care, într-o fază intermediară, a stat lespedea de mormînt. (În colaborare cu Direcţia monumentelor istorice.)

110. *Cetăţeni* (r. Muscel, reg. Argeş). Continuarea săpăturilor în complexul unor monumente feudale din secolele XIII–XV. S-au descoperit resturile unei a treia biserici, cu contraforţi de tip gotic, cu urme bogate de frescă policromă. Monumentul a fost demantelat la mijlocul secolului al XIII-lea. În aşezarea geto-dacică au mai fost descoperite două vetre de cult acoperite cu lut făţuit, pămînt roşu şi o manta de piatră, asemănător mormintelor de incineraţie din prima epocă a fierului. (În colaborare cu Muzeul regional Argeş şi Direcţia monumentelor istorice.)

111. *Breaza* (com. Lisa, r. Făgăraş, reg. Braşov). Cercetările la cetatea feudală de la locul numit „Cetatea sub Colţu'' au descoperit zidul de incintă al cetăţii feudale, descoperindu-se, pe lîngă turnul cilindric cunoscut înainte, un turn hexagonal în interior şi rotund în exterior, un zid care împarte incinta în două, o construcţie adosată în partea de sud. Materialele descoperite datează din secolele XIII–XV. Pe lîngă această fortificaţie din epoca feudală s-au descoperit şi urmele unei aşezări din epoca fierului (Hallstatt şi La Tène) încă necunoscute. (Muzeul Brukenthal din Sibiu.)

112. *Frumoasa* (r. Alexandria, reg. Bucureşti). Cercetările efectuate în continuare la cetatea de pămînt din secolul al XIV-lea au confirmat rezultatele obţinute în 1964, referitoare la datarea şi tehnica de construcţie a acestei fortificaţii. În nivelul de folosire a cetăţii au fost găsite numeroase vase întregi (smălţuite şi de uz comun), grîu şi mei carbonizat, precum şi cîteva obiecte de fier (cuţite, un vîrf de săgeată etc.). (În colaborare cu Muzeul raional Alexandria.)

113. *Cuhea* (r. Vişeu, reg. Maramureş). În sectorul „Reşedinţa feudală'' s-a continuat dezvelirea complexului, precizîndu-se limitele sale şi recoltîndu-se în continuare materiale din secolul al XIV-lea. În sectorul „Mănăstire'' s-au executat sondaje pentru verificarea datării celor două faze ale cimitirului. Un tezaur de monede de la Ştefan Duşan şi Ludovic I confirmă datarea în prima jumătate a secolului al XIV-lea a bisericii de piatră. În vatra satului s-au executat şapte secţiuni pentru identificarea aşezării vechi. În hotarul comunei Ieud, în punctul numit „la mănăstire'', au fost dezvelite temeliile unei biserici de lemn dispărute. (În colaborare cu Muzeul regional Baia Mare.)

114. *Căpîlnaş* (r. Lipova, reg. Banat). A fost cercetată o aşezare fortificată de mici dimensiuni, cu val de pămînt şi şanţ din epoca feudală, secolele XIV–XV. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj.)

115. *Lereşti* (r. Muscel, reg. Argeş). Continuarea exhaustivă a săpăturilor a permis atît stabilirea planului monumentului de cult descoperit (de tip dreptunghiular, cu absida altarului pentagonală în exterior, cu ancadramentele ferestrelor de tradiţie gotică), cît şi construirea în două etape, datate cu ceramică şi monede surprinse pe nivelul de construcţie al acestora, respectiv ultimul sfert al secolului al XV-lea şi primul sfert al secolului al XVI-lea. Cercetarea a 77 de morminte a scos la iveală monede, podoabe funerare şi uzuale de o mare diversitate, ce se opresc toate la mijlocul secolului al XVII-lea. În necropolă s-au descoperit şi două cavouri alăturate, cu rit funerar deosebit, precum şi mormîntul cu o spectaculoasă lespede tombală al unui comandant militar local. (Muzeul raional Cîmpulung-Muscel.)

116. *Coconi* (r. Olteniţa, reg. Bucureşti). Ultima campanie de cercetări de la Coconi a avut scopul de a definitiva observaţiile privind aria de răspîndire a complexelor de locuit — numărul acestora fiind pînă în prezent de 67 —, din care mai mult de 1/3 au fost complet cercetate. (În colaborare cu Muzeul raional Olteniţa.)

117. *Tîrgşor* (r. şi reg. Ploieşti). Pe partea dreaptă a pîrîului Leaotul au fost dezvelite în continuare un bordei din secolele II–III e.n., altul din secolele X–XI şi patru locuinţe feudale datînd din secolele XIV–XV. Pe partea stîngă a pîrîului a început cercetarea bisericii de lîngă şosea (biserica albă). Monumentul datează din secolul al XVI-lea, iar sub acesta şi

în preajma sa a fost descoperit un cimitir feudal din secolele XV—XVII. În acelaşi loc a fost reperată o construcţie romană de circa 40 × 40 m, cu ziduri de circa 1 m grosime, cu încăperi pavate, canale de drenaj etc. Complexul este datat cu cărămizi ştampilate aparţinînd LEG XI C.P.F. (secolul al II-lea e.n.). (În colaborare cu Muzeul regional de istorie Ploieşti.)

118. *Gîdinţi* (r. Roman, reg. Bacău). S-au continuat cercetările la Cetatea Nouă, secţionîndu-se în continuare fortul iniţial al acestei cetăţi. S-au confirmat observaţiile anterioare, stabilindu-se astfel că Cetatea Nouă a fost construită în două faze importante. În faza I, datată sigur în 1466, a fost construit fortul iniţial cu plan stelat şi turnuri circulare (au fost identificate 5 turnuri circulare), înconjurat cu un şanţ de apărare cu contraescarpa zidită. După refacerea acestui fort în urma distrugerilor provocate de invazia otomană din 1476, Cetatea Nouă a intrat din nou în preocupările lui Ştefan cel Mare în 1483, cînd fortului iniţial i se adaugă o curtină exterioară pe latura de est, cu ziduri groase de 4 m şi bastioane rectangulare. Data de sfîrşit a existenţei Cetăţii Noi a putut fi precizată pe baza materialului ceramic din nivelul de distrugere şi pe baza menţionării pîrcălabilor ei în documentele scrise, în ultimul sfert al secolului al XVII-lea. (Muzeul militar central în colaborare cu Muzeul regional Bacău.)

119. *Suceava* (reg. Suceava). S-au continuat cercetările în sectorul „şanţul de apărare al oraşului" (secolul al XV-lea), astfel că, ţinînd seama şi de rezultatele precedente, s-au obţinut suficiente segmente din fortificaţie pentru a se fixa pe hartă traseul acestuia pe latura ei sudică. Săpăturile din sectorul „Platoul din faţa cetăţii de Scaun" au urmărit două obiective : continuarea dezvelirii casei domneşti datînd din secolul al XV-lea şi verificarea stratigrafiei din acest sector. Dezvelirea casei domneşti s-a făcut în întregime, obţinîndu-se unele elemente de construcţie privind planul încăperilor de la subsol şi etaj. S-au găsit cahle şi plăci decorative care vor permite stabilirea unor elemente noi de arhitectonică interioară a unei astfel de construcţii medievale. Observaţiile stratigrafice au adus noi precizări şi au verificat şi întărit altele mai vechi. (În colaborare cu Muzeul regional Suceava.)

120. *Potlogi* (r. Titu, reg. Bucureşti). Cercetările arheologice au descoperit monumentele vechi din jurul palatului Brîncovenesc zidit în 1698, şi anume : fundaţiile cuhniei, dependinţele locuite de personal, clădirile administrative, situate în curte, cît şi temeliile unui foişor existent în trecut, lîngă loggia principală a palatului. Au fost descoperite zidurile care în trecut împărţeau curtea în trei, ca şi traseul unei părţi din incinta palatului, acum distrusă. S-a putut stabili o periodizare a construcţiilor din jurul palatului Brîncovenesc, constatîndu-se două faze succesive. Au fost găsite unele capiteluri, fracţiuni din ornamentele balustradelor de piatră ale palatului, precum şi ceramică şi obiecte de fier. (În colaborare cu Muzeul regional din Călăraşi.)

121. *Cătălui* (com. Căscioarele, r. Olteniţa, reg. Bucureşti). Cercetările au descoperit un complex medieval cuprinzînd mănăstirea Cătălui, formată din biserică, chilii, beci, incintă şi clopotniţa situată la intrare. S-au putut preciza trei faze, şi anume : faza întemeierii mănăstirii în a doua jumătate a secolului al XVI-lea ; a doua fază în secolul al XVII-lea ; a treia fază se întinde în secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, cînd construcţiile mănăstirii, fiind ruinate, au fost evacuate. Au fost găsite monede ungare din argint din secolul al XVI-lea, un groş polon datat din 1600, ceramică feudală din secolele XVI—XVIII, obiecte de fier ; cărămizile ornamentale aparţin unor brîuri care împodobeau pereţii exteriori ai bisericii. Au mai fost descoperite două lespezi funerare, prevăzute cu inscripţii în limba slavonă, ale ctitorilor acestei mănăstiri : marele spătar Stan din Corbi, decedat în 1583, şi soţia sa Caplea, fiica lui Teodosie din Periş, decedată în 1591. De asemenea, s-a găsit lespedea de mormînt cu inscripţie în limba română a lui Teodosie Corbeanu, mare ban, decedat în 1647. (În colaborare cu Muzeul din Olteniţa.)

122. *Ada-Kaleh* (or. Tr.-Severin, reg. Oltenia). Cercetările la fortificaţia medievală austriacă din insula Ada-Kaleh au fost concentrate pe diferite laturi ale fortificaţiei centrale, înregistrîndu-se urme materiale începînd cu secolul al XVIII-lea. Un sondaj de informare a fost practicat la extremitatea de est a insulei, pe locul unui avanpost fortificat, medieval,

numit *Kîzîl Tabia* (*Cetatea fetei*). (În cadrul lucrărilor colectivului de cercetări de la Porţile de Fier.)

123. *Bucureşti*. Săpături efectuate de Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti.

A) *Pipera* (r. 1 Mai). Sondaj într-o aşezare aflată pe malul bălţii Pipera, datînd de la sfîrşitul epocii bronzului (faza a V-a a culturii Tei); s-a descoperit şi un bordei aparţinînd culturii Dridu (secolele X–XI).

B) *Şantierul Băneasa-Străuleşti* (r. 30 Decembrie). În sectorul Măicăneşti, pentru perioada de trecere la feudalism, cercetările s-au axat în principal pe studierea aşezării din secolul al IV-lea e.n., identificată în 1964, din care s-au dezvelit trei locuinţe şi un cuptor de ars oale. Din aşezarea datată în secolul al IV-lea s-au descoperit două bordeie, parţial săpate, şi o groapă menajeră. Din aşezarea secolelor VI-VII, datorită celor 6 bordeie dezvelite, s-au făcut observaţii preţioase cu privire la întinderea ei în diferitele etape de locuire şi s-au recoltat date noi în vederea periodizării culturii Ciurel din cadrul complexului Ipoteşti-Ciurel-Cîndeşti. Din aşezarea feudală au fost identificate alte opt locuinţe din secolele XIV–XV şi s-au cercetat 26 de morminte din necropola medievală veche, datată cu monede emise de Mircea cel Bătrîn (numărul locuinţelor feudale este de 41). În vecinătate s-au semnalat şi resturi sporadice din epoca bronzului şi din prima epocă a fierului.

C) *Şantierul Foişorul Mavrocordaţilor* (r. T. Vladimirescu). S-au continuat săpăturile la casa Mavrocordaţilor, Foişor, dezvelindu-se complet zidurile casei Mavrocordaţilor (secolul al XVIII-lea) şi stabilindu-i-se planul. S-a dovedit că terenul pe care se afla construcţia a suprapus o aşezare prefeudală (secolele VI–VII), din care au fost descoperite trei semibordeie prevăzute cu vetre.

INDEX ALFABETIC

Tom. 17, 1966

STUDII

CERCETĂRI ARHEOLOGICE DE TEREN

DISCUȚII ȘI NOTE

LISTA PRESCURTĂRILOR FOLOSITE ÎN REVISTĂ

ACMI	— *Anuarul Comisiunii monumentelor istorice*, 1915, 1942, 1943.
AISC	— *Anuarul Institutului de studii clasice*, Cluj, I—V, 1928—1948.
AnD	— *Analele Dobrogei*, I—XII, 1920—1938.
BCMI	— *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, I—XXXVIII, Bucureşti, 1908—1945.
Dacia	— *Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie*, Bucureşti, I—XII, 1924—1947 ; N.S., I, 1957 ; II, 1958 ; III, 1959 ; IV, 1960 ; V, 1961 ; VI, 1962 ; VII, 1963 ; VIII, 1964.
DIR	— *Documente privind istoria României*, Bucureşti.
Histria	— *Histria, Monografie arheologică*, I, Bucureşti, 1954 ; II, 1966.
IGB	— *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, edidit G. Mihailov, Sofia, 1956.
IMFAN	— Известия Молдавского филиала Академии наук СССР.
JHS	— *The Journal of Hellenic Studies.*
JOAI	— *Jahreshefte des Oesterreichischen Archäologischen Instituts in Wien.*
JPEK	— *Jahrbuch für Prähistorische und Ethnographische Kunst.*
Materiale	— *Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.*, vol. I. (1953) ; Materiale şi cercetări arheologice, vol. II (1956) ; vol. III (1957) ; vol. IV (1957) ; vol. V (1959) ; vol. VI (1959) ; vol. VII (1960) ; vol. VIII (1962).
RE	— *Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.*
RIR	— *Revista istorică română*, Bucureşti, I—XVII, 1931—1947.
SA	— Советская археология.
SCIV	— *Studii şi cercetări de istorie veche*, Bucureşti.
SCN	— *Studii şi cercetări de numismatică*, Bucureşti.
SCŞCluj	— *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Cluj.
SCŞIaşi	— *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Iaşi.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria României**, vol. I, 1960, 891 p. + 190 fig. + 16 pl., 45 de lei ; vol. II, 1962, 1 159 p. + 20 pl., 45 de lei ; vol. III, 1964, 1 259 p. + 11 pl., 45 de lei ; vol. IV, 1964, 864 p. + 16 pl., 45 de lei.

* * * **Din istoria Transilvaniei**, ed. a 3-a, 1963, vol. I, 336 p. + 15 pl., ed. a 2-a, vol. II, 552 p. + 1 pl., vol. I și II, 65,60 lei.

D. M. PIPPIDI și D. BERCIU, **Din istoria Dobrogei**, vol. I, **Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană**, „Bibliotheca Historica Romaniae II", 1965, 344 p., 13 pl., 28 de lei.

C. DAICOVICIU, E. PETROVICI și GH. ȘTEFAN, **La formation du peuple roumain et de sa langue**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 1, 1963, 67 p. + 1 pl., 3,25 lei (a apărut și în limba germană).

EMIL CONDURACHI, **L'archéologie roumaine au XXe siècle**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 3, 1963, 104 p. + 18 pl., 7,25 lei (a apărut și în limba engleză).

D. PROTASE, **Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii**, 1966 251 p., 31 lei.

* * * **Corpus Vasorum Antiquorum**, îngrijit de Suzana Dimitriu și Petre Alexandrescu, cu colaborarea lui Vladimir Dumitrescu. Prefață de acad. Em. Condurachi, 1965, 56 p., 43 pl., 44 de lei.

D. TUDOR, **Tabula Imperii Romani. Drobeta — Romula — Sucidava**, 1965, - p., 1 hartă, 2,50 lei.

GH. DIACONU, **Tîrgșor, Necropola din secolele III—IV e.n.**, 1965, p., 2 pl., 40 de lei

* * * **Arheologia Moldovei**, vol. IV, 1966, 372 p., 39 de lei.

D. BERCIU, **Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina ultimelor cercetări**, 1961, 569 p., 80 de lei.

VLADIMIR DUMITRESCU, **Necropola de incinerație din epoca bronzului de la Cîrna**, 1961, 386 p. + CLXIII pl., 89 de lei.

* * * **Inventaria Archeologica**. Corpus des ensembles archéologiques, Roumanie. Fasc. 1, **Dépôts de l'âge du bronze moyen** (par Dorin Popescu et Mircea Rusu), 1966, 17 f., 5,75 lei. Fasc. 2, **Dépôts de l'âge du bronze tardif** (Alexandrina D. Alexandrescu), 1966, 10 f., 4 lei.

D. BERCIU, **Cultura Hamangia, Noi contribuții**, vol. I, 1966, 25×17,50, 323 p., 4 pl., legat, anvelopă, 23,50 lei.

* * * **Histria**, vol. II, sub îngrijirea acad. Em. Condurachi, 1966, 30,50×21,50, 541 p., 11 pl., legat, anvelopă, 58 lei.

BUCUR MITREA, CONSTANTIN PREDA, **Necropole din secolul al IV-lea e. n. în Muntenia**, „Biblioteca de arheologie", X, 1966, 404 p., 8 pl., 40 lei.

SCIV, tomul 17, nr. 4, București, 1966, p. 633 — 732

I. P. „Informația" — c. 4021 | 43828 | Lei 15

ERATĂ

Pag.	în loc de:	se va citi:
640, nota 44	Κοχαλοε	Κωκαλος

Studii și cercetări de istorie veche, nr. 4/1966